Migjeni

VARGJET E LIRA

NOVELAT E QYTETIT

TË VERIUT

h Gjergj Nikolla

821.18-1(075.3) MIGJ

Migjeni

VARGJET E LIRA

DHE

NOVELAT E QYTETIT TË VERIUT

Botim për nxënësit e shkollave

BIBLIOTEKA "HIVZI SULEJMANI"
PRISHTINË-PRIŠTINA
Sektori, dega mitu
Nr. 10253-10

Tiranë, 2009

Mbledhur dhe redaktuar nga:

SKËNDER LUARASI

Përgatiti botimin: Angjelina Ceka

Arti grafik: Klara Shoshi

Skicat: Safo Marko

© Familja. Të gjitha të drejtat e botimit janë të rezervuara.

ISBN: 978-99956-718-4-6

Shtëpia Botuese Mjeni

Rr. "Ymer Kurti" 2,2,36, Tiranë
Tel. 00355 4 2250 200

PËRMBAJTJA

Jeta	vii
VARGJET E LIRA	**1**
Parathania e parathanieve	3
Kangët e ringjalljes	**5**
Të birtë e shekullit të ri	5
Të lindet njeriu	6
Zgjimi	7
Shkëndija	8
Kanga e rinis	9
Kangët e pakëndueme	10
Kangët e mjerimit	**11**
Poema e mjerimit	11
Baladë qytetse	15
Recital' i malsorit	16
Lagja e varfun	17
Blasfemi	19
Melodi e këputun	20
Kanga e të burgosunit	22
Kanga e dhimbës krenare	23
Trajtat e mbinjeriut	24
Rima e tretun	26
Vjeshta në parakalim	27
Kanga skandaloze	28
Rezignata	29
Fragment	30
Shpirt' i ri	31
Motivet	32
Pesha e fatit	33
Kangët e Përndimit	**35**
Kanga e Përndimit	35
Shpirtënt shtegtarë	36

Kangë në vete 37
Kangë në vete 37
Kangët e rinis 39
Ekstaza pranverore 39
Dy buzë 40
Sonet pranveruer 41
Z. B. 42
Ndeshja 43
Një natë 44
Lutje 45
Mbas tryezës 46
Hidhet e përhidhet 48
Malli rinuer 49
Kangët e fundit 51
Një natë pa gjumë 51
Vuejtja 52
Frymzim i pafat 53
Kanga që s'kuptohet 54
Vetmia 55
Nën flamujt e melankolisë 57
Kanga e fundit 58

NOVELAT E QYTETIT TË VERIUT (Refrene të qytetit) 59
Sokrat i vuejtun - apo derr i kënaqun? 61
Ose... - ose... 63
Tragjedi apo komedi? 65
Një refren i qytetit tem 66
Novelë mbi krizë 70
Moll' e ndalueme 73
A do qymyr, zotni? 75
Në kishë 77
Ngjarje pa lëvizje 79
Vetvrasja e trumcakut 81
Luli i vocërr 83
Zoti të dhashtë! 85
Programi i një reviste 87
Qershiat 89
Idhujt pa krena 92
Legjenda e misrit 94
Bukuria që vret 96
Urime për 1937 98

Urime për 1937 98
Gogoli 100
Të korrunat 102
Zeneli 104
Puthja e Cubit 107
Në zonën e mizave 109
Studenti në shtëpi 111
Të çelen arkapiat 127
Historia e njenës nga ato 132
Pak poezi 140
"... Bukën tonë të përditshme falna sot..." 146
Matanë gardhit asgja të re 160

SHKRIMET E FUNDIT 163

Husarët n'Adriatik 163
Kanga e qytetit të huej 165
Kanga e trumcakut 167
Torino - sanatorium San-Luigji 168
Ik, moj flutur 169
I fundmi Skandërbe 169

Millosh Gjergj Nikolla
(1911 – 1938)

Të lindet një njeri
i madh si madhni
dhe ndërgjegjet tona t'i ndezi në dashni
për një ide të re, ideal bujar,
për një agim të lumë e të drejtë kombtar.

Migjeni

JETA

Millosh Gjergj Nikolla – ky është emri i tij i vërtetë, se *Migjeni*, i përbërë nga bashkimi i rrokjeve fillestare të tre emrave të tij, është pseudonimi ose emri i tij i pendës. Migjeni lindi më 13 tetor 1911, në Shkodër, në mëhallën e Fretënve, në atë shtëpinë përballë kishës së tyre, e cila u prish më 1940, që të zgjerohej rruga dhe sheshi përpara kishës së Françeskanëve

I gjyshi *Nikolla Dibrani* – quhej me këtë mbiemër, se familja e kishte origjinën nga Dibra e Madhe, nga fshatrat ortodokse shqiptare të Rekës (po nga ajo krahinë ku ka lindur edhe poeti e patrioti shqiptar Josif Jovan Bagëri) – qe shpërngulur nga mezi i shekullit të 19-të. Nikolla Dibrani qe murator nga mjeshtëria, dhe thonë se mori pjesë në ndërtimin e kishës ortodokse në Shkodër. Kur shkonte si murator nëpër katundet e ndryshme, në Mal të Zi, Nikolla u njoh dhe u martua me një vajzë nga Kuçi, me Stakë Milanin, e cila kishte edhe ajo si gjithë banorët e asaj krahine, shqipen për gjuhë amtare. Nikolla Dibrani, kur humbi jetën në Mal të Zi, aty nga moti 1876, la pas dy bij: Gjokën (Gjergjin) dhe Kriston, fare të vegjël.

Gjergj Nikolla qe burrë i urtë, i ndershëm e me karakter. Për këto cilësi, e zgjidhnin epitrop në kishën ortodokse dhe, sepse e çmonin dhe e nderonin, komuniteti i tij e dërgoi ta përfaqësonte në Kongresin Kishtar të Beratit më 1922. Me cilësitë e tij të mira ai fitoi një shoqe jete të pajisur me kulturë e me bukuri të rrallë, Sofi Anastas Kokoshin, me të cilën u martua më 17 shtator 1900. Kjo grua pati lindur më 15 tetor 1881 dhe vdiq më 16 gusht 1916 duke lënë pas të shoqin me dy djem e katër vajza nën kujdesin shtëpiak të së vjehrrës plakë. Milloshi qe atëherë pesë vjeç.

Më 1910 Gjergji zuri një ushqimore dhe dhjetë vjet më vonë, kur i vdiq baxhanaku Ilia Trimçev, mori ëmbëltoren e tij, të cilën e mbajti gjersa vdiq, më 21 mars 1924, në moshën pesëdhjetë e dy vjeç. Në këtë dyqan e ndihmoi fëmija më i parë i shtëpisë, Nikolla, që pati lindur më 30 tetor 1901 dhe vdiq një mot pas t'et nga pleuriti. E dërmuar nga këto fatkeqësira që e pllakosën njëra pas

tjetrës, vdiq më 1926 edhe gjyshja trime tetëdhjetëvjeçare. Tani familja u shpërnda.

Dajeshat e Milloshit rrëfejnë sa e lumtur ishte kjo familje kur rronin akoma prindërit, e me sa kujdes e dashuri të madhe i rriti i ati të gjashtë fëmijët, të cilët mbetën pa nënë që në foshnjëri. Sidomos Milloshin e vogël, Milloshin delikat nga trupi dhe nga ndjenjat, e rrethoi me pekulet më të mëdha.

Milloshi, i cili pati mbaruar shkollën unike në Shkodër më 1923, kur i vdiqën babai dhe vëllai ndodhej në Tivar, tek e motra më e madhe Lenka, e martuar atje me Llazar Jovanin, familja e të cilit e kishte origjinën nga Kavaja. Milloshi po studionte në klasën e dytë të gjimnazit (klasën e gjashtë), kur dajai tij Jovan Kokoshi e lajmëroi se i pati nxjerrë bursë për në gjimnazin e Manastirit. U nis për atje në vjeshtë 1925. Pasi përfundoi semimaturën më 1927 (klasën e tetë) me rezultate të mira, për vjetin shkollor 1927-1928, kundër dëshirës së tij, e regjistruan në Seminarin Ortodoks *"Jan Shën Theologu"* po në atë qytet. E mbaroi këtë shkollë më 1932. Në diplomën e lëshuar prej drejtorisë së shkollës më 18 qershor 1932, cilësohet *"bir i Gjergjit, tregtar"*.

Duke këqyrur dëftesat e Migjenit në shkollë, me radhë e një nga një, shohim vështirësitë që haste mot për mot, dhe përpjekjet që kish bërë t'i mposhtte e të shkonte përpara. Në dëftesën përfundimtare të shkollës fillore në Shkodër, Milloshi i ka të gjitha notat të shkëlqyera në mësime, dhe shëmbëllore në sjellje. Edhe në gjimnazin e Tivarit qëndron lart, dhe vetëm në sërbisht ka notën *"mirë"*. Në gjimnazin e Manastirit ka po t'atillë notë në sërbisht, në histori dhe në fizikë, dhe *"mjaftueshëm"* në matematikë; në zell ka notën tre. Edhe në Seminar gjatë vitit të parë Milloshi ka vetëm *"mirë"* në serbisht, greqisht, latinisht e frëngjisht, porse vitin e dytë në gjithë këto gjuhë, sikundër edhe në rusisht, qëndron *"shumë mirë"*; vetëm në letërsinë kishëtare ka *"mirë"* dhe *"i shkëlqyer"* në pedagogji, metodikë, gjimnastikë dhe në këngë. Në klasën e tretë zbret përsëri në "mirë" në gjuhët klasike dhe në mësimin kryesor, *"Shkrimet e Shenjta"*. Në latinisht as në klasën e katërt s'e ka përmirësuar notën, porse tani është i shkëlqyer në rusisht dhe shumë mirë në greqisht; notën *"mirë"* e ka në *"Dogmatikë"* (teologji), në psikologji dhe në logjikë. Në vjetin e pestë, në të fundit, është shumë mirë në latinisht dhe përgjithësisht vetëm

"mirë" në mësimet fetare të Seminarit. Ajo që bie në sy është se si nxënës i klasës së dytë, *"i shkëlqyer"* në pedagogji dhe metodikë, merr notën vetëm *"mirë"* në këto mësime pas tre vjetëve.

Duke u bazuar në shënimet e Milloshit në radhorët e tij e nëpër librat e këndimit, konstatojmë se ai u ka dhënë rëndësi shumë të madhe gjuhëvet frëngjishte e rusishte, me të cilat lexonte drejtpërdrejt autorët më të vështirë.

Më 18 qershor 1932, Seminari Ortodoks i *"Shën Jan Theologut"* në Manastir (Bitolje), i lëshoi Millosh Gjergj Nikollës *"Dëftesën e Pjekurisë"* dhe e shpalli kandidat t'aftë për shërbim kishtar, për mësim të fesë dhe për studime intelektuale të larta në fakultetet universitare.

Koha që shkoi Milloshi në shkollën e mesme teologjike të Manastirit bën një kapitull të veçantë në jetën e tij fort. Milloshi ka pasur atje plot shokë të dashur. Këtë e konstatojmë nga fotografitë, që i ka dërguar secili për kujtim, të mbushura me fjalë të bukura miqësie e mirënjohje, e të nënshkruara me dorën e tyre. Një student shqiptar i kësaj shkolle, Theofan Popa, shkruan:

"Qysh në gjimnaz, kur isha akoma i vogël, e simpatizoja fytyrën e ëmbël e buzagaz të Milloshit. Kjo ndofta vinte nga përkëdheljet që na tregonte ai ne të vegjëlve. Më vonë fillova të piqesha me të më shpesh në korin e Seminarit. Mbasi Milloshi kishte një zë të ëmbël e lirik tenori, merrte pjesë në kor si një nga anëtarët më të mirë të tenorit të parë. Unë këndoja si tenor i dytë. Aty pata rast të bisedoja më shpesh me të, ta kuptoja më mirë e ta çmoja më shumë.

Milloshi dallohej si një nga nxënësit më të zot e më seriozë të shkollës sonë. E karakterizonte një inteligjencë e hollë e përsosur. Në të gjitha mbledhjet dhe konferencat letrare të Seminarit shquhej si një talent i fuqishëm e i pasur. Atë nuk e interesonte vetëm teologjia, ku dhe aty dallohej si një nga nxënësit më të fortë, por gjithashtu edhe arti letrar, muzika dhe sidomos problemet shoqërore. Kurdo që shfaqej ndonjë çështje për mbrojtjen e së drejtës, në çfarëdo lëndë qoftë, Milloshi shpërthente me shprehjet e tij të zjarrta plot shpirt. Më kujtohet shpesh-herë kur fliste në konferencë. Ai dukesh si një flakë që digjesh për të drejtë njerëzore.

Ajo që e bënte Milloshin të simpatizohej e të çmohej, nga shokët e tij nuk ishte vetëm talenti i tij i fuqishëm plot shkëlqim, por edhe sjellja e tij e urtë në raste të zakonshme e të veçanta. Milloshi nuk merresh me sende të vogla pa rëndësi. Dhe sidomos urrente ngatërresat e grindjet e kota për çështje të pavlefshme. Kur shihte se ndodhte ndonjë gjë e tillë

ndër shokët, skuqej, zemërohej dhe largohej në vetmi. Shpeshherë ja kish anda vetminë. Duke qënë fisnik në shpirt e urrente brutalitetin dhe këtë e shprehte në shumë raste, duke qortuar ata shokë, të cilët silleshin keq.

Në sallën madhështore të shkollës sonë, gjatë festave, organizoheshin ballo nga nxënësit e nxënëset e shkollave të mesme. Këto ballo ishin gëzimi i nxënësve. Në to natyrisht merrte pjesë edhe Milloshi. Sjellja e tij ishte kurdoherë e matur e me një elegancë natyrore. Kur shoqërohej me vajzat, ai vetë dukej si një vajzë ndërmjet tyre, se kur fliste, ai skuqesh më tepër se ato. Në këto raste kuptohej mirë se ai e çmonte shumë seksin femëror dhe shihte te ato diçka më të lartë e më fisnike se te djemtë.

Milloshit i pasqyrohej shpirti i tij artistik edhe në paraqitjen e jashtme. Pastërtia, simetria dhe thjeshtësia e veshjes së tij, jepnin të kuptoje se kishe të bëje me një shpirt elegant.

Një verë konviktorët e shkollës i çuan në Manastirin Vrajçin, midis bjeshkëve gjigande të Peristerit e liqenit të Prespës. Në këtë vënd piktoresk, me pyje, përrenj e liqene kisha kënaqësinë të shoqërohesha me Milloshin. Na bashkonte më tepër kënga. Shpesh këndonte me gjithë shokët; por ngandonjëherë ai dhe unë: ai si tenor i parë, dhe unë si i dytë. Këndonim shqip, serbisht, rusisht, shpesh herë nën rrezet e hënës në atë natyre tërheqëse. Nga ato shqip, kishte më për zemër këngën "Nën hije të hënës rije". Kur këndonte ndiente gëzim të madh. Por i pëlqenin shumë dhe pjesët e mira të muzikës kishtare. Në përgjithësi kënga për atë ishte shlodhje dhe gjente në të një kënaqësi të madhe shpirtërore.

Disa vjet më vonë, kur u ktheva mbas studimeve nga Athina, dëgjova për një poet të ri shqiptar me emrin Migjeni. Bile pata lexuar edhe disa vjersha të tij, por nuk e dija se ky Migjeni ishte Milloshi ynë. Kur e mora vesh, u interesova shumë për gjithë veprën e tij, dhe më vonë kur u botuan "Vargjet e Lira" i bleva dhe i ruaj me dashuri e mall të jashtëzakonshëm. Milloshi para meje qëndron si një hero i moralit dhe i së drejtës njerëzore, e si i tillë do të jetë i paharrueshëm në kujtesën e në zemrën time".

Me dëftesën e pjekurisë në xhep, Milloshi u nis më 22 qershor 1932 nga Manastiri për në Tivar, tek e motra, Lenka. Në pasaportën që pati marrë në Manastir prej konsullatës shqiptare lexojmë shënimet e titullarit: "*Shtati* i lartë, *balli* i rregullt, *sytë* gështenjë, *hunda* e rregullt, *goja* normale, *flokët* gështenjë, *mjekra e mustaqet* të rruara, *ngjyra* e bardhë, *shenja të veçanta* s'ka".

Pas këtij përshkrimi të jashtëm të Milloshit japim këtë skicë biografike nga e motra Olga.

Shijet e tim vëllai

"Milloshit i pëlqente shumë të lexonte. Kohën e lirë e shkonte gjithnjë me libër në dorë.

Milloshit i pëlqente dhe sporti. Dinte të bënte not shumë mirë. Notin e kish mësuar në detin e Tivarit, ku kaloi dy vjet te motra jonë më e madhe, Lenka, ku ndiqte mësimet në gjimnaz. Në Shkodër, kur vinte për pushimet e verës, shkonte herë-herë me shokë te Ura e Mesit e në Shirokë, të lahej.

Një tjetër sport, me të cilin merrej Milloshi, qe futbolli. Këtë lojë e kishte nisur në Manastir, dhe kur vinte në Shkodër shkonte me shokët të lozte te Zalli i Kirit.

Milloshit i pëlqente veçanërisht muzika. I binte mandolinës. Në shtëpi këndonte kurdoherë. Kënga e preferuar e tij ka qenë "Vjeçerni zvon"(Zëri i natës). Këtë e këndonte rusisht dhe kërkonte ta shoqëronim edhe ne të motrat. Këndonte me andje edhe "Serenatën e Shubertit". Ndjente gëzim të madh kur dëgjonte këngë korale. Korin rus e admironte dhe shprehte mendimin për ndjenjat që i ngjallnin. Kishte vesh të mirë për muzikë dhe zë shumë të bukur... Ne shpesh i luteshim të na këndonte.

Milloshi i ndiqte shumë kinematë, të vetmin institucion kulturor në Shqipëri në atë kohë. Filmin e komentonte shumë duke e sqaruar deri në fund. I njihte regjizorët dhe artistët dhe prej emrave të tyre e gjykonte filmin që më parë. Nga artistët donte shumë Çarli Çaplin dhe Greta Garbo.

Milloshi dinte të lozte mirë shah. Në lojë qëndronte gjithnjë i qetë, me gaz në buzë, dhe fishkëllente ndonjë kangë. Nuk pinte alkool dhe duhan. Kur ish i ri, në shkollë, qëndronte në krye të shoqatave që organizoheshin kundra pijes dhe duhanit".

Milloshi u kthye më 24 dhjetor në Shkodër tek e motra e dytë, Jovanka Perja, me qëllim që të kërkonte bursë ose punë nga shteti shqiptar. Ndërsa po priste mos i jepnin bursë që të vazhdonte studimet në një fakultet të letërsisë, Inspektoria e Arsimit në Shkodër e lajmëroi, se qe emëruar mësues në shkollën e Vrakës.

Në pranverën e vitit 1933 u shtetëzuan gjithë shkollat në Shqipëri: të minoritarëve, të huajat, ato klerikalet a nën kontrollin e kishës. Vraka është një fshat nja dy orë larg Shkodrës dhe përbëhej atëherë nga nja tetëdhjetë familje bujqish malazezë; këto familje janë t'ardhura këtu prej kohësh e mbajnë akoma gjuhën, zakonet e kostumet e tyre, si dhe shkollën, në të cilën jepeshin mësimet në gjuhën serbe. Ministria e dërgoi Milloshin në shkollë të shtetëzuar që t'i jepte mësimet tani në gjuhën shqipe.

Kur i erdhi Milloshit emërimi për këtu, konsullata e Mbretërisë Jugosllave në Shkodër u përpoq edhe një herë t'ja kthente mëndjen dhe e këshilloi përsëri të shkonte në Jugosllavi, ku mund të shërbente si prift në Banat ose të studionte teologji në Beograd. Mirëpo Milloshi iu përgjegj me gjuhën e një patrioti, duke thënë se, si shqiptar që ishte, dëshironte të vihej në shërbim të atdheut e të popullit të tij. Kështu ngjau që e regjistruan në "librin e zi" të konsullatës, dhe së motrës më të vogël Olga Nikollës, që studionte në Sarajevë, në klasën e fundit të Gjimnazit Real të Vajzave, i prenë bursën ato dy muaj para përfundimit të maturës, pa i dhënë kurrfarë shpjegimi.

Me të vërtetë, në fillim banorët e Vrakës, të ndezur nga armiqtë e shkollës së shtetëzuar, e pritën shumë keq mësuesin e ri, si një armik të tyre, dhe i sillnin në çdo rast lloj-lloj ngatërresa.

Meqenëse nuk i dhanë as odë për të fjetur në fshat, Milloshi u shtrëngua të nisej që me të gdhirë, me një biçikletë të marrë me qira, nga qyteti, dhe të kthehej mbrëmanet në shtëpi në Shkodër, duke bërë kështu vajtje-ardhje një rrugë 14 km për ditë. Lodhja e dyfishtë, puna e tepruar për shkollën e klasat, mungesa e ushqimit të mjaftë dhe e rrobave të përshtatshme për dimër, erërat e rrepta të malësisë së Veriut që e rrihnin pa pushim në udhëtimin e tij të detyruar, rroga që, sipas zakonit, nisi t'i paguhej pas pesë muajsh – këto e sa e sa andralla të tjera të përditshme, të gjitha bashkë, e shpunë drejt lëngatës së pashëruar. Milloshi, gjatë një shiu të rreptë, u lag, u bë qull dhe u plevitos. Pas ca kohe, një ditë erdhi në shtëpi i shqetësuar dhe i tha dajeshës: "Unë jam sëmurë, jam shumë sëmurë; kam pështyrë gjak! Mbajini larg meje fëmijët. Mos më jepni në një enë me të tjerët"..

Në Vrakë, Milloshi ra në kontakt për të parën herë me fshatarët tanë dhe njohu shkaqet e mjerimit të tyre; sidomos

varfëria, injoranca dhe fanatizmi i tyre lanë gjurmë të thella në zemrën e tij. I tronditur nga kjo gjendje e vajtueshme, i pasqyroi përjetimet në shkrimet e tij më të herëta. Këto shkrime janë letra e parë e tij *"Të fala nga fshati"* dhe skica e parë *"Alternativë – Sokrat i vuejtun apo derr i kënaqun"*, të dyja të botuara në *"Illyria"*, më 27 maj 1934, – njëra nënshkruar me monogramin M., dhe tjetra me pseudonimin *MIGJENI*. Më 10 qershor 1934 u botua "Ose.... ose", dhe e para poezi e tij e njohur, *"Shpirtnat Shtegtarë"*, po te kjo revistë, më 17 qershor. Më 1 korrik 1934 u botua skica: *"Tragjedi apo Komedi?"* dhe më 15 korrik të të njëjtit vit tregimi në prozë *"Një refren i qytetit tem"*, i cili mbaron me një fragment në vargje.

Këto të parat shkrime të Migjenit kanë rëndësi të madhe se dëftejnë talentin letrar të Milloshit dhe dëshmojnë se me sa kujdes i kish ruajtur njohuritë e tij të gjuhës amtare, megjithëse ishte larguar prej qytetit lindor dhjetë vjet më parë, kur ishte kalama; gjithashtu tregojnë se ç'ndjenja të thella e të forta e lidhnin me atdheun e tij.

Në verë të vitit 1935, sa iu shfaq lëngata, Milloshi erdhi në Tiranë të vizitohej te një specialist. Ky e këshilloi të shtrohej në ndonjë sanatorium. Ku të vinte vallë? ... .Në Slloveni, në Golnik!

Me dy rroga të tijat e me dy bursa të së motrës, e cila studionte në universitet në Itali, bëri shumën me të cilën mund të nisej, dhe kërkoi vizën nga Konsullata Jugosllave e Shkodrës. Këtu ja refuzuan kategorikisht.

Për vjetin mësimor 1935-36 u transferua në Shkodër, në shkollën "28 Nëntori". Edhe së këtejmi kërkoi ta shkëmbente vendin me ndonjë mësues në Pukë, sipas këshillës së disa miqve, se ai vis malor do t'ish i shëndetshëm për gjoksin e tij të prekur. Në Pukë shkolla punonte gjatë stinës verore mars-nëntor, dhe dimrin ai mund ta kalonte në qytet. Këtu filloi vjetin mësimor 1936-37.

Në Pukë, Migjeni vijoi të zhvillojë si mësues e si poet veprimtarinë e tij më të gjerë e më të pasur. Aty shkroi jo vetëm shumë, por edhe ato më të mirat që na mbetën nga penda e tij e fortë. Vuajtjet e popullit shqiptar, sidomos ato të popullit malësor, e bënë Milloshin të vuante më shumë se nga sëmundja që po i shkallmonte mushkëritë. "Po, po, tollumbat e Lulit të Vocërr patën me e hangër mësuesin!" Në Pukë shkroi më 16 qershor 1937, këngën e tij të fundit *"Nën flamujt e melankolisë"*.

Në Shkodër, gjatë pushimeve dimërore, Migjeni shkroi novelat: *"Studenti në shtëpi"*, *"Të çelen arkapiat"*, *"Historia e njanës nga ato"*, *"Pak poezi"*, *"...Bukën tonë të përditshme falna sot"*, *"Matanë gardhit asgja të re"* (e pambaruar) etj., të cilat duket se kanë humbur. I përmblodhi këto nën titullin kryesor: *"NOVELAT E QYTETIT TË VERIUT"*, me nëntitullin "Refrene të qytetit", më datën 31.XII.1936, Shkodër. Megjithëse janë shkruar në koncept, në dorën e parë, e me lapës, ato janë kryevepra si nga mendimi ashtu edhe nga thurja artistike.

Klima e rreptë e Pukës ja acaroi sëmundjen Migjenit, prandaj vendosi t'i bjerë pas shëndetit; të dilte jashtë për shërim. Më 13 dhjetor 1937, Milloshi mori lejën dhe vizën italiane; më 20 dhjetor u nis nga Shkodra dhe më 21 dhjetor nga Durrësi për në Itali; më 22 dhjetor në mëngjes arriti në Bari dhe brenda asaj dite në Torino. U vendos së pari në Via della Rocca 10, ku banonte e motra Olga Nikolla, e cila ndiqte Fakultetin e Shkencave Ekzakte, dega fizikë - matematikë, në Universitetin e Torinos.

Lexojmë këto kujtime nga jeta e Migjenit, shkruar nga e motra Olga Nikolla – Luarasi, në gazetën *"Zëri i Popullit"*, më 5 shkurt 1956, ditën që u sollën eshtrat e poetit prej Italisë:

"Më 1932, mbasi mbaroi seminarin e Bitolit, im vëlla, Milloshi, njëzet vjeç, u kthye në Shkodër. Megjithëse ka qenë gjithmonë delikat, këtë mot dukej shumë më mirë se kurdoherë. Menjëherë kërkoi bursë për të vazhduar mësimet, por nuk i dhanë. Vetëm pas dhjetë muajve, kur u shtetëzuan shkollat, e dërguan mësues në Vrakë, 7 km larg Shkodrës. Udhën për në fshat shtrëngohej ta bënte ditë për ditë me biçikletë, në shi e në vapë, dhe me atë pak ushqim që merrte me vete për drekë.

Kur e njohën mirë banorët e Vrakës, nisën ta duan e ta nderojnë, por strapacat e mëdha që hoqi muajt e parë ia zgjuan sëmundjen e mushkërive. Gjithë përpjekjet që t'ia priste hovin me transferimin e tij nga një fshat malarik në Shkodër në një vend malor si Puka, ku shërbeu më 1936 dhe 1937, nuk i suallën dobi. Në verën e vitit 1935, mjekët e Tiranës e këshilluan të shtrohej në ndonjë sanatorium. Për në Golnik nuk i dhanë pasaportë, dhe në Athinë, për mungesë ekonomike, nuk ndenji veçse një muaj.

Më 22 dhjetor 1937 erdhi në Torino. Dëshironte që të regjistrohej në Fakultetin e Letërsisë, dhe t'i binte pas shëndetit. Pasi dokumentet shkollore iu kthyen nga Tirana të palegalizuara, regjistrimin nuk mundi

ta bëjë. Por kjo e keqe nuk e preokupoi aq shumë sa ajo tjetra. Në klimën e fortë të Torinos sëmundja e tij mori hov. Mjekët e këshilluan të shtrohej në sanatorium. E vendosën në sanatoriumin "San Luigji" afër Torinos.

Këtu, në fillim, u duk sikur po shërohej. Të gjithë ia thoshin këtë; edhe ai vetë sikur e ndiente përmirësimin. Kur e vizitonin shokët të djelave, ish i gëzuar dhe i priste me padurim. Por ky përmirësim nuk zgjati shumë: filloi të ndihej keq. Mjekët i propozuan një operacion të vogël. Milloshi pranoi dhe operacioni iu bë në qershor. Efekti qe fatal: iu pre oreksi, humbi fuqinë dhe humorin e tij tërheqës. Besonte se po të transferohej në ndonjë sanatorium malor, do të bëhej më mirë. Mezi i siguruam një vend në "Ospedale Valdese", në Tore Peliçe, afër Torinos, për ku e shoqëruam më 12 gusht.

Milloshit i pëlqeu shumë ky vend dhe tha se do të dilte ta shëtiste sapo të çlodhej nga udhëtimi. Por nuk e shëtiti kurrë... Për dy ditë mundi të dalë nga pak në kopshtin e sanatoriumit; të tretën pati një krizë aq të fortë, sa kërkoi oksigjen. Dy javët e tjera ndejti në shtrat pa lëvizur, me pak ose aspak ushqim, duke folur për herë më rrallë, krejt i ndërgjegjshëm për çka ndodhte me të..."

Shokët n'atë kohë nuk iu gjendën pranë, përveç motrës, së cilës ruhej t'i shfaqej që të mos i shtonte hidhërimin. Dëshirën që t'i hapte zemrën dikujt e kish të madhe, se gjithnjë pyeste se cilët nga studentët shqiptarë kishin mbetur në Torino në pushimet verore... Atëherë u mbyll krejt në vetvete dhe priti çastin e kobshëm, natën e 26 gushtit 1938, kur u shojt si në gjumë.

Në shtypin e Torre Peliçes lexojmë nekrologjinë (italisht):

"Në spitalin Valdes vdiq të premten që shkoi djaloshi shqiptar që ishte shtruar pak kohë më parë, Millosh Nikolla, vjeç 27. Shërbimi i varrimit, nën kryesinë e pastorit Z. Giulio Tron, u krye të shtunën pas mesdite. Së motrës Znj. Olga, e cila me dashuri e mallëngjim i qëndroi pranë në çastin më të fundit dhe fatal, i shprehim ngushëllimet tona".

Përgjigjen ndaj ngushëllimeve e lexojmë po në ato fletore:

"Motra Olga dhe kolonia shqiptare e Torinos, të prekur thellësisht nga nderimi i paharrueshëm që iu bë të përdëllyerit Millosh Nikollës, falenderojmë nga zemra drejtorinë e Spitalit Valdes, pastorin zotin Giulio Tron, drejtorinë dhe zonjat e "Villës Elisa", e gjithë ata që muarën pjesë në varrimin e të përdëllyerit tone të dashur."

Vallë ç'ëndër të bukur do të ketë parë në atë çast të fundit kur "shoi si në gjumë"? Jetën ja kemi hua natyrës; kush e ka përdorur si duhet këtë kapital më të çmuar të njeriut, nuk ka përse t'i trembet vdekjes; le të vijë kur të vijë. Mirëpo ta duash atdhenë dhe njerëzit me aq dashuri sa Migjeni, t'i kesh vënë vetes një qëllim të lartë, dhe sa të kesh nisur punën e shenjtë, të vësh re se si të përgjon vdekja në çdo hap që në fillim të rrugës sate, larg të dashurve, larg mëmëdheut, në moshë aq të re, – një mynxyrë të këtillë s'ka zemër trime që të mos e urrejë e të mos ketë thirrur me gjithë shpirt: "Vetëm mos vdekça në dhe të huaj"!

Lajmi i vdekjes së poetit të ri shqiptar, me t'arritë, shkaktoi hidhërim të thellë në gjithë Shqipërinë. Natyrisht ata që e muarën vesh mandatën të parët ishin farefisi i poetit. Lajmi i zi, me letër, arriti në Shkodër më 30 të gushtit. Prej Shkodrës, që ditët e para të shtatorit, gjëma arriu në Tiranë, dhe s'andejmi në Korçë, në Berat, në Lushnjë dhe gjer në katundet më të largëta të Jugës. Dhimbja e përbashkët i bëri të gjithë dashamirët e poetit të ndjejnë se qenë të një fisi e të një gjaku me të. Shumë e shumë shqiptarë i drejtuan familjes fjalë ngushëlluese. Shumica e letrave janë nga shqiptarë të rinj dhe pothuajse që të gjitha kanë këtë përmbajtje: *"Me të nuk keni humbur vetëm ju një vëlla të përzemërt e ne një shok të dashur, por edhe vendi i ynë një njeri shumë të vlefshëm".**

Telegramet e letrat e shumta ishin një lehtësim për familjen e Migjenit, e cila i shprehu mirënjohjen e saj miqve shqiptarë dhe italianë për fjalët ngushëlluese, dhe Bashkisë së Torre Pellices për vendin e bukur që i caktoi në varrezat e qytetit poetit tonë të dashur, dhe më vonë, edhe për kujdesin e madh që tregoi 18 vjet rresht për ta mbajtur atë varr, gjersa Qeveria Shqiptare i solli eshtrat më 5.II.1956, për t'i varrosur në Shkodër, në tokën ku lindi Migjeni.

Skënder Luarasi

Tiranë, më 26 gusht 1956

---

* Pjesë nga telegrami që Prof. dr. Selaudin Bekteshi, në atë kohë student në Torino, i dërgoi nga Shkodra, të motrës së Migjenit, Olgës.

Anastas Kokoshi, gjyshi i Migjenit nga nëna.

Neda Kokoshi, gjyshja e Migjenit nga nëna.

Gjergj Nikolla (1872-1924), i ati i Migjenit, fotografuar në ditë feste.

Sofia Nikolla (1881-1916), nëna e Migjenit.

BIBLIOTEKA "HIVZI SULEJMANI"
PRISHTINË-PRIŠTINA

Në shkollën fillore në Shkodër (1919-1923).

Migjeni, nxënës në Tivar, 1925.

Shkodër, 1927. Migjeni (rreshti i dytë nga poshtë, i pari djathtas).

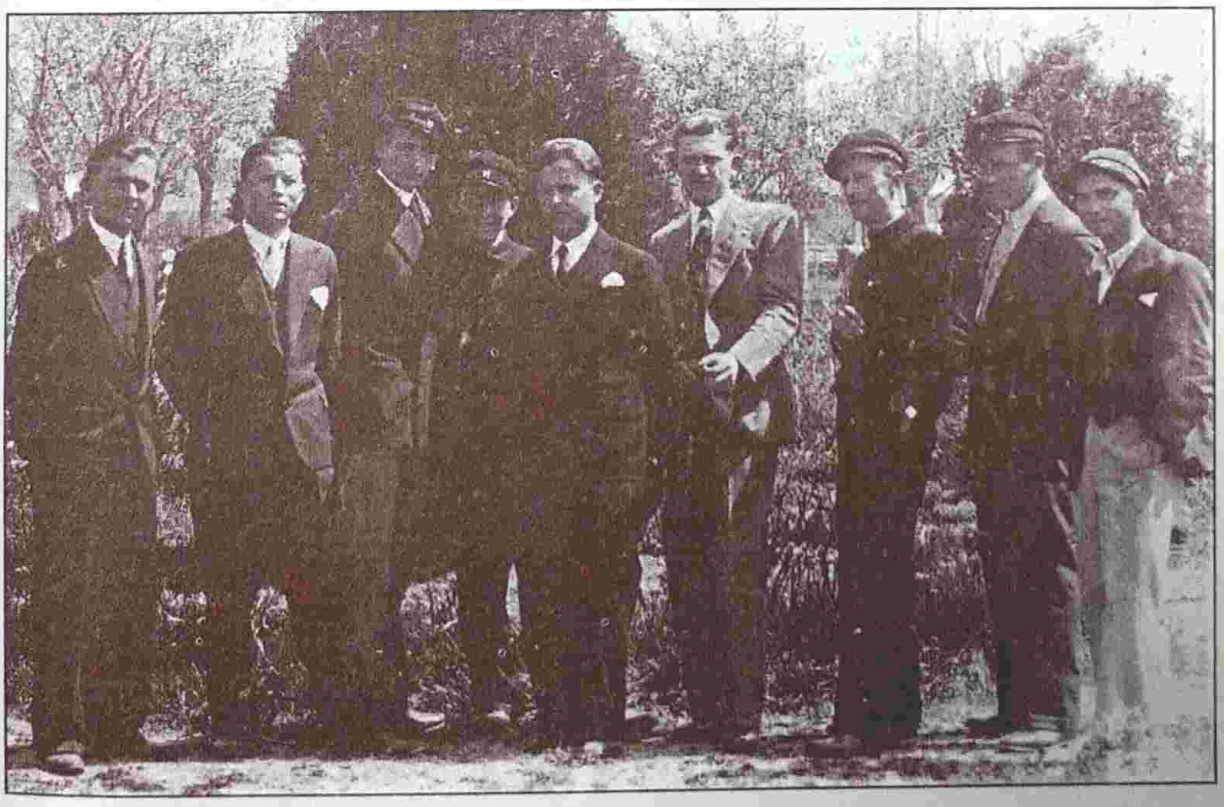

Migjeni me shokë seminaristë, 1929.

Migjeni me seminaristët në pushimet verore, në Liqenin e Prespës, 1931.

Matura 1932. Seminari ortodoks i Shën Jan Theologut, Manastir.

VARGJET E LIRA

KANGËT E RINGJALLJES
KANGËT E MJERIMIT
KANGËT E PËRNDIMIT
KANGË NË VETE
KANGËT E RINISË
KANGËT E FUNDIT

Migjeni maturant i diplomuar, 1932

PARATHANIA E PARATHANIEVE

Përditë përndojnë zotat
dhe rrëshqasin trajtat e tyne
mbi vjet dhe shekuj
dhe tash s'po dihet ma kush asht zot e kush njeri.
Ndër tru të njerzimit zoti galuc ka ndejun.
Vetvetes me gisht tamthat i ka biruemun
në shej të pendimit
dhe bërtet në kulm të hidhnimit:
çka, çka krijove?
– E njeriu nuk e di:
a asht zoti pjella e tij,
apo ai vetë pjella e zotit.
Por e shef se asht kot i kotit
me mendue mbi një idhull
që nuk përgjegj.
Dhe tash s'po dihet ma kush asht zot e kush njeri.
Ka ardhë një kohë,
në të cilën njerzit po kuptohen fare mirë
për me ndërtue Kullën e Babilonit, –
dhe në majë Kullës, në majë të majës së fronit
ka me hypë njeriu
dhe ka me thirrë:
Perëndi! Ku je?

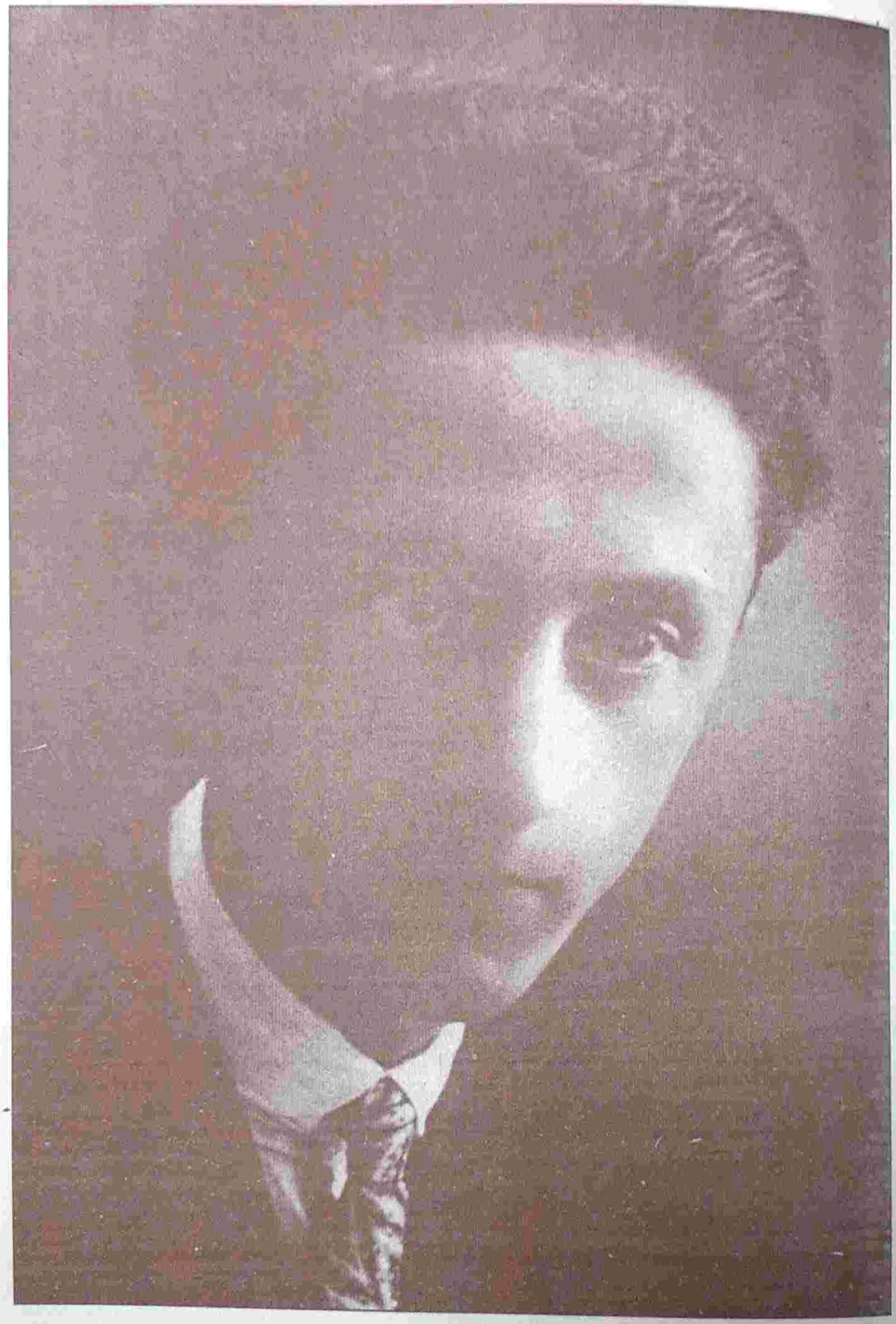

Migjeni maturant, 1932.

TË BIRTË E SHEKULLIT TË RI

Na të birtë e shekullit të ri,
që plakun e lamë në "shejtnin" e tij
e çuem grushtin për me luftue
ndër lufta të reja
dhe me fitue...
Na të birtë e shekullit të ri,
filizat e një toke së rimun me lot,
ku djersë e ballit u dikonte kot –
se dheu ynë qe kafshatë e huej
dhe në marrzi duhej shum shtrejtë t'u paguhej...
Na të birtë e shekullit të ri,
vllazën të lindun e të rritun në zi,
kur tinglloi çast' i ynë i mbramë
edhe fatlumë
ditëm me thanë:
S'duem me humbë
në lojë të përgjaktë të historis njerzore,
jo! jo! s'i duem humbjet prore –
duem ngadhnim!
ngadhnim ndërgjegje dhe mendimi të lirë!
S'duem, për hir
të kalbsinave të vjetra që kërkojnë "shejtnim",
të zhytemi prap në pellgun e mjerimit
që të vajtojmë prap kangën e trishtimit,
kangën monotone, pa shpirt, të skllavnis –
të jem' një thumb i ngulun ndër trutë e njerzis.
Na të birtë e shekullit të ri,
me hovin tonë e të ndezun peshë,
ndër lufta të reja kemi m'u ndeshë
dhe për fitore kem' me ra fli.

TË LINDET NJERIU

Të lindet një njeri
nga gjin' i dheut tonë të rim me lot të vakët,
nga thalb' i shpirtit tonë që shkrihet në dëshirë të flakët
për një gen të ri.
Të lindet një njeri!
Pa hyll në ball, por që me fjalë të pushton,
që të rrëmben qetsin e ban gjaku të të vlojë
rrkajë, e ban synin ligshtin ta zhgjetojë,
që nëpër shekuj ndërgjegjen na tradhton.
Të dali një njeri!
Të mkambi një Kohë të Re!
Të krijojë një Epope!
Ndër lahuta tona të këndohet Jeta e Re...
– Të gjithë kombet po dehen n'epopea të veta,
flakë e zjarrmit të tyne na i përzhiti ftyrat
dhe nëpër to një nga një po shtohen rrudhat,
e nën kambë e mbi krye tinzë po na ik jeta.
(Liri! – Po, liri dhe gaforrja gëzon,
por gaforre asht...
Liri, ku plogsi ndërgjegje gjallon,
jo, liri nuk asht!)
Të lindet një njeri
i madh si madhni
dhe ndërgjegjet tona t'i ndezi në dashni
për një ide të re, ideal bujar,
për një agim të lum e të drejtë kombtar.

ZGJIMI

O vullnete të ndrydhuna ndër grushta të çelikta të
shekujve të kaluem!
O vullnete të shtypuna me themra të ngurta të titajve
të tërbuem!
Të cilët n'udhë për në theqafje këtejpari i ranë
dhe vatrat tona në mjerim i përlanë...
O vullnete të ndrydhuna!
O vullnete të shtypuna!
Shkundni prangat e mbrapshta! E me brimë ngadhnyese,
me hove viganash, dëshirash flatruese,
turniu në të gjitha anët dhe poshtë në dhe zbritni
– ndosht' aty keni për të gjetë fillin e një hymni,
që Illyri e vjetër ndër kremtime këndonte,
ndërsa zemra e kombit në liri kumbonte.
O vullnete të ndrydhuna!
O vullnete të shtypuna!
Tash shëgjetat e flakta të shprehjes suej zharitse
drejtoni kah qiella në ball të hyut a të dreqit,
i cili fatin tonë mbytte në mnijë të vet përpise –
ta dijë se të Birt' e Shqipes folen ia ngrehën vetvetit.

SHKËNDIJA

Nga zjarrmi i votrës u shkëput një shkëndi
dhe nëpër oxhak, u vërsul në liri,
nëpër mes t'errsinës
muer udhën e qiellës
dhe në mes hyjve të natës
zu vendin e Hanës.
Ndrit shkëndi e gjallë në qiell plot me hyje,
ndrit shpirti i ri, lidhë me t'arta nyje,
nyjet e dashnis,
dashni e fëminis
për të mjeruemët në botë
që vuejnë, derdhin lotë.

Sa bukur shkëndija xhixhillon n'errsinë,
vallzon bashkë me hyje dhe andrron lumninë...
e poshtë votra fiket,
pranë saj zemra liget,
zemra e një plaku,
i cili del te praku

dh'e ngreh shkopin në hyje shkëndin për me gjetë,
rebelin, që votrën e shtëpis e la të shkretë...
O ti fëmi i ri!
E zjarrta shkëndi!
Pse votrën e le?
Më thuej, pse? Pse?
.....

E shkëndija, hyjet, të tanë qiella arbnore
në nett e argjenta, të reja – posi hark kunore
zbret mbi shtëpia tona...
e na gzohna, gzohna...
dhe puthim agimin...
qashtu rrfejmë gëzimin.

KANGA E RINIS

Rini, thueja kangës ma të bukur që di!
Thueja kangës sate që të vlon̨ në gji.
Nxirre gëzimin tand, të shpërthejë me vrull...
Mos e freno kangën! Le të marri udhë.

Thueja kangës, rini, pash syt e tu...
Të rroki, të puthi kanga, të nxisi me dashnu
me zjarrm tand, rini... Dhe të na mbysi dallga
prej ndjenjash të shkumbzueme q'i turbullon kanga.

Rini, thueja kangës dhe qeshu si fëmi!
Kumbimi i zanit të përplaset për qiellë
dhe të kthejë prap te na – se hyjt ta kanë zili

e na të duem fort, si duem një diell.
Thueja kangës, Rini! Thueja kangës gëzimplote!
Qeshu, rini! Qeshu! Bota asht e jote.

KANGËT E PAKËNDUEME

Thelltë në veten teme flejnë kangët e pakëndueme
të cilat ende vuejtja as gëzimi s'i nxori,
të cilat flejnë e presin një ditë ma të lumnueme
me shpërthye, m'u këndue pa frigë e pa zori.

Thelltë në veten teme kangët e mia jesin...
e unë jam vullkani që fle i fashitun,
por kur t'i vijë dita të gjitha ka me i qitun
në njëmijë ngjyra të bukra që nuk vdesin.

Por a do të vijë dita kangët me u zgjue?
Apo ndoshta shekujt me ne prap po tallen?
Jo! jo! Se liria filloi me lulzue
dhe e ndjej nga Dielli (alegorik) valën.

O kangët që fleni reliktet e mia
q'ende s'keni prekun as një zemër të huej,
vetëm unë me ju po kënaqem si fëmia
unë – djepi juej; ndoshta vorri juej.

POEMA E MJERIMIT

Kafshatë që s'kapërdihet asht, or vlla, mjerimi,
kafshatë që të mbetë në fyt edhe të ze trishtimi
kur shef ftyra të zbeta edhe sy të jeshilta
që të shikojnë si hije dhe shtrijnë duert e mpita
edhe ashtu të shtrime mbrapa teje mbesin
të tanë jetën e vet derisa të vdesin.
E mbi ta n'ajri, si në qesendi,
therin qiellën kryqat e minaret e ngurta,
profetënt dhe shejtënt në fushqeta të shumngjyrta
shkëlqejnë. E mjerimi mirfilli ndjen tradhti.

Mjerimi ka vulën e vet të shëmtueme;
asht e neveritshme, e keqe, e turpshme,
balli që e ka, syt që e shprehin,
buzët që më kot mundohen ta mshefin –
janë fëmitë e padijes e flitë e përbuzjes,
të mbetunat e flliqta rreth e përqark tryezës
mbi të cilën hangri darkën një qen i pamshirshëm
me bark shekulluer, gjithmon i pangishëm.
Mjerimi s'ka fat. Por ka vetëm zhele,
zhele fund e maje, flamujt e një shprese
të shkymë dhe të coptuem me të dalun bese.

Mjerimi tërbohet në dashuni epshore.
Nëpër skaje t'errta, bashkë me qej, mij, mica,
mbi pecat e mykta, të qelbta, të ndyta, të lagta
lakuriqen mishnat, si zhangë; të verdhë e pisa;
kapërthehen ndjenjat me fuqi shtazore,

kafshojnë, përpijnë, thithen, puthen buzët e ndragta
edhe shuhet uja, dhe fashitet etja
n'epshin kapërthyes, kur mbytet vetvetja.
Dhe aty zajnë fillin të marrët, shërbtorët dhe lypsat
që nesër do linden me na i mbushë rrugat.

Mjerimi në dritzën e synit te kërthini
dridhet posi flaka e mekun qirini
nën tavan të tymuem dhe plot merimanga,
ku hije njerzish dridhen ndër murë plot danga,
ku foshnja e smueme qan si shpirt' i keq
tu' ndukë gjitë e shterruna të së zezës amë,
e kjo prap shtatzanë, mallkon zot e dreq,
mallkon frytn e vet, mallkon barrn e randë.
Foshnj' e saj nuk qesh, por vetëm lëngon,
e ama s'e don, por vetëm mallkon.
Vall sa i trishtueshëm asht djepi i skamit
ku foshnjën përkundin lott edhe të fshamit!

Mjerimi rrit fëmin në hijen e shtëpive
të nalta, ku nuk mrrin zani i lypsis,
ku nuk mund t'u prishet qetsia zotnive
kur bashkë me zoja flejnë në shtretënt e lumnis.

Mjerimi pjek fëmin para se të burrnohet;
don ta msojë t'i iki grushtit q'i kërcnohet,
atij grusht që në gjumë e shtërngon për fytit
kur fillojnë kllapitë e etheve prej unit
dhe fëtyrën e fëmis e mblon hij' e vdekjes,
një stoli e kobshme në vend të buzqeshjes.
Një fryt kurse piqet dihet se ku shkon
q'ashtu edhe fëmia në bark të dheut mbaron.

Mjerimi punon, punon dit e natë
tu' i vlue djersa në gjoks edhe në ballë,
tue u zhigatun deri në gjujë në baltë
e prap zorrët nga uja i bahen palë - palë.
Shpërblim qesharak! Për qindenjë afsh
në ditë – vetëm: lekë tre - katër dhe "marsh!".

Mjerimi kaiher' i ka faqet e lustrueme,
buzët e pezmatueme, mollzat e ngjyrueme,
trupin përmendore e një tregtis së ndytë,
që asht i gjikuem të bijë në shtrat vet i dytë;
dhe për at shërbim ka për të marrë do franga
ndër çarçafë, ndër fëtyra dhe në ndërgjegje danga.

Mjerimi gjithashtu len dhe në trashigim
– jo veç nëpër banka dhe në gja të patundshme,
por eshtnat e shtrembta e në gjoks ndoj dhimbë,
mund që të len kujtim ditën e dikurshme
kur pullaz' i shtëpis u shemb edhe ra
nga kalbsin' e kohës, nga pesha e qiellit,
kur mbi gjithçka u ndi një i tmerrshmi za
plot mallkim dhe lutje si nga fund i ferrit,
ish zan' i njeriut që vdiste nën tra.
Kështu nën kambë të randë të zotit t'egërsuem –
thotë prifti – vdes ai që çon jetë të dhunuem.
Dhe me këto kujtime, ksi lloj fatkeqësinash
mbushet gotë e helmit në trashigim brezninash.

Mjerimi ka motër ngushulluese gotën.
Në pijetore të qelbta, pranë tryezës plot zdrale
të neveritshme, shpirti, me etje derdh gotën
në fyt për me harrue nandhetenand' halle.
E gota e turbullt, gota satanike
tu' e ledhatue e pickon si gjarpni –
dhe kur bie njeriu, si gruni nga drapni,

nën tryezë qan - qeshet në formë tragjikomike.
Të gjitha hallet skami në gotë i mbyt
kur njëqind i derdh një nga një në fyt.

Mjerimi ndez dëshirat si hyjet errsina
dhe bajnë tym si hejt q'i ban shkrum shkreptima.

Mjerimi s'ka gëzim, por ka vetëm dhimba,
dhimba paduruese që të bajnë të çmendesh,
që t'apin litarin të shikojsh fill' e të varesh
ose bahe fli e mjerë e paragrafesh.

Mjerimi s'don mshirë. Por don vetëm të drejt!
Mshirë? Bijë bastardhe e etënve dinakë,
të cilt në mnyrë pompoze posi farisejt
i bijnë lodërtinës me ndjejt dhelparak
tu' ia lëshue lypsit një grosh të holl' në shplakë.

Mjerimi asht një njollë e pashlyeme
në ballë të njerzimit që kalon nëpër shekuj.
Dhe këtë njollë kurr nuk asht e mundshme
ta shlyejnë paçavrat që zunë myk ndër tempuj.

BALADË QYTETSE

Mbramë
qiella dhe hyjt e vramë
një ngjarje të trishtueme panë:
Hije... jo! – por një grue
me ftyrë të zbetë edhe me sy
të zez si jeta e saj,
me buzë të vyshkuna në vaj,
me plagë në gjoks e stolisun
me veshje dhe me shpirt të grisun,
me hije grueje,
një kens këso bote,
një fantom uje
vallzonte valle në rrugë të madhe.
Dy hapa para, dy hapa mbrapa
me kambë të zbathun,
me zemër të plasun.
Dy hapa djathtas, dy hapa majtas,
me flokë të thime,
me ndjesi të ngrime.
(Dikur,
kur gjit' e saj me kreni
shpërtheheshin n'aromë,
kur ish e njomë –
atëherë e dashunojshin shum zotni.
E sot?)
Jeta e saj asht kjo vall' e çmendun
në rrugat e qytetit tonë,
një jetë e fikun, një jetë e shterun,
shpirt i molisun, zemër e therun,
një za vorri, një jehonë
që vallzon natën vonë
nëpër rrugat e qytetit tonë.

RECITAL' MALSORIT

O, si nuk kam një grusht të fortë
t'i bij mu në zemër malit që s'bëzanë,
ta dij dhe ai se ç'domethanë i dobët –
n'agoni të përdihet si vigan i vramë.

Unë – lugat si hij' e trazueme,
trashigimtar i vuejtjes dhe i durimit,
endem mbi bark të malit me ujën e zgjueme
dhe me klithma të pakënaqura t'instinktit.

Mali hesht. Edhe pse përditë
mbi lëkurë të tij, në lojë varrimtare,
kërkoj me gjetë një kafshatë ma të mirë...
Por më rren shaka, shpresa gënjeshtare.

Mali hesht – dhe në heshtje qesh.
E unë vuej – dhe në vuejtje vdes.
Po unë, kur? heu! kur kam për t'u qesh?
Apo ndoshta duhet ma parë të vdes?

O, si nuk kam një grusht të fuqishëm!
Malit, që hesht, mu në zemër me ia njesh!
Ta shof si dridhet nga grusht' i paligjshëm...
E unë të kënaqem, të kënaqem tu' u qesh.

LAGJA E VARFUN

Krahët e zez të një nate pa fund
e varrosën lagjen pranë,
dritë, jetë, gjallsi – askund,
vetëm errsinë e skam.

U harrue jeta e ditës
ndër shtresat e natës, e pagja
u derdh nga parzm' e errsinës...
n'andrra përkundet lagja.

Njerzit ndër shtëpia flejnë
me gjoksa të lakurtë e të thatë
e gratë... fëmi po u lejnë
pa ushqim në gji, pa fat.

Pushojnë gjymtyrtë e shkallmueme
në punën e ditës së kalueme,
shërohen trutë e helmueme
në gjumin e natës s'adhurueme.

Veç zemrat e njerzve të lanun
me të rektunt prralla rrfejnë:
mbi barrat e jetës së namun
që shpirt dhe korriz thejnë.

Prralla mbi fëmij rrugaça
barkjashtë e me hundë të ndyta,
që dorë shtrijnë me vjedhë, me lypë
e ngihen me fjalë të ndyta.

Prralla mbi varza të fyeme
me faqe e me buzë të thithna.
Prralla mbi djelm, me të thyeme
shprese, në burg me duer të lidhna,

të cilt nesër para gjyqit
për delikt do të përgjegjin,
vetëm dreqit e hyllit
të gjith fajet tash ua mbshtesin.

Kështu lagj' e varfun pështpritë
dhe errsinës hallet tregon.
Një gjel i undshëm, me dritë
të hanës i rrejtun, këndon.

Hesht! or gjel kryengritës,
i lagjës së varfun. – Këtu
nuk zbardh për ty drita e ditës...
i gjikuem je me ngordhë n'u.

BLASFEMI

Notojnë xhamiat dhe kishat nëpër kujtime tona,
e lutjet pa kuptim e shije përplasen për muret e tyne
dhe nga këto lutje zemra zotit ende s'iu thye,
por vazhdoi të rrahi ndër lodra dhe kumbona.

Xhamiat dhe kishat madhshtore ndër vende tona të mjerueme...
Kumbonaret dhe minaret e nalta mbi shtëpia tona përdhecke...
Zani i hoxhës dhe i priftit në një kangë të degjenerueme...
O pikturë ideale, e vjetër njëmijë vjeçe!

Notojnë xhamiat dhe kishat nëpër kujtime të fetarve.
Tingujt e kumbonës ngatrrohen me zanin e kasnecit,
Shkëlqen shejtnia mbi zhguna dhe ndër mjekra të hoxhallarve.
O, sa engjuj të bukur përpara derës së ferrit!

Mbi kështjellat mijvjeçare qëndrojnë sorrat e smueme,
krahët i kanë varë pa shpresë – simbojt e shpresave të humbuna
me klithma të dëshprueme bajnë fjalë mbi jetë të përndueme,
kur kështjellat mijvjeçare si xhixha shkëlqejshin të lumtuna.

MELODI E KËPUTUN

Melodi e këputun – lot i kjartë nga syni
i një grues së dashun...
andje e përplasun,
xhevahir i tretun,
një andërr e shkelun,
buzë e paputhun
në melodin e këputun.

Nga vaji i heshtun shkunden supat e zhveshun,
verbojnë nga zbardhimi...
e ther, ther hidhnimi
për çastet e rrëshqitun,
për fatin e ikun,
për gëzimin e humbun
në melodin e këputun.

Brrylat ndër gjujë të mpshtetun, ftyrë në shplakë e fundosun:
Qan grueja e pikllueme
me zemër të piskueme
(një kitarë e gjymtun,
za kange i mbytun
në buzë nga dhimb' e puthun
në melodin e këputun).

Hesht njeriu pran grues që qan e turpnueme...
syni i venitet
në të loti vërvitet,
diçka nxjerr nga xhepi
grues ia lë – dhe së shpejti
e len gruen e humbun
në melodin e këputum.

Por kur vjen ndoj tjetër, epshi kapërthehet
gjaqet turbullohen,
përzihen, përvlohen,
çohen peshë, tërbohen
... e vetëm ndëgjohen
ahtët e molisun
në melodin e grisun.

KANGA E TË BURGOSUNIT

Nëpër hekra të kryqzuem të dritores seme
shof qiellën të coptueme në katërdhetë copë
edhe shof diellin sa një pare serme
– aq larg asht qielli nga e emja gropë.

E kjo gropë e eme e ka emnin burg.
E dini se burgu nuk asht për dëfrim.
Prandaj burg' i em asht shumë shum i ultë
dhe më bani palmuç dhe më mbyti në trishtim.

Hekrat e kryqzuem dhe ndërgjegj' e eme,
dy anmiq të betuem; luftojnë dit' e natë;
por hekr' i fortë e mund ndërgjegjen teme
dhe në dëshprim përplasem si një qen i ngratë.

E kur nata vjen dhe xhixhillojnë hyjt
gëzohem fort, se hekrat nuk m'i kryqzojnë syt',
por t'u sjellmen mbrapa shof dritën e smutë
dhe hijën teme tu'u zgjatë në murt

si një kërcnim ligji, posi një dajak.
Dhe atëher tërbohem dhe urrej pa masë
dritën, hijën, veten, muret edhe hekrat
edhe e ndjej veten lua të ndryem në kafas.

Nëpër hekra të kryqzuem të dritores seme
shof qiellën të coptueme në katërdhetë copë
dhe zemra e eme ndien po aq të breme
në mes të katër murve si në një gropë.

KANGA E DHIMBËS KRENARE

O dhimbë krenare e shpirtit që vuen
dhe shpërthen ndër vargjet e lira...
A deshte, vall, për t'u ngushlluem
tu' e stolisë botën me xhevahira?

O dhimbë krenare ndër vargjet e lira,
që kumbojnë me tinguj të sinqertë...
Vall, a do të prekish kënd ndër ndijesina?
Apo do vdesish si vdes gjethi në vjeshtë?

O kangë e dejë e dhimbës krenare...
Mos pusho kurr! Por bashkë me vaje,
si dy binjakë këndoni mjerimin –
se koha do t'ju bijë ngushllimin.

TRAJTAT E MBINJERIUT

Dityramb Nietzsche-an

Një vegim shpirtnuer n'errsin të paskajshme
në botën e mjerimit,
një rreze e diellit
më ngrof zemrën e ngrime të kësaj botës së varfshme.

Shpejt zhduken pranverat, posi shkumbë e detit
dhe shembet hareja,
e stinat e vjetra
pa ngjyra, pa trajta, mjellin fara helmit.

Nana - dhé vejushë dhe me gjitë shitue
na pjell fryte t'egra,
na pjell hithra, ferra
– s'u gjet burr'i dej andjet me ia zgjue.

Kot e kanë sot njerzit, dhe më kot dikojnë djersën...
Sa qesharak' mbesin,
sa qesharak' vdesin
ndër ethe mundimi për me shijue jetën!

Afrojnë buzët te gota, dojnë një hurm të vetëm...
por pah! bie në tokë gota,
thehet në një mijë copa
shuhet drit' e synit, vdesin njerzit t'etshëm.

Shpirt i kryqzuem, marrzi e vulosun
asht kjo jetë njeriu...
("Zgërdhiu, zgërdhiu
deri në kupë të qiellës, ironi e poshtun!)

Por... po! po! por diç po due me thanun,
ndoshta ka me ardhun...
ndoshta ka me zbardhun...
një agim i pritun, dit' e parathanun.

N'ardhmëni të trashgueme Mbinjeriu vrehet,
ndërgjegje pa dyshime,
ndërgjegje pa trillime,
me një grusht graniti që kurr nuk do thehet.

Një sfinks i madhnueshëm Mbinjeriu i ardhshëm,
pa zemër, pa ndjenja,
syt e tij rrufena –
qarkullojnë rreth rruzllit tue synue vranshëm.

Kohnat e kalueme në ballë të Mbinjeriut
janë gjurma luftimi,
janë shenja hidhnimi
– se jetë e re lindet me vdekje të njeriut.

RIMA E TRETUN

Jeta i kaloi si një gotë shampanje.

Nett i çoi nër shtretën mbi gji të grave,
të cilat e deshtën fort e ma fort për pare
sesa për kafshimin e tij të dhambve.
Dhe syparja ra...
Protagonisti vdiq...

Por nuk vdes shampanja!

U lindën milionet
me miliarde dëshira
Kuj t'i lëshohet radha
kur nuk ka batalla?

Por do të ketë Karrnera
dhe do të ketë poetën,
gjithashtu dhe priftën.

Prifti ka për të thanë:
ku do të shkojë
ai që e çoi
jetën si një gotë shampanjë
e ku ai me të thyeme dhambë?

VJESHTA NË PARAKALIM

Vjeshtë në natyrë dhe vjeshtë ndër ftyra tona.
Afshon erë e mekun, lëngon i zymtë dielli,
lëngon shpirt' i smun ndër krahnore tona,
dridhet jet' e vyshkun ndër gemba të një plepi.

Ngjyrët e verdha lozin në vallen e fundme –
(dëshirë e marrë e gjethve që një nga një vdesin!)
Gëzimet, andjet tona, dëshirat e fundme
nëpër balta të vjeshtës një nga një po shkelin.

Një lis pasqyrohet në lotin e qiellit,
tundet dhe përgjaket në pasion të viganit:
"Jetë! Jetë unë due!" – e frymë merr prej fellit,
si stuhi shkyn ajrin... por në fund ia nis vajit.

Dhe m'at vaj bashkohet horizont' i mbytun
në mjegull përpise. Pemët degët e lagun
me vaj i mshtjellin në lutje – por kot! e dinë, të fikun,
se nesër do vdesin... Vall! A ka shpëtim ndokund?!

Mallëngjehet syni, mallëngjehet zemra
n'orën e vorresës, kur heshtin damaret,
e vorri naltohet nën qiella ma t'epra
me klithëm dëshprimi që në dhimbë të madhe zvarret.

Vjeshtë në natyrë dhe vjeshtë ndër ftyra tona.
Rënkoni dëshirat fëmitë e jetës së varfun;
rënkoni në zije, qani mbi kufoma,
që stolisin vjeshtën nëpër gemba të thamun.

KANGA SKANDALOZE

Një murgeshë e zbetë, që bashkë me mkatet e botës
bar dhe mkatet e mia mbi supat e vet të molisun,
mbi supat e verdhë si dylli që i ka puth hyjnia
– kaloi rrugës së qytetit si ejll i arratisun...

Një murgeshë e zbetë, e ftohtë si rrasa e vorrit,
me sy boj hini si hini i epsheve të djegna të gjallesës,
me buzë të holla të kuqe, dy gajtana pshertimet që mbysin
– ma la der' vonë kujtimin, kujtimin e ftoftë të kalesës.

Prej lutjesh (jo tallse!) duel dhe në lutje prap po shkon...
Lutjet i flejnë gjithkund: ndër sy, ndër buzë, ndër gishta.
Pa lutjet e saj bota, kushedi, ç'fat do kishte?
Por dhe nga lutjet e saj ende s'i zbardhi drita.

O murgeshë e zbetë, që çon dashni me shejtënt,
që n'ekstazë para tyne digjesh si qiriu pranë lterit
dhe ua zbulon veten... Smirë ua kam shejtënvet:
Mos u lut për mue, se due pash më pash t'i bij ferrit.

Unë dhe ti, murgeshë, dy skaje po të një litari,
të cilin dy tabore ia ngrehin njeni - tjetrit –
lufta asht e ashpër dhe kushedi ku do të dali,
prandaj ngrehet litari dhe përplasen njerzit.

REZIGNATA

Na shprehun të ngushlluem gjetme në vaj...
Mjerimet i morme në pajë
me jetë... se kjo botë mbarë
ndër gji t'Univerzumit asht një varrë,
ku qenia e dënueme shkrrahet rrshanë
me vullnet të ndrydhun në grusht të një vigani.
– Një sy i stolisun me lot të kulluet së dhimbës së thellë
ndrit nga skaji i mjerimit,
e kaiherë një refleks i një mendimit të hjedhtë
veton rreth rruzullimit
shfrimin me gjetë mnis së vet të mnertë...
Por kreu varet, syn'i trishtuem, mbyllet
e nga qerpiku një lot i kjart' shtyhet
rrokulliset nga ftyra, bie në tokë e thrrimet,
e ndër thrrimet e vogla të lotit ka një njeri lindet.
Secili prej tyne n'udhë të fatit të vet niset
me shpresë në ngadhnim ma të vogël, përshkon të gjitha viset
kah rrugët janë të shtrueme me ferra e rreth të cilave shifen
vorret të shpëlamë me lotë e të marrët që zgërdhihen.

FRAGMENT

.....
.....
.....

Nga mshira e pamshirve
lypsi i vogël gjallonte.
Jetën e rrokullonte
nëpër udha të ndyta
nëpër skajë t'errta,
nëpër pragje të ngurta,
ndër besime të rrejta.
Por një ditë, kur mshira e diellit shteri,
në gjoks ndjeu si e theri
një dhimbë e re – që mnia
e përfton ndër flia
të skamit.
Dhe – dje lyps i vogël,
por sot diçka tjetër –
si ahmarrës i vjetër,
një fjalë të randë mendonte
botës t'ia dikonte...
Fytin e gërdhishte
fjalën për me nxjerrun
që mnia e kish shterun
dhe që në gjuhë vdiste...
Por i hutuem, mbet ndejun
në kryqzimin e udhve.
Rrotat e autve
shpejt mbi te kaluen
dhe e... qetsuen.

SHPIRT' I RI

Shqiponjë me krah të thyem! Vall, shpirt i plagosun!
Shpirt! aht i kulluet! dhimbë gjoksi të brengosun!
Vall, shpirt i therun... fli e një lterit të ri,
vaj' i një skamnori, të vllaut që heq zi.

Shqiponjë me krah të thyem! Vall, shpirt i molisun!
Qëndro! Qëndro krenar! mu si një zot i stolisun
me diell t'artë në ball, me qiella t'azurta në sy...
Qëndro! si vaj skamnori – ende ka frymë në ty.

O shpirt! Pëllumb i gjorë! Lajm i idealit të ri...
Zhgule shëgjetën nga vetja, e rishtas, me dhimsuni
flutro mbi valët e jetës e fjalë ngushllimi pëshprit,
shëro plagat skamnorve e shpresën në jetë ua rrit.

Por hesht, shpirt'i goditun, felltë hesht në pikllim,
i dhimbset vetja shpirtit... o vall, se ç'idhnim!
Shikon botën skamnore, plagën shikon me sy
e lotë xhevahiri derdh... o vall, u fik një hy!

MOTIVET

A ndër kujtime të shkimuna asht motiv' i një vjershe?
ndër kujtime të bardha të fëminis virgjine,
kur zemërplotë me mbarë botën dëfreheshe
në dëshirë, shpresa e t'ambla andrrime?

A ndër kujtime t'afërme të djalëris vullnuese
ash motiv' i zjarrtë i një vjershe dashunie,
me rime tingllueme e shprehje flakruese,
plot lumni jetese dhe gëzim brohorie?

Ndër ftyra të zbeta të grave të mjerueme,
që enden dhe nëpër pragje, tu' u shitun lypin,
ndër ftyra u shkarravitet një vjersh' e përmallueme
me vaj, me ankime që der në qiellë hypin;

nëpër skajë t'errta, ku shungllon zgërdhia
me neveri, në të cilën tregohet i marri,
të cilin ndjek e shoqja, i biri dhe e bija
– në revolt aty krijohet moto – përmendari,

nëpër skaje të mfshehta ku droja ka mrizin
e qetsia shtrohet tue përpimun jetën –
aty bashkë me tradhti motivi zë fillin
e pena e poetit me të zhvillon vjershën.

Gjatë jetesës së njeriut motivet të gjitha ngjyrash
shkojnë e vijnë pa pramun. Po erdh motiv' i mbramë,
i tmerrtë në fantazi tonë – atbotë një të zbem ftyrash,
një hij' e keqe – dhe kumona dam – daaam.

PESHA E FATIT

Na shtypi fati e na bani krymba
ne kensit dykambësh që zbuluem hy'n
edhe aq ma tepër e ngatërruem ny'n...
shpirtënt tonë skyftera deshen të bahen pëllumba.

(Rrini, mor skyftera! Pse të baheni pëllumba?
Mizat e parajsit në jetën mbrapa vorrit
kanë me iu mërzitun – dhe mandej prej zorit
do të pëlcisni... Prandej: pse të baheni pëllumba?)

Fat i ynë mizor – shpatë e Damokleut.
Si vall! Të gjitha përpjekjet na dështuen në terr?
E jeta na bahet ma zi se sketerrë.
Të vërtetat, as rrenat, s'i ndihmuen Dheut.

Të vërtetat dhe rrenat? – Xhevahirët e çmuem.
Me ta kur të duesh e shet dhe e blen botën.
Por mos mendo se me ta do t'ia ndreqish rrotën...
Jo se i pëlqen jetëçalë me shkuem.

Me çalue n'anë të djathtë, me çalue n'anë të majtë...
Si paljaço i gjorë që kah t'ia mbajë s'di,
mbasi kambën e theu n'akrobaci –
jet' e tij asht helm pa asnjë pikë mjaltë.

Çast shlodhjeje. Migjeni i fotografuar nga miku i tij
Geg Kodheli (Marubi). Shkodër, 1935.

KANGA E PËRNDIMIT

Kangë Përndimi, kangë njeriu të dehun nga besimi në vete.
Kanga e tij një fe tjetër, me tempuj të tjerë, me meshë solemne,
ku prej mëngjesit deri në mbramje shkrihen ndjesitë, trutë njerzore
n'apoteozën e hekurit; shpirtënt përshkohen në tymnore,

të cilat në fishkllim i përqeshen zotit të vjetër edhe qiellit
e me re të ndyt' tymi të dendun ndriçimin ia vrasin diellit.
Fe tjetër, fe e çmendun e Përndimit të mrekullushëm...
I ekzaltuem shklet, njeriu në delirium të pakuptueshëm.

Dëgjon zanin q'i thotë feja. Plagos qiellën, e shpon tokën,
i shkyn horizontet e bardhë, zhvesh natyrën – ia heq kotllën.
Kult' i tij – kult i zhveshun! Nuk ia bren ma trutë enigmi –
e varros, mbi varr ia vë një shej përbuzje o nderimi.

Kangë Përndimi, kangë njeriu të dehun nga besimi në vete...
Kanga e tij shpres' e bukur, me flatra të një tjetër jete;
në të cilën dielli do ndrrojë udhën: ka për t'u lindë nga Përndimi
– por deh! nga lumnia tash humb kokën rruzullimi.

Me një "tango" qejfi tash ia ngatrron fijet zotit të vjetër
ka me ia skandalizue të birtë besnikë në planetë të tjetër.
Kangë Përndimi, kangë njeriu të dehun nga besimi në vete...
Le të dëgjojmë kangën që mshtillet në shllung' avulli në pika djerse.

SHPIRTËNT SHTEGTARË

Mbramë një erë e ftohtë acar fryni nga ana e maleve,
i shkundi shpirtënt tonë – bashkë me gjethë të kësaj vjeshte
i muer andej kah dielli hijën si të përgjakët ua lëshon zalleve
në Përndim, ku shtret e shkimet drita në pamundsinë e vet.

Enden shpirtënt tonë nëpër vise të Përndimit të mrekullueshëm,
bajnë të fala dhe me thanë vendeve të shuguruem
e të përtrimë ndër fluide të hekurit të zjarrmit – adhurueshëm
e me një credo gëzojnë qiellën me çagjë e të tymuem...

në të cilën, diku në skaj merimanga fatin i trillon
vetes dhe njerzis poshtë, që damarët i rrahin
(si të rrahunt trompete në vorresë) – ndërsa tue qa, kumbon
e thrret kumbon' e fabrikës, i njëmijti fishkëllim
si një fsham shkyn ajrin.

Shpirtënt tonë me një dashni tragjike ato vise i duejnë,
n'etër të kulluet u bajnë fli ndjenjat e vet ma të holla.
E në nesërmen fatale kundrojmë një horizont me njolla...
...shtegtarë të mërguem, shpirtënt tonë n'origjinë po kthejnë.

KANGË NË VETE

Veri fryn pa mshirë, si veri që fryn,
dhe si hajn në shtëpiat e kojshive hyn –
edhe për çudi
këta kojshit e mi
sa mirë e presin... megjithse nuk asht ditë vere
ato në gjuhë të huej i thonë: mirë se erdhe!

Veri fryn dhe me acarim u premton pallate të kristalta
kojshive të mi që ua kande shumë andrrat e thata –
dhe u thotë kështu:
stërgjyshnit e ju'
qenë fatosa të vërtetë dhe u banë flija
për fé dhe atdhe dhe i merituen këto premtimet e mia.

Dhe kojshitë e mi që i kam farefis,
nipat e stërgjyshnave meleza dhe të letë,
nipa donë me mbetë,
nipa të vërtetë
me atdhe e fé ndër andrrat e thata
që t'i meritojnë premtimet e kristalta.

Veri fryn pa mshirë, si veri që fryn;
Unë ia mbylla derën teme me reze mos të hyn
me ma fikë këtë dritë,
me ma ngri këtë shpirt,
me ma dridhë për ndjesinë tjetër,
me ma joshë me andërr të vjetër.

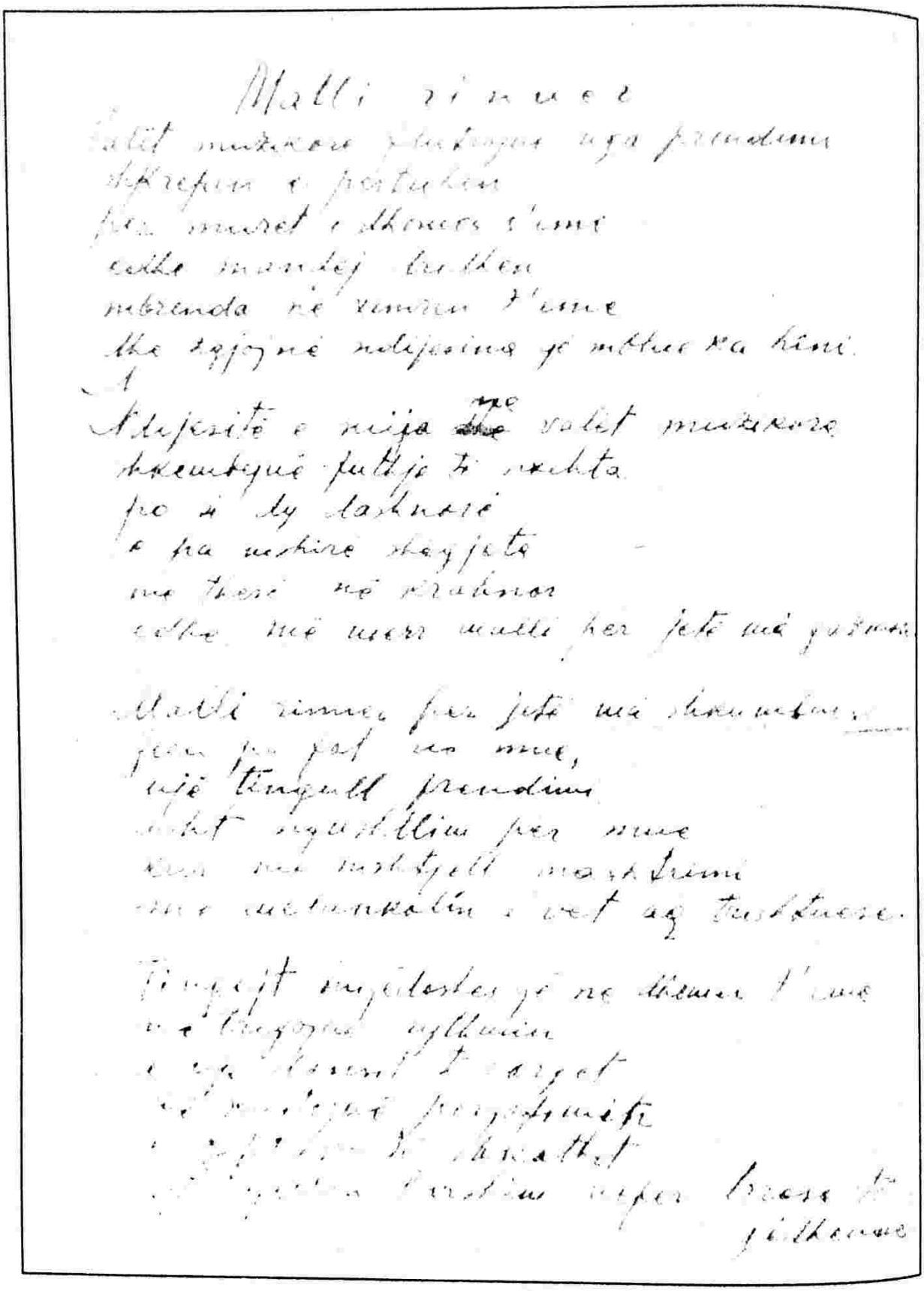

Dorëshkrim i poezisë "Malli rinuer".

EKSTAZA PRANVERORE

...dhe pranvera erdhi...
Nëpër ftyra tona rrëshqiti një gëzim
dhe ndër zemra tona ngrehi një folé
e një jetë e bukur, e një jetë e re
me dëshira të shumta po buzqesh në lulzim.

...dhe dallndysha erdhi...
si shpirti n'ekstazë, në hovin e shejt shtri,
me qiellën rroket, me diellin puthet,
dridhen krahët në hare – mandej poshtë vërsulet
t'u dhurue në cicrim përshndetje një mijë.

...triumfon bylbyli...
kangëtar plot magji në gemb të trandafiles,
në një tempo të marrë përkdheljet po shfre
e kanga kumbuese, kang' e tij pa fre,
asht si kangë Orfeji ndër telat e lirës.

...dhe vesa shkëlqen...
në një pikë t'argjent pasqyrohet jeta
tërheqse si andrra dhe si vijzatimi
ndër orët e hyjzimit, kur shpërthen agimi
e rrezet e arta rrëshqasin ndër fleta.

...dhe pranvera erdhi...
Nëpër ftyra tona rrëshqiti një gëzim
dhe ndër zemra tona ngrehi një fole
e një jetë e bukur, e një jetë e re
me dëshira të shumta po buzqesh në lulzim.

DY BUZË

Dy buzë të kuqe,
dy dëshira të flakta,
që afshin ma thithën,
gëzimin ma fikën,
si fantazma ikën
ndër do bota të larta...
Dy buzë si të përgjakta,
dy dëshira të flakta,
që afshin ma thithën
në buzë kur m'u njitën –
andjet m'i trazuen,
zemrën ma tërbuen,
trunin ma helmuen
e në fund u mërguen...
Dy buzë të kuqe,
bukuri fatale,
të një grueje stërzane
një pranverë të tanë më morne
një pjesë zemre më nxorne,
dhe gëzimin ma vodhne...
Ato dy buzë të kuqe
dhe dy lotë të mia
qenë shenjat e dhimbjes
kur më vrau bukuria,
kur më zu dashunia
e më dogji rinia.

SONET PRANVERUER

Me kangë në buzë e me hove të reja
u zgjue agimi pranveruer,
largësinat e hjedhta ka zatetë hareja,
n'argjent shkëlqejnë brigjet tërthuer.

Me kangë në buzë u zgjue agimi
dhe ia këndoi kangën diellit t'art
rrezash purpure dhe jetëdhurimi
me kaltrinat e thellta në qiellë të kjartë.

Me manushaqe në buzë e me andje në zemra
vajzat si biluri ndër kopshtie të gjelbra
dihasin aromat, që lulzimi derdhi,

me gji të paprekun, ku dashnia sosë
me fletza trandafilesh që flladi sjelli
dhe adhrojnë pranverën me një apoteozë.

Z. B.*

Buzmramja u dridhte ndër afshet e mbramë
të diellit përndimuer
me kuqlim e tisa purpuer,
me kaltrina të kullueta në qiellë e në sy tand...
ku në fund u pasqyronte një dashni e lume
si vegimet e fatbardhsis në limà,
mbi të cilin tërthuer fluturon një pëllumb
dhe gëzime të pamatna gugon pa pra.
Zojushë, q'at buzmramje,
unë andrroj me andje
dhe me një dashni të pastër
ata dy sy tuej të kaltër,
që m'u falne letë
me një shikim diskret.

* Zonjushës Bojka. (A.C.)

NDESHJA

O grue, që të ndesha në ditn e fatkobit tem,
kur prirja njellte e syt shikojshin zi
e ndjejshe veten se dhe unë jam fli
të një ndjesi
si ti.

O grue, q'u ndeshme ditn e fatkobit tonë
zemër për zemër edhe ball për ball
e ndjesitë n'u shprehën me mall
më një vall':
sa hall...

Dhe kështu në rrugë të madhe e shitme zemrën tonë
njerzve që vetëm një të përqeshun dhanë për të
e shkuen të kënaqun e tu' u gëzue – pse
panë mfshehsinat intime të kësaj jetesës sonë.

E na, dhe një dhimbë të sinqertë tue ndijë,
vuejshim me zemër të ndrydhun si dy fëmijë
të humbun ndër vise të hueja natën, vonë,
o grue, q'u ndeshme në ditn e fatkobit tonë.

NJË NATË

Grue a hyjneshë, e mbështjellun n'errsi të natës,
zbriti nga sfera të panjoftuna ndër odat e mia
dhe u shtrue një fllad, një e kandshme ndjesi,
një heshtje parathanse zemrën don të më përpijë.
Vetëm që ora këndon kangën e thjeshtë të natës
– jo – jo! dhe diku larg dëgjohen tingujt e kangës.
Grue a hyjneshë m'erdhi nga gjin'i errsinës...
Qé! frymën ia ndjej dhe zemrën që rreh prej fellsinës.
Buzët e njoma të saj,
Syt e zez e të mdhaj
me harmoni vijash të bindshme
premtojnë një dashni të hijshme
(ashtu dhe akordi i heshtjes
frytin e ambël të marrveshtjes).
Dhe njëmend! At natë vallzuen ndjesit e jona
më një valle dëfryese, pa marrun frymë...

LUTJE

Të lutem, o perëndi,
për një simfoni
me tinguj t'argjantë
e akorde t'artë.

Të lutem, o perëndi,
për një simfoni –
plot dashuni
të nxehtë si te vasha gjitë
kur vlojnë ndijesitë.

Të lutem, o perëndi,
për një simfoni
të dëfrej në lumni
t'u u përkundë n'ani
të bukur t'andrrimeve
të kaltër, ku të fantazmeve
buzët më tërheqin zjarrtë
e më digjen syt e flaktë.

Të lutem, o perëndi,
për një simfoni –
e kurr, e kurr ma mos të zgjohemi.

MBAS TRYEZËS

Një grupit

Kështu ne të rinjve na kalon nata:
Pranë tryezës mermer – falso, me gotë të plotë a boshe,
me kujdes të madh ndejun (si e lyp dans – edukata);
të ngrehun, të ngrimë, të stolisun
e ftyrash të qindisun
me pudër, karmin... jo? – por me përshtypje të mirë
që na e sjell zojusha e bukur dhe me hir
tu' na buzqeshë ambël, buzësh të kuqe si gjaku,
nsa gjit' i majen, dridhen – ftyra kuqet, zbehet...
e në secilin prej nesh në fund ka një shpresë këndedhet
dhe na shtrëngon laku...
– Qashtu ndejë, tu' e vrejtun, çojmë biseda të ndryshme
serioze, t'urta, por ma shpesh të dyshueshme,
me gjuhë të bukur, të zgjedhun, mbi ngjarje të ra flasim
e prej një dëshirës pa mshirë të gjithë pëlsasim.
Ngushllim! – se zonjusha na i din mirë hallet,
prandej aq me andje, bukur, kërcen vallet.
Jonet muzikore derdhen, rrkaj derdhen,
lëmojnë ata që në valle sjellen, në hare sjellen,
lëmojnë tryezën, gotat, veshjet tona, ndjenjat
e fantazis sonë, i hapen ylber – velat...

Por befas, të një jones së panjoftun tingllimi,
së cilës asht te hyu i bukuris trillimi,
krahnorët n'i përkdheli dhe n'i piskoi zemrat,
gjatë korrizit të thermët zbresin fill te themrat.
– Qashtu vuejmë, dëfrejmë...
Jetën adhurojmë,
nsa drita shkëlqejnë
zojushën shikojmë
dhe n'andrrim vallzojmë...
Rishtas, me plot dashje, vallet ndiqen, ndiqen...
Vash e djalë përputhen
mbrend dy zemra digjen,
por me u puthë – nuk puthen!

HIDHET E PËRHIDHET

Hidhet e përhidhet në shtregullën e fatit
djalosh' i Arbënis.
Hidhet e përhidhet në përndim mbrapa malit
me hovin e rinis
zogu i liris!
Në shtregullën e fatit, ndër këto fluturime
ma shpejt i rreh zemra edhe merr drithtime
se qiellat e hueja premtojnë gëzime t'ambla
nëpër shkalla të hueja, nën të ngjyrta llamba
premtojnë hyjnizimin në vallen e dëfrimit;
femën - mashkull rrokun si dy vetë që mbyten
kin për të mbramen herë qindenjë herë puthen
e mbrenda krahnorit gati të pëlsasë zemra,
nsa majet e këpucve shkarravisin germa
të tanë natën e lume deri në të lem t'agimit.
Për njenin ky gëzim, për tjetrin gëzim tjetër...
ndoshta vllime librash, atom ose kompas –
fund' i fundit shkundet ai djalosh i vjetër
nga melankolia fillon të vuejë pa masë.
Dh'atëherë naltmadhnia e tij mbret Dyshimi
futet në zemër, në tru, në jetën e të riut
mfshehtas fillon lojën tinzake, si krymbi
në thalbin e mollës... e syni i të riut
merr hijen e vendit, hijen e një murit
mbrapa të cilit rrahin zemrat e makinat
m'i krijue jetë të tjetër, njeriun e gurit...
...po, një ringjallje mbi të vjetra kalbsinat.
Syn' i të riut muer hijen e atij murit.
Hidhet e përhidhet
zogu i liris,
por dhe bjen ku lidhet djalosh'i Arbënis.

MALLI RINUER

Valët muzikore fluturojnë nga përndimi
shkrepen e përtrihen
për muret e dhomës seme,
edhe mandej dridhen
mbrenda në zemrën teme
dhe zgjojnë ndijesina që mblue ka hini.

Ndijesitë e mia me valët muzikore
shkëmbejnë puthje të nxehta
posi dy dashnorë
e pa mshirë shëgjeta
më ther në krahnor
edhe më merr malli për jetë ma gazmore.

Malli rinuer për jetë ma shkumbuese
flen pa fat në mue,
një tingull përndimi
asht ngushllim për mue
kur më mshtjell mashtrimi
me melankolinë e vet aq trishtuese.

Tingujt miqëdashës, që në dhomën teme
më falin rytmin
e një dansit të largët,
më kujtojnë përqafimin
e çiftave të shkathët
që sjellen hirshëm nëpër drrasa të gëdhenme.

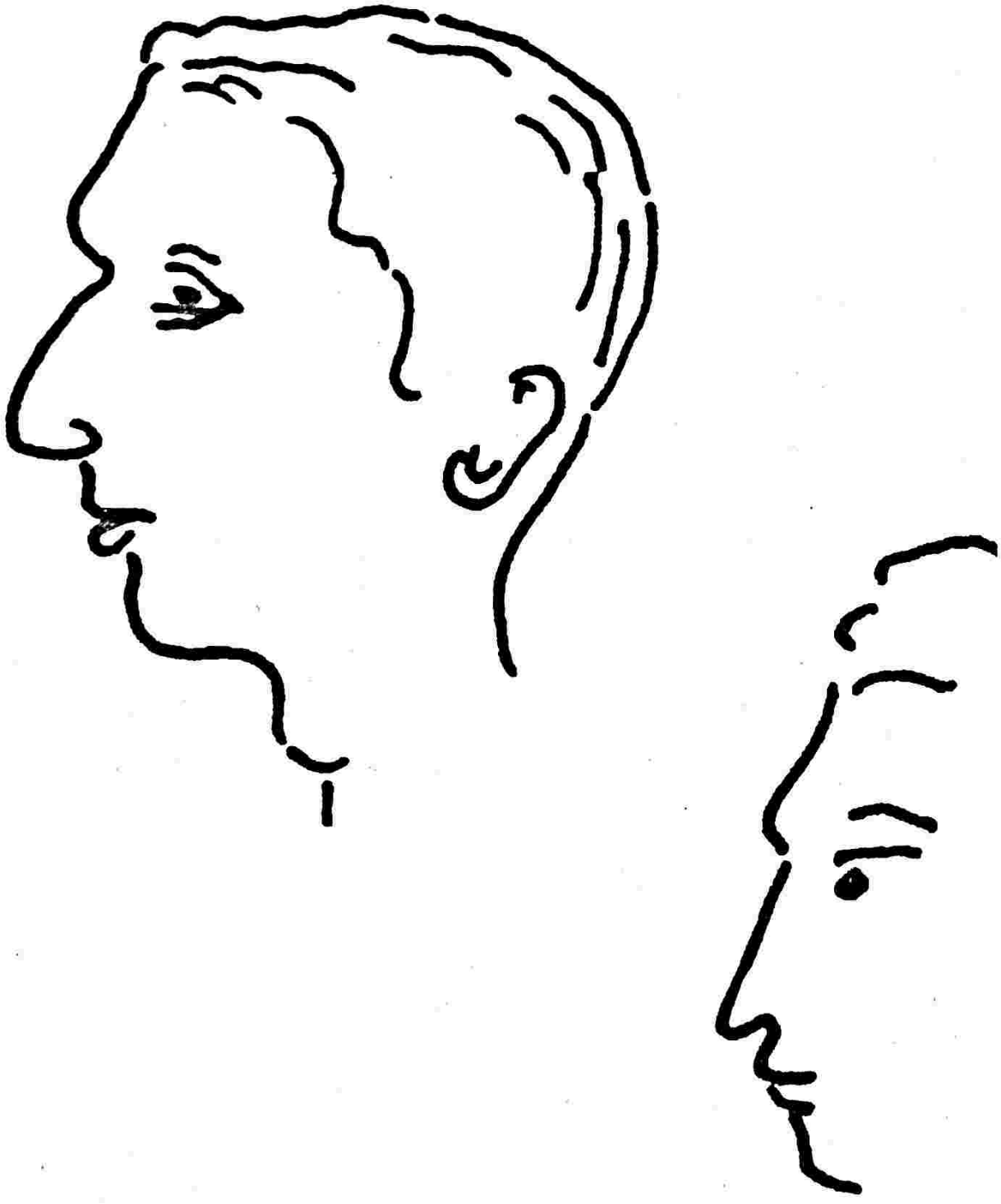

Autoportret i Migjenit dhe profili i Pushkinit, vizatuar nga Migjeni në një fletore shënimesh, 1937.

NJË NATË PA GJUMË

A. SH.

Pak dritë! Pak dritë! Pak dritë, o shok, o vlla.
Të lutem, pak dritë në këtë natë kur shpirti vuen,
kur të dhemb e s'di ç'të dhemb, e syni gjum nuk ka,
urren nuk din ç'urren, don e s'din se ç'don.

Pak dritë! O burrë! O hero! ngado që të jesh!...
Burrë që shkatrron edhe që ndërton sërish!
Pak dritë vetëm, të lutem, mshirë të kesh,
se do çmendem në këtë natë pa gjumë dhe pa pishë.

Oh! ta kisha pishën të madhe edhe të ndezun!
Me flakën e pishës në qiellin e ksaj nate
ta shkruejshe kushtrimin... Ehu Burrë i tretun!
Do ta shifsha vallen tande në majë të një shpate.

Por pishë nuk kam e vetëm janë burrat, shokët...
Dergjem n'errsinë pa gjumë dhe pa dritë...
Askush s'më ndigjon, çirren kot më kot...
Hesht more, hesht! por qindro, o shpirt.

Gjeli këndon dhe thotë se asht afër drita
– Gjel, rren a s'rren? cila asht fjala e jote?
Kur ti këndon thonë se asht *afër drita*...
Por un s'besoj sonte në fjalët e ksaj bote.

Hiqmuni qafe, mendime!
O jastëk ty të rroki, të përqafoj si shpëtimin,
më fal atë që due: gjumin dhe andrrimin
e dy buzve që pëshpërisin ngushllimin.

VUEJTJA

Ka do dit
që po shof fare mirë
se si nga vuejtja syt po më madhohen,
nëpër ball dhe ftyrë rrudhat po më shtohen
e si buzqeshja m'asht e hidhun...
...dhe po ndij
se si mëngjeset e mia
nuk janë ma mëngjese hovi e pune,
as ndërtimi, por të shtymt dita më ditë
e një jete që s'durohet.

Dalngadalë po shof
si jeta një nga një
secilin ndjesi
me tradhti
po ma vulos
dhe s'po më mbetë asgja
që me u nda
si shej gëzimi.

Përpara
nuk e dishe, o jetë,
se kaq i tmerrtë
asht grushti i yt
që mbyt
pa mëshirë.

Por kot
në pasqyrë po shof
se si nga vuejtja syt po më madhohen
nëpër ballë dhe në ftyrë rrudhat po më shtohen,
dhe shpejt do të bahem
flamur i vjetruem
i rreckuem
ndër luftat e jetës.

FRYMZIM I PAFAT

Frymzim' i em i pafat,
që vjen e më djeg mu në gji,
për kë po më flet? për kë të shkruej?
përse po më ban që kaq të vuej?
pse vjen e më djeg mu në gji,
frymzim' i em i pafat?

Për të gjorët? për ata që nuk kanë dritë?
O frymzim' i em i ngratë,
mjaft me plagë që s'kan shërim,
leni të dergjen në mjerim,
Njerzit s'duen ma trishtim,
botës s'ia kande atë kangë të thatë,
thot se mjell një farë të idhtë.

Far, e idhtë... far' e idhtë...
– O njerz të bimë nga far' e ambël!
Frigë të mos keni, pse një kangë
mund t'ju theri në ndjesi,
t'ju kujtojnë zemrën në gji
në ndërgjegje dhe një dangë...
por ju t'ju bajë edhe ma zi.

Frymzim' i em i pafat!
Shporru ktej! Nuk të due!
S'i due hovet tueja të nalta,
as fluturimet... Nëpër balta...
të ditve tona të shklas un due
rrokë me njerzit që rrok nata.

KANGA QË S'KUPTOHET

Melodisë kombëtare

U vodh kanga nga zemra e kombit,
shpërtheu në vaj të dikuem mjerimit,
këndoi ujen e së bijës, këndoi ujen e të birit,
qau jetën e thyeme nga rrufe e fatit,
i mbyti në lotë shpirtënt që ndjejnë dhimbë për të ngratit.

Kangë a vaj? Çë je? Thuejma, zemër kombi!
Zemër që ke vuejtun, që ende po vuen...
Kangë a vaj? Çë je? Çë në ty po vluen?
Mallkimi ndaj fatit që ditët t'i helmuen,
që dëshirat e jetës të gjitha t'i gozhduen?

Oh – jo! Kanga jote asht shprehje e dhimbsun
e një jetese që dergjet e dergjet
dhe tu' e dergjë ndoshta do hesht e molisun...

VETMIA

Më plak mërzitja
që vetmia më sjell,
përbuzja, urrejtja
të gjith sendet m'i mbështjell
që kam shumë armiq
të liq
në këto sende pa shpirt.
Nuk flasin.
As sy s'kanë.
Po mue më bahet
se aty janë
vetëm që të më plasin
zemrën.
Së paku, të më shajnë:
– I mallkuem!
Së paku, të më tallin:
– I uruem!
Së paku, të më këndojnë:
– I yni zot!
Ose të më thonë:
– Jeton kot!

Të flasin, të flasin se fjalë due
në këtë vetmi me ndigjue.
Ose të më tregojnë historinë
e tyne, autobiografinë;
ndosht' aty do gjej gjasim
me jetën teme pa tingllim
që në vetmi po e kaloj –
dhe s'po dij a rroj e s'rroj.
Sendet heshtin. – Sa të pamëshirë!
Më bajnë dhe mue të hesht me pahirë,
pse gojë s'kanë
dhe nuk flasin,
aty janë
vetëm të më plasin
zemrën teme që po vuen
dhe në mërzi vetveten truen.

NËN FLAMUJT E MELANKOLISË

Në vendin tonë
kudo valojnë
flamujt e një melankolie
të trishtueshme...
...dhe askush s'mund të thotë
se këtu rron
një popull që ndërton
diçka të re.
Aty këtu në hijet
e flamujve
mund të shifet
një mund, një përpjekje
e madhe përmbi vdekje
për të pjellë diçka të madhe,
për të qitë në dritë një xhind!
Por, (o ironi)
nga ajo përpjekje lind
vetëm një mi.
Dhe kështu kjo komedi
na plas dellin e gazit,
nsa prej marazit
pëlcasim.
Në prakun e çdo banese
ku ka ndoj shenj jetese
valon nga një flamur
melankolie të trishtueshme.

KANGA E FUNDIT*

Përditë shoh qartë e ma qartë
dhe vuej thellë e ma thellë.

* Fillimi i një poezie të papërfunduar, dëshmuar nga Llazar Siliqi, në fjalën hyrëse "Migjeni ynë", në "Vepra të zgjedhura" të Migjenit, Tiranë, 1969.

NOVELAT
E QYTETIT TË VERIUT

REFRENE TË QYTETIT

Migjeni midis nxënësve të shkollës "Skandërbeg" të Vrakës (maj 1933).

Migjeni me nxënësit dhe mësuesit e shkollës "28 Nandori", Shkodër, si dhe qytetarë shkodranë (shtator 1935).

SOKRAT I VUEJTUN – APO DERR I KËNAQUN?

Një alternativë me dy ftyra, siç janë të gjitha alternativat. Tue u krue mbas veshi, rri njeriu përpara alternativës: dy ftyra – mbrapa një ftyrës asht Sokrati i vuejtun me rropatmet e veta e mbrapa së dytës ftyrë asht derri i kënaqun me trup të rrumbullakët të vetin. Te Sokrati nuk ka çka shef: dy sytë të tretun në rrashtë, disa shkarravina të palexueshme dhe një trup me do gjymtyrë të zhgatrrueme e pa asnjë vijë harmonike; e te derri ke çka shef: at frotë të kombinueme mbas rregullave strikt estetike, – e sidomos që ta kënaq synin, ai trup i majun e i shndoshë e me andje zhigatun, dhe ma në fund ai bisht i përculluem në flakën e bukuris hyjnore. Rri njeriu përpara kësaj alternative tue u krue gjithnji mbas veshi, ku e ha dyshimi, se nuk di ç'fytyrë të zgjedhi. Por, falemi perëndisë! Praktik ashtu siç e ka dhanë natyra, në fund-fundit njeriu dijti me zgjedhë. Edhe dijti me zgjedhë fare mirë; aq mire, sa dhe krijesat e planetave të tjerë, dhe ma të përparuem se njeriu, ia patën lakmi. Vetë perëndia, tue i ra kokës me dorë, tha se nxanësi e kaloi mësuesin, dhe shumë-shumë u pendua se ç'shkathtësi i dha njeriut. Njeriut iu shtue vullneti për t'u praktikue në shkathtësi. E dikush dikur tha: "Nuk mundet me kenë shërbëtori ma i madh se zotnia i tij, as nxanësi ma i madh se mësuesi i tij." O vall! Ç'ironi groteske!

Por a dini se ku qëndron eureka (e gjeta!) e njeriut?

Ç'bani njeriu me alternativën? (Ha, fort qerrata duel njeriu.) Sokrati kurrsesi nuk i pëlqente, por as derr nuk mund t'u bante që ta merrte ftyrën e tij. Derr! Vërtet se asht i lakmueshëm derri, por, sadokudo do të ruhet dinjiteti njerzuer përpara botës – edhe pse mikroskopike në pikëpamje të tolerancës morale. Atëhere, në këtë

pezullim të njeriut, u zgjua në të ajo gja që nuk asht prej kësaj bote, ajo gjasend që i thonë pjesa qiellore, hyjnore, perëndore e ku dij ma... u zgjue dhe njeriu u ba batakçi. Ndrroi ftyrat: ftyrën e derrit ia vu Sokratit, e ftyrën e Sokratit ia vu derrit e në këtë të mbramin u mishnue vetë. Muer ftyrën e Sokratit të vuejtun – por vetëm ftyrën – e pjesën e mbrame ia muer krejt derrit. *De jure* u ba Sokrat e *de facto* ishte derr. Mbet Sokrati i vuejtun me ftyrën e derrit dhe mbet të vuejë edhe mbas vdekjes së vet. (Dhe këtu asht tragjedia e sokratistëve – dhe një arsye pse njeriu zgjodhi të bahet derr). E njeriut – posë në skenë – nuk ia kande tragjedinë. Thashë se *de jure* u ba njeriu Sokrat, por *de facto* ishte derr. Krijesat nuk mund ta njohin se asht derr dhe e nderojnë si një Sokrat. Por kaiherë njeriu nuk mund të mshehi cilsinat e derrit dhe na paraqitet ashtu siç asht.

Kështu njeriu kalon nëpër shekuj. Në vend që të naltsohet ndër sfera të kullueta e të shklasi prej hyllit në hyll me hapa përparimi, njeriu poshtnohet e bahet derr dhe Sokratin e dëbon të fyem, tue ia vu maskën e derrit.

Qashtu njeriu ia luejti lojën... kujt? ... Vetes!

Vetes! – bërtet morali prej mërgimit.

OSE ... – OSE ...

Ultimatum... një ultimatum plot kërcnim dhe me sharte të padëgjueme i shpalli njerëzia vetes. Lajmi i ultimatumit u përplas për granitet e ndërtesave kolosale, u vërvit mbi majet e qypave që pa ia da tym villin, uluroi në luginat e maleve të nalta dhe u derdh ndër fusha t'ulta, e jehona e këtij lajmi dërrmoi themelet e ekzistencës njerzore. Ndër tru të njerzisë u përftue një vibracion dejesh, një vibracion aq i fortë, sa njerzia qe në rrezik të çmendet. Por njerzia e sundoi veten. Mbasi ultimatumi ishte tepër brutal e shartet tepër të randa, u lëshue kushtrimi. Kushtrimi kishte formën e një apeli për ndjenja ma të sinqerta njerëzore, prandaj shpejtoi i madh e i vogël, por jo plaku, se ky asht i liruem nga lufta, mandej dhe si konservativ, atij nuk i pëlqeu ky lloj lufte. U mblodhën taboret dhe u vunë në lëvizje. U lëvizshin me entuziazëm... Por ku... ku asht anmiku? Si nuk ia pamë ende gjurmat? – u ngritshin pyetjet në taboret. Tashti entuziazmi u ftof, u ftof dhe u ba akull. Armët u suellën përtokë, kundra thneglave, të cilat në këtë rast ishin të pafajshme. Tek atëhere prisit e taboret, u kujtuen... U suellën përballë taboreve e në ball të secilit ushtar lexuen një fjali tragjike në ball, rrudhash të shëmtueme. Njerzia kundër njerzisë, domethanë lufta në vetvete, me një fjalë tjetër: revolucion! Kështu ia filloi epopeja njerzore. Sikur Hamleti n'orë të fundit, qashtu njerzia pushoi të lozi rolin mashtrues dhe u vue në veprim, për të pasë përfundime ma konkrete. Vërtet, në veprim u përzien, tue marrë pjesë atavizmi stërgjyshuer dhe instinkti i një organizimi t'egër, por: "Qëllimi kunorizon mjetet". Dhe po deshtën ta dënojnë njerëzinë për këtë, asht një padrejtësi!... se faji asht tek ajo gjasend që i thanë shkëndija qiellore, hyjnore,

perëndore e ku dij ma, cila zbriti në njerzinë me një çast kurse kësaj iu mërzit jeta. Kështu njerzia, pa përgjegjsi lot në një valle shumë të rrezikshme, me pasionet pa fre, ndërsa një stuhi e pakuptueshme, si orkestër, lëshon melodina misterioze. Dhe po njerzia humbi kryet në këtë valle – (me njëmijë pesqind!) nuk asht përgjegjse; dhe po njerzia duel me krye të shndoshë nga vallja – meritimi i lavdës nuk asht tek ajo vetë, por tek ajo gjasend q'i thonë qiellore, hyjnore, perëndore e ku di ma se kjo e bani njerzinë t'i shpalli ultimatumin vetes. Njerzia në vetëvete kurr s'e kish ba ket hap kaq ekstravagant.

Alternativë... ose... – ose... ultimatum – nuk asht një paradoks! Fjala asht mbi këto: a të vazhdojë njerzia të lozi rolin e Hamletit të çmendun apo të fillojë lojën e Don Kishotit, lojën plot aventura, (por aventura të domosdoshme!). Plasi ultimatumi në ndërgjegjen e njerëzisë, mbrenda, dhe si eho-ja e tij në tru asht përftue vibracioni i dyshimit, q'i prin një aktit serioz. Tash sa e sa shekuj ka punue njerzia, pa ditë, për kompletimin e këtij ultimatumi, i cili plasi n'orën e ma të madhes krizë njerzore, n'orën e krizës morale e jo landore, se ky si një polip gjithmonë ka thithë trut e njerzisë.

Mbrapa gjithë kësaj që thashë, nuk dihet një! A ka me sjellë historiku fletën krejt të re, të shkruejë – apo do vazhdojë fletën e vjetër? Mos asht dhe kjo vetëm një ironi kohe?

Dilem

TRAGJEDI APO KOMEDI?

Gjini njerzuer asht një kitarë e gjallë, mbi të cilën një dorë pasionale përfton të dridhunat e telave ndër melodina... tragjike a komike?

Gjini njerzuer asht një kitarë e gjallë, nëpër të cilën Shejti dhe Katili arrijtën shprehjen e ... tragjedisë apo komedisë së vet.

Gjini njerzuer asht një kitarë e gjallë, ku perëndia ndër melodina të gjata, të pasosme, gjeti shprehjen madhshtore të... të tragjedisë apo të komedisë së vet? Kushedi?...

Ting-tung-tang... janë tingujt e kitarës – e zemrës desha me thanë – të cilët sajojnë një melodi (ndoshta) të pikëllueshme, një melodi (ndoshta) t'idhtë, siç asht e idhtë bota jonë (Dheu) në majë të gjuhës së Kozmosit. Ting - tung - tang... tungtangting asht (ndoshta) gaz, asht (ndoshta) një të qeshun gëzimi, hovahov, siç asht të qeshunit e të marrit në kryqëzimin e udhve. Ndoshta? Kushedi?... Dora, me pasion të ndezun, lëmon telat e kitarës, ngadalë-ngadalë, pak shpejt, shpejt ma shpejt, shumë shpejt, e thojtë epshkapërthyes plagosin kitarën, jo por gjinin! zemrën... gjaku pikon, pikon... teli u këput... melodia vdiq – dhe njeriu!

Një krijesë e dorës së mbrame i shpalli përdhimtimet e veta kufomës t'ish-njeriut, ndërsa në sy i shkëlqente një lot krokodili, ku u pasqyronte tragjedia e kufomës. Një krijesë tjetër, e dorës së parë, u qesh, u qesh aq fort, saqë iu zhgatrruen qejnat e ftyra i merr një të dukun të shëmtuem. Ishte të qeshunit e njeriut përpara fatalitetit komik. E Mira, e Keqja, Perëndia, prej territ, nëpër njeriun, erdhën në dritë, edhe nëpër njeriun kanë me u zhdukë në terr. Mbrapa tyne ka me mbetë një nënshtypje e pacaktueme, e cila ka me u fundosë në gjinin e jetës me harresë të plotë. Por tash, gjini

njerzuer asht skena ku e Mira, e Keqja, Perëndia shfaqin dramë mnie e dashunie, përbuzje e simpatie, dëshirash e apatie, adhurimesh e mallkimesh... e tue shfaqë dramën luftarake, me një shkathtësi artistike dhe me një madhshti teatrale ngulin thika të mprehta, lëshojnë shëgjeta të helmueme e vjedhin plumbin e vluem ndër gji njerzore dhe bërtasin me brimë ngadhnjyese. Lufta e fitueme, tragjedia përfundohet me një *"Te Deum"* majestoso, një *"Te Deum Laudamus"* plot sinqeritet të qelbsuem. Kjo " Deum" asht aventura e një operës komike që quhet pagja: Tragjedi - komedi... e kështu gjithnjë. Ku tragjedia lindet aty asht komedia mik i grishun, kumar, dhe përkundrazi: ku komedia lindet, aty asht tragjedia mik i grishun, kumar. Kësaj i thonë Tragjikomedi, ose: tragjedi komike - komedi tragjike. A e kuptoni? Në mos e kuptoni, t'u bijë ndër mend ajo "Qeshu, paljaço, ndërsa zemra të pëlcet!" – atëherë do ta kuptoni.

"Qeshu paljaço, ndërsa zemra të pëlcet!" – Njeriun - paljaço e krijoi absurditeti për me argtue hyjtë e natës, dritën e ditës dhe krijesat e dorës tjetër. Të gjithë këta presin prej njeriut të qeshunt e tij dhe qashtu me ia fillue një të qeshuni universal, me ia fillue një të qeshuni që ka për të tundë Kozmosin me planetat dhe sferat në të... – ndërsa njeriut zemra do t'i pëlsasë, zemra do t'i pëlsasë se jeta i mvaret nga ai të qeshun, mvaret nga mshira e planetave të pamshirta, mvaret nga ndjesa e sferave të pandjesi, mvaret nga absurdi i cili e krijoi. Kjo asht gja shumë e vështirë – e aspak ngushulluese – për "un roseau", çka asht njeriu përpara Kozmosit. Tragjedia e njeriut asht në ndjenjën e madhnisë së tij e komedia asht në ndjenjën e imtësisë së tij, prandej: "Qeshu, paljaço, ndërsa zemra të pëlcet!"

Kjo asht një Tragjikomedi!... ose, prralla e ndjenjave njerzore, po ju pëlqeu.

NJË REFREN I QYTETIT TEM

Zotni, zotni, të lutem, zotni, ma fal ndoj send! – asht një refren, një refren i bukur i qytetit tem. Kur mëngjesi përtrihet ndër rrugat e qytetit, rrezet e diellit fillojnë të ngatrrohen nëpër kambët e njerzve, hijet e automobilave e karrocave fillojnë të rrëshqesin nëpër dhe, – atëherë ndër trotuare ia fillon një refren, refren i bukur i qytetit tem: "Zotni, zotni, të lutem, zotni, ma fal ndoj send!" Kush mund ta shprehi bukurin e këtij refreni? Mozart, Bethoven... ha-ha-ha! Këtë melodi mund ta këndojnë vetëm trotuaret e qytetit tem, e ta dëgjojnë vetëm qytetarët tonë. Dhe të kënaqen. Se qytetarve tonë shumë ua kande muzikën. Prej mëngjesit deri në mbramje po një refren dëgjojnë dhe nuk mërziten. Kur ata nuk ia kanë dhanë rrugat (dhe lekun) një kangëtarit. Jo! Se janë adhuruesit e muzikës. Sidomos bukur tingëllon ky refren në muzg të mbramjes: rrugat e qytetit marrin një dekoratë romantike (si janë të paraftyrueme ndër piktura në koloritë), njerzit të kënaqun me jetën e ditës shkojnë të kënaqen dhe me jetën e natës, qielli qeshet si një virgjineshë e buzët e gjithkujt janë gati t'i japin ka një të puthun dashunie... e në mest të gjithave: refren i bukur i qytetit tem. A jeni në gjendje t'ia paraftyroni vetes gjithë këtë lumni?

* * *

Për këtë që do t'ju tregoj ma poshtë, nuk dij t'ju them a asht andërr a zhgjandërr.

"Zotni, zotni, të lutem, zotni, ma fal ndoj send!" – dhe si klysh i bukur (i bardhë, i zi, a i kuq) që të zotit i kërcen dorën t'ia lipijë – qashtu një djalë dhjetë a dymbëdhjetë vjeç, tue kërcye kamblikaçik, ecte pranë një njeriut - zotni. Ngadalë, lehtë e tërhiqte për kin të palltos, por lehtë, shumë lehtë, se kish frikë mos të zgjojë

mnin e zotit, e perëndisë, e dreqit, mnin e këtij njeriu - zotni deshta të them; pa pra lehtë e tërhiqte dhe i këndonte: "Zotni, zotni, të lutem, zotni, ma fal ndoj send!" Por njeriu - zotni notonte ndër mendime: sezona e re vjen; sezona! sezona! sezona! dhe gjithnjë sezona: ndrron sezona, do të ndrrohet grueja, ai, fëmitë – si e lyp sezona. Me këto mendime i okupuem, nuk e kish në mend lypsin e vogël (as "bira e mbrame e kavallit"), të cilin nuk e trazojshin aspak sezonat, por i cili mendonte në heshtje, tinzë, se sa mirë do të ushqehet ky zotni, sa pallto të ngrohtë, sa këpucë të bukra ka... Dhe i shtypun prej këso mendimesh, tue tërheqë ma fort zotnin, i këndoi me za të naltë: "Zotni, zotni, të lutem, zotni, ma fal ndoj send!" Tash njeriu - zotni, befas u suell, dorën e vrazhdë e hodhi në ftyrë të lypsit të vogël: "nuk meriton asnjë gogol" – në kërcnim i tha, dhe shkoi pa i dhanë gja. Jo – po! I dha ftyrës së zbetë një të rame. Prej krahnorit fëminuer një e fshame vrejtjen e kalimtarve solli. Shiko! Shiko! – tha njeni – lypsi i vogël do të vjedhi! Kalimtarët mendojshin si djali deshti t'i vjedhi prej xhepit ndoj gja zotnis, e se ky për këtë arsye i ra. E lypsit të vogël gjaku prej zemrës në ftyrë i rodhi, dhe, si një zog bishe i ndjekun, fuqin fëminore mblodhi e u dha në të ikun. Ngitte, pa pra ngitte, pa mshirë frika e nxitte, e se djersa shpinën e ftyrën ia late, ai nuk u ndalte; por mendonte një birë, një birë të vogël e larg botës, ku ngadalë, tinzë do futet dhe aty do vdesë uje. Një djalë tjetër, ma i madh, e shikonte lypsin e vogël si ngitte dhe, tue i qeshë me za, i briti: "Hej, picorr, ku në dreqoll kaq vrap je nisë? Ndalu! A të bie në mend si e kemi ujdisë punën at ditë? A kujtohesh si e kemi ba: un ty me të gjuejtë në krye me gjithë të hollat që kam në dorë, e ti mandej me i marrë... a je në fjalë?"

– Po, por mos më bie fort. Më len t'u ve syve duert, mos të më verbojsh.

– Mirë. Hajd shpejt! Ha-ha, pse dridhe? Apo ke frikë?

– Jo... por po ndiej uri.

– A?... a nuk ke frikë... – dhe fill e në krye me kërcnim djali e gjuejti, monedhët u shpërndanë me tingllim, e kryet s'e luejti lypsi i vogël, lypsi i mjerë; por, mandej, pa fuqi, i lodhun u ul ndër gjuj dhe me buzëqeshje filloi lekët me mbledhë. Në ball të tij, dielli shkëlqente në një pikë të kuqe: ishte gjaku.

Jo, jo. – Kjo nuk qe andërr, por zhgjandërr, se një kangëtar, me refren e ngjarje i inspiruem, por gabimisht i inspiruem, gabimisht këndoi – kështu:

Prej mshirës së pamshirve
lypsi vogël gjallonte.
Jetën e rrokullonte
nëpër udha të ndyta,
nëpër pragje të ngurta,
ndër besime të rrejta.
Por një ditë, kur mshira e diellit shteri,
në gjoks ndjeu si e theri
një dhimbë e re, që mnia
e përfton ndër flia të skamit.
Dhe – dje lyps i vogël,
por sot diçka tjetër,
si Ahmarrës i vjetër
një fjalë të randë mendonte
Botës t'ia dikonte...
Fytin e gërdhishte
Fjalën për me nxjerrun,
që mnia e kish shterun
dhe që në gjuhë vdiste...
Por i hutue, mbet ndejun
në kryqzimin e udhve...
Rrotat e autve
shpejt mbi të kaluen
dhe e qetsuen.

NOVELË MBI KRIZË

Paria e shtetit X nuk dinte ç'të bajë dhe si ta vendosi çashtjen e krizës... Varfnia e madhe kish bamë shumë njerz të marrin shkopin e lypsisë dhe shumë gra, me foshnje në gji të shtrijnë dorën për lëmoshë. Por për këtë nuk u tundte Paria e shtetit X. Ngritja e shkopeve të lypsisë, rrëmbimet, vjedhjet, vrasjet, këta e shtyjtnë parinë të kuptojë se nuk asht puna për t'u tallë. Dhe shpejt u mblodhën. U mblodhën për ta shkundë dhe për ta rrafë çashtjen seriozisht, në të gjitha pikpamjet. Ndër biseda të gjata konstatuen se kjo krizë asht një "shtazë" që ka fazat e veta. Ndër analet e shtetit kënduen: në vjetin 1... kishin vdekë do njerzë nga uja, në vjetin 12... do lypsa ishin organizue me qëllime të dyshimta, në vjetin 123... e kanë plaçkitë pasunin e shejtë të një monastiri dhe igumeni asht gjetë i varun në një mënyrë qesharake; e kështu ma e ma. Prandaj Paria dëshironte, një herë e përgjithmonë, ta hjeki qafet këtë çashtje, ta mbysi "shtazën" me fazat e saj. Përpjekjet e shumta, me rryma të ndryshme, të kundërta, të bazueme n'ungjill, në humanitet, n'instinkt, në violencë e në ndoj utopi tjetër nuk mund të bijshin aq shpejt në godi. Shkenca me karakter ekonomik, teknika, mekanika nuk u kqyrshin me sy të mirë në mbledhjen e shtetit X, - arsyeja ishte se ato qenë një shkak i fortë i krizës së tashme, e cila, tashti, si një polip po thith e po shterr trutë e Parisë. Posht' e përpjetë, djathtas e majtas, në fund të fundit, ra vendimi. U gjet një kompromis. O kompromis, fëmi bastard i të gjitha mbledhjeve! Të dalme dredharake! Vendimi i Parisë së shtetit X ishte ky: me anë të artit të çdollojshëm të nënshtypen ndjenjat e të gjithë nënshtetasve të shtetit X, si të vorfënve ashtu edhe të pasunve – të vorfnit mos me vjedhë e mos me vue në dajak të pasunit për një krodhë buke, e të pasunit me pas mëshirë për të vorfnit e me ua bamë një hise të vogël. Kur u ba ky vendim, Paria shtrydhte faculetat e mëndafshta,

nga të cilat pikonte djersa e ballit të tyne pik... pik... pik... Por ishin të kënaqun. N'urim e sipër, shtërngojshin dorën shoqishojt dhe u shkrijshin në ndjenjën e sadisfaksionit moral. Ai vendim e vlente këtë mund.

Për një kohë të shkurtë shndrroi faqen shteti X. Arti i frymzuem dhe i punuem mbas reçetave të Parisë, shndrroi shtetin në një muzeum artistik. Ishte triumf i reçetës! Ose triumf i artit me qëllim! E qëllimi u mrrinte dalngadalë por me siguri. Kur shndrroi faqen Shteti, zunë të shndrrojnë trajtat dhe shpirti i nënshtetasve. Shpirti, dikur pëllumb, ishte bam skyfer, tash u ba prap pëllumb. Sidomos shumë kish bam për çashtje skulptura. Veprat, që paraftyrojnë të gjithë dashtninat e botës, u gjindshin në çdo skaj, ku përparandej u mblidhshin lypsat për t'organizue shoqata vjedhcash dhe terrori. Ç'ndryshim ideal! Tash lypsat, të zbemë nga uja, me supa të mprehtë e kërçikë të ndytë përjashta, rrijnë në podium të monumentave, dhe rrijnë pa bamë kurrfarë lëvizje kundërshtimi. Aty rrijnë gjith ditën; kur vjen nata, futen nëpër zgavrrat e monumentave dhe andrrojnë begatinë shpirtnore. E kur zbardh mëngjesi, një nga një, porsi Sharli Shaplini tragjiko - komik, çohen nga gjini i monumentave, hapin gojën, shtrijnë duert e kambët, dhe ulen në podium për ta çue gjith ditën në inerci të plogët. As nuk hajnë, as nuk pijnë; ushqim' i tyne asht bukuria e monumentave. Rrijnë me sy të ngulun në ndoj pjesë të monumentit dhe kënaqen. Disa prej tyne dikur tregtarë të mbdhaj e tash në bankrot, që dijnë të lexojnë, hypin ose në dorë të ngurtë të monumentit, ose në gju, ose në grykë të ndoj nanës monumentale, dhe prej andej, dikur tregtarë e tash lypsa, si zhreca të fanatizuem, lexojnë me za të naltë romanet që s'ka rrahë ende shtypi. Dhe ata nuk dëshrojnë ma pozitën që kishin përpara. Zhelet e tyne u ngjajnë ma të bukura se veshjet e dikurta të tyne të kushtueshme. Përgjithsisht, ndjenjat e tyne janë bamë si ndjenjat e një fëmis së bukur, faq' e bark të plotë, të paraftyruem në monument. Vdesin lypsat nga uja, nga të ftohtit, por nuk bëzajnë. Kalojnë përpara tyne, në parakalim, zotni e zonja me stoli t'arta, me unaza brilanti, topazi, zmaraldi, rubini, të nji çmimi prralluer, e lypsat kënaqen me ndjenjën e bukuris tue i shikue, ndërsa të pasunit dalngadalë vazhdojnë me hapa teatrale në dukje impozantë. Dredhi! Poshtni! Ndjenjat e ngurta të të pasunve

mbeten pa prekë, nsa ndjenjat e lypsave u banë pambuk. Paria e shtetit X mendonte se edhe të pasunit po djerrin kohë me dokla artistike; nuk i shkonte në mend rivaliteti në mes të të pasunve, përmbysja e shoqishojtë – gja që okupon të tanë trunin e tyne, e arsyeja pse të pasunit nuk çajnë kryet për art. Kështu lypsat nuk u kërcnohen të pasunve, e këta pa frigë, fryhen si bibonat me thalba arrash dhe shkëlqejnë si lustri i këpucës. Fryhen të pasunit, barku i tyne lodërtinë, por me pëlsitë – jo! E lypsat vdesin, vdesin dita me ditë, por me u shfarosë – jo! Dersa një ditë, në podium të një monumenti që paraftyron gruan me shtatzanë, një lyps e një lypse lindin një djalë. (Ma vonë legjenda thoshte se u lind nga monumenti me shtatzanë.) Dhe ky djalë, kur u rrit, u ba i marrë për njerzit e klasës së vet. E mbajshin për të çmendun, se nuk dijti me e thanë asnji lavd për monumentat e shumta; por gjithmonë, kur ishte fjala për art, rrudhte ftyrën e kafshonte buzën me dhambë. E vërteta asht se mendimet e tij ishin t'errta. Një qëllim i msheftë në mbrendin e tij priste të shpallet me gjith fuqitë zhgatrruese. Dhe një mëngjes nuk zbardhën ma monumentat... ose zbardhën, por të thyem, të coptuem, të grimcuem. Duer, kambë, krena, hundë, gjoksa, barqe, të gjitha gurit, mbasi kishin fluturue n'ajr, kishin gjetë qetsi në tokë dhe kishin varrosë një tufë... (jo lule!) lypsa, dhe një milion... (jo buuj!) berre që kullosin nëpër këmisha të ndyta. Te gërmadhat e monumentit të dashnisë vllaznore, vdiste djaloshi zhgatrrimtar. E kish mrrijtë *lynch-i* i lypsave, të cilët, posa u shembën monumentat, u lëshuan si ujqit me bri të thamë nga uja.

MOLL' E NDALUEME

Një tridhjetvjeçar. I papunë. Qëndron përpara reklamave të kinemas – e ditë pune asht. Phe! – i pshtyhet nga buzët dhe e sjell kryet prej reklamave. Iu ba se e thrret dikush... Por jo. Askush s'e thrret. Askush nuk ka nevojë për puntor. E ky rahat-rahat vazhdon punën e përditshme: shikon reklamat e kinemas. Phe! Kta çojnë jetë, – thotë, dhe afrohet për studim ma preciz. Asht filmi i përditshëm: një vajzë e bukur, e pranë saj një djal i pashëm. Një zili në sy të puntorit. Një mnijë ndjen për protagonistin. E shikon me sy të keq. Pshtyn. Shikon mathen e vet. Nuk din as ai vetë se ç'asht. Inkarnacion i këpucve: shkarpa. Ulet e njesh shkarpën me spagë dhe, tue lëshue një eeeh, merr qëndrimin e drejtë. Ec nëpër trotuare, u muar vesht. Edhe fare zbath mund të eci nëpër trotuare, pse jo!

Lëviz ngadalë, i qetë. Si njeri pa punë. Edhe të tjerët ecin, por jo të qetë – të shqetsuem. Sa mirë asht të jesh i qetë, të ecish ngadalë, si zotni. Por, çka po tham? – A asht mirë të ecish ngadalë e i qetë?... Jo edhe po! Po edhe jo! Si të merret... Për një zotni asht mirë të eci ngadalë se tretet ushqimi, për një puntor nuk asht mirë të eci ngadalë, pse? – E dini. Por puntori ynë po ec gjithnjë ngadalë, me komoditet të plotë, i qetë. Nuk po ia le asgja mangut zotnis. Ç't'i bajsh? Kështu e ka kjo kohë... edhe botë. Dhe po s'deshe të jesh zotni, bahe zotni. Puntori ynë nuk don të jetë zotni, as t'imitojë zotnit, por koha... Hekë, s'ka qejf! Nuk i pëlqen ky soj zotniilëku. Jo se mërzitet, por... edhe kte e dini.

Tan-tan-tan-tan! Katër orë mbasdreke! Sa mizorisht therin midën e puntorit! Katër orë tingllojnë nga kumonarja e shejtë dhe ushtojnë në mide të mallkueme të puntorit. Katër! Katër! Katër!

Gjithkund katër! E pse katër? Pse? Pse katër? Grindje. Kapërthimi: Diçka si revolucion. Revolucion në miniaturë. Gjëmon... topi... Jo! – midja nga uria.

Vazhdon puntori ynë t'u bijë pash më pash rrugave të qytetit. Kërkon punë. Si kolegët e tij në Berlin e në London. Askund një karrocë e ngarkueme që ta zhgarkojë ai. Askund udhtar me valixhe në dorë, që t'u ndihmojë. Askund! Askund! S'e do kush djersën e tij. Kurrsesi me fitue nja dy-tre lekë.

Ndalet puntori përpara dyqaneve dhe nëpër xhama shikon. Shikon dhe shijon romantizmin e kohës. Përpara xhamit të një kartolerie: prap artistat! Shtrëngoi dhambët. Nga inati, u ngritën grushtat përpjetë me një qëllim..., por ligji! Polici! Ia përshkuen trutë. Me përbuzje i len artistat. Pështyn. Vazhdon. Prap pështyn. Shikon djathtas e majtas. Dhe pështyn. I undshëm e zhelemel ec ngadalë përbri dyqaneve plot me "molla të ndalueme" (Prrallë biblike).

Një dashje instinktive don të shpallet! Puntori ynë sundon veten! Ligji! Polici! Për sigurim, duert i ve mbrapa. E duert e tij janë të forta, të fuqishme. Edhe dreqin e kishin kapë për fytit dhe e kishin mbytë. Por edhe dreqin e mbron ligji.

Tan-tan-tan-tan! Deri kur kështu ma?

A DO QYMYR, ZOTNI?

Dy thasë qymyr mi kal. Pranë, malsorja. Trotuari me bllok dyqanesh djathtas, ashtu dhe majtas. Kali dhe malsorja në parakalim. Qymyri në konkurs. Shikon njeriu - artist dhe ia prish sytë kjo disharmoni. Një disonancë e vrazhdë. Malsorja i fryn hundët, prodhimin e njesh për trotuar dhe gishtat i fshin për xhubletë. Veprim i thjeshtë, por motiv delikat për një piktor. Thupra në dorë të malsores zhgrryhet përtokë dhe shkruen vijë kilometri gjatë rrugës. Qashtu malësorja nënvizon mendimet e veta.

– A do qymyr, zotni?

– Sa?

– Dymbëdhetë lekë... Po ndalu, thuej ti sa. Pse po ik ?

– Në këtë vapë dymbëdhetë lekë? – pyet një tjetër tue përqeshë.

– Po sa jep ti, pra?

– Jo, mue nuk më duhet.

"Vërtet, vapë ban. Pak kujt i duhet qymyri. Po e mbaj dhetë lekë" – mendon malsorja dhe ec nëpër hije rrugës të qytetit. Kali lëviz në symbyllë. Ndoshta andrron. Tash në pleqni andrron dashnin e dikurshme të pelës. Malsorja s'e nget. Nuk e trazon në knaqsi të tij të pamvarshme. Asht duruese. Kur dalin në diell, përdhe zhgrryhet një hije. Dy hije. Dy hije të ngatrrueme, të kapërthyeme: hija e kalit dhe hija e malsores. Nuk mund t'i dallojsh këto dy hije. Nuk mund t'i këputish. Njana pa tjetrën nuk shkojnë. S'kanë vlerë. Se vetëm bashkë përbajnë një tansi. Një tansi jetsore. Krk-krk-krk kthehet qymyri në shpinë të kalit. Krk, krk, krk dhe krismat monotone të patkojve të kalit që ndeshin për gurë.

Malsorja çon kryet. Shikon diellin... koha me u nisë. Me u kthye në malsi. E qymyri s'u shit. Vendosi ta japi ma lirë.

– O ti djalë, sa asht sahati?

Djaloshin e tërheq bukuria e malsores. Miqsisht i afrohet dhe i thotë sa asht ora. E pyet sa e mban qymyrin. Ban pazarllëk, edhe pse s'ka qëllim ta blejë. Por malsorja asht e bukur dhe e re. Pse mos të kuvendojë pak me të? "Asht e ndytë, – konstaton djaloshi. Sa teveqele janë këto katundaret. Nuk të kuptojnë. Duhet me i thanë... dhe atë që nuk thohet." Kështu mendon djaloshi dhe shikon malsoren si bir zotnie shërbëtoren e re të vetën. "Teveqele! Teveqele! S'kupton asgja." Dhe djaloshi shkon në punë të vet. E malsorja fillon të shqetësohet për kthimin në malsi. Shikon diellin, si gjithnjë po afrohet nga perëndimi. Si ka për t'u kthye në malsi nëpër terr? Me të vërtetë, ajo nuk dron prej lugetënve dhe bubazhelave, por... t'ishte plakë, nuk do të kishte aspak frigë, por... Kujtohet si nja dy tri herësh i janë vu mbrapa do njerëz, dhe së pari nuk dinte se ç'lypshin prej saj... Pra, nuk i dron bubazhelat si qytetarët, por njerëzit... Njerzit i ka ajo frigë. E pse? Pse asht e re dhe pak e bukur.

Një dhimbë e kandshme shtrëngon zemrën e malsores.

– Sa at qymyr, fisnike?

– Malsorja siellet. E njef njeriun q'e pyet. Ia ka shitë edhe një herë qymyrin. I thotë:

– Tetë lekë?

– Jo, shtrenjt e ke... Më ke idhnue atë ditë, – i thotë lehtë njeriu malsores dhe shikon djathtas e majtas.

Malsorja qeshet, disi e turpnueme. E mshef fytyrën. Kuqet. Nuk i çon sytë në njeriun. Pyet e frigueme:

– Sa për ty, pra?

– Pesë!

– Merre shtatë!

– Hajde për gjashtë!

Malsorja rri pezull. Mendohet, shikon diellin. – Ia pash hajrin! – thotë, dhe i shkon mbrapa blersit. E ai njeri q'aty, ai që tash po ec përpara saj, peshon shumë randë në kujtesën e malsores, e cila kuqet e kuqet e skuqet nga turpi.

Novelzë

NË KISHË

Në qytet tonë asht një lagje... E n'at lagje asht një kishë. Mbrenda në kishë asht një lyps, në të cilin jeton një dëshirë: me jetue.

"Eni tek unë ju të dëbuemët dhe të përbuzunit e këtij shekulli, – ka thanë dikur zot' i kësaj kishe, – se tek unë do të gjeni prehje...".

Lypsi ka ardhë. Dhe me të vërtet ka gjetë prehje. Lagshtina e kishës e fashiti të nxehtit e trupit të tij që gati e përvëloi.

Jashtë asht zheg. Dielli asht aq marrisht i nxehtë dhe aq egër të lëmon, saqë të rrahin tamthat, si të rrahunat e farkatarit mbi hekurin e kuqun.

Sa mund pati lypsi derisa mrrijti në kishë! Si për sherr, vapa s'e lente të eci ma shpejt. Kollaj mujshin dhe me e zanë. Por edhe vapa e shpëtoi. Se polici që e ndiqte ishte aq i shndoshët, saqë rrezikonte veten të shkrihet si dhjami në fultere, po qe se vazhdonte ndjekjen. "T'i hajë dreqi ata pes' a gjashtë lekë, për të cilët u dyshue në lypsin! – mendonte polici. T'i hajë dreqi! Ndoshta dhe lypsi nuk i ka marrë." Por lypsi nuk donte ta përgënjeshtrojë at dyshim. Jo për gja tjetër, por pse, si njeri i ndershëm, nuk ka qejf të dali para gjyqit. Ka të drejtë! A nuk bajn njashtu dhe tregtarët e parë të qytetit tonë? – E kush mund të dyshojë në nderen e tyne? Me dalë para gjyqit edhe si i pafajshëm – asht turp në sy të popullit tonë.

E lypsi në kishë... Rrin në bankë dhe kënaqet në freski. Oh, sa mirë asht me ndejë, me u shplodhë e me qenë i siguruem me bukë për dy ditë... Gjashtë lekë! Edhe tri ditë mund të kalosh me gjashtë lekë. Një, dy, tre, katër, pesë, gjashtë lekë. Tik-tik--tik-tik!

Një frat, në thellsi të shejtë mbas lterit, trazohet me këtë tingllim monedhe. E qet kryet mbrapa shtatores së një shejti. Por asgja! Shef vetëm një lyps, i cili me shuplaka të njituna i lutej zotit. Edhe lypsi, i hutuem, shikon kryet e padres. Frigsohet. Gadi asht të besojë se po ngjet ndoj mrekulli. Por jo. Ishte kryet e padres. U diktue. Kur u zhduk kryet, lypsi vazhdoi t'i lëmojë gjashtë lekët dhe t'andrrojë ma tepër dhe të knaqet ma tepër se tradhtari Iskariot me tridhetë q'i fitoi, kurse e shiti Mësuesin e vet dhe t'atij padres. Dalngadalë, n'andrrim e sipër, lypsin e zu gjumi në bankën e mbrapme të kishës, – gjumi i tij ishte i qetë, si gjumi i njerzve pa kujdese jete.

Qetësia e kishës filloi të trazohet... kapela të kuqe e të zeza, petka të bardha e të kaltërta, çarapë të mëndafshtë e pambuku, fytyra me mustakë dhe pa mustakë, të qeshuna e të ngërdheshuna – besnikët vijnë të ndëgjojnë oratorin e mbasdrekes. Bankat janë mbushë. Dhe në bankën e mbrame asht lypsi.

"Vërtet, me të vërtetë po ju tham, – bumbullon padreja prej së nalti dhe shi e breshën e lëshon mbi mkatarët. Të gjithë besnikët i kanë la dhe dlirë veshët e ndëgjojnë fare mirë. Pleqt kanë hapun gojën. Një plakë qeshet simbolikisht. Dy të reja grinden me shejat e duerve: "A asht rrue padreja sot, a dje?" Një vajzë knaqet me rreze t'ylberta që kanë ra në zhgun të padres tue u përshkue nëpër dritoret bojna-bojna... Dhe oratoria shkon krejt mirë. Por kur padreja filloi t'u kërcnohej atyne që vjedhin, dhe n'atë mënyrë e preku n'intimitet lypsin, ky u çue, duel jashtë, e te dera, mbasi plot mni e nderoi padren, me një të shame, pështpriti: "Po si do të jetoj unë?... këtë kurr s'ma the. E unë, pra, due të jetoj!"

NGJARJE PA LËVIZJE

Hyjo, Hyjo! të marroftë zoti! Hyjo! të hangërt dreqi! – Por më kot... Kali s'ec. Asnjë hap s'mund ta bajë para. Barra ishte tepër e randë.

Fishkllonte kamxhiku nëpër ajr, binte dhe u njitte për trup të kalit; fishkllonte, binte dhe u njitte pa pra. Kali, ku prej të rrahunit e ku prej peshës, ishte bam dhe përgjysmë ma i vogël. Trupi i djersitun iu ba si një lamsh dejesh, të cilët kërcejshin nën lëkurën e trupit të tij. Kryet, në vuejtje i shtrimë përpara, ngjante se tashti po shkëputet nga trupi dhe po rrokulliset në pluhun nën kambë, të cilat rraheshin përtokë, përkuleshin, dridheshin... Kot! Se barra ishte tepër e randë.

– Hyjo! Hyjo të pasha hajrin, – filloi njeriu me të butë ta ngasi kalin dhe e muer për zengji. Kalit i dridheshin vrimat e hundës, i mbylleshin ngadalë syt dhe përsri hapeshin pa fuqi, për ta pa mjerimin e vet dhe njeriun.

N'ata dy sy, që aq u ngjajnë syve të njeriut, ishte i shkruem fundi i jetës së tij. Nga ata dy sy pikojshin (në mënyrë si ke njeriu!) dy pika të njëj langu ndërpamës... Si t'ishin lotë. Ata dy sy, të një lande pa ngjyrë, pa lëvizje, pa jetë, flitshin për një barrë që then kurrizin, flitshin për mjerimin e krijesave të kësaj bote, flitshin për një kufomë. Kali, bota e mjerueme – e fundit: kufomë. Një kufomë e gjallë që si fantom i rri kundruell përgjegjsis së ndërgjegjshme. Kali, bota e mjerueme – e fundit: kufomë... e cila gjithnjë flen në tru të njeriut të ndërgjegjshëm dhe ai zu të qelbet. Të gjithë eksperimentet e bamë deri sot vetëm që shpejtuen kalbsinën e kufomës.

Më dhimbsej kali që pësonte gjith'at barbarizëm prej njeriut. Më dhimbsej, se edhe ai ndjente si unë, vetëm që nuk dinte ta thoshte dhimbjen e vet. E këtë ndoshta pritte njeriu që t'i ndalojë mizorinat e tij. Shokut tem, që u gjet pranë meje, i thashë me dëshprim: – Ai njeri, që aq e mundon at kafshë, a meriton t'i hudhen në shpinë të gjithë ata gurë që janë barra e kalit të mjerë? – Jo! – ish përgjegja e shokut tem – se edhe ky njeri ka kamxhikun e vet që fishkllon dhe e rreh ndër ndjenja, asht kamxhiku i pamshirë i jetës; ti harron se ky njeri mundet me pasë te shtëpia katër - pesë palë duer të vogla që nuk dijnë asgja tjetër, veç bukë me lypë. Mbas këtyne fjalve mjaft, por jo krejt t'arsyeshme të shokut, unë shikojshe njeriun, kalin, karrocën, të gjithë të kryqzuem në një gjendje mundimi e dhimbjeje të jashtëzakonshme dhe nuk dijshe kush ka të drejtë: kali apo njeriu, unë apo shoku i em? Ndoshta dhe kali, dhe njeriu, dhe unë, dhe shoku i em, ndoshta asnjeri.

VETVRASJA E TRUMCAKUT

Dhe trumcaku vuente nga melankonia. U lind në një vend me të vërtetë të shkretë. Në vend të barit bijshin qimet e derrit e në vend të pemve – brinat e një shtazës parahistorike. Dhe në këtë natyrë – e cila nuk mund të quhet natyrë – kush mos të bahet melankolik? Dihet se një trumcaku s'i duhet shumë për jetë, por natyra, e cila nuk ishte natyrë, s'i epte as aq.

Mos pyetni si e tek u gjet trumcaku n'at vend, dhe si e tek u gjet njeriu në këtë pikë kozmike; nuk dijmë shumë. Hipoteza dhe andrra. Miliona vjetësh dhe një fjalë goje, si për shembull: "...të bahet dritë! Dhe drita u ba!" – A shifni? Një fjalë magjike! Hokus-pokus! Sa bukur!

Dhe unë thash: të bindet trumcaku në një vend ku në vend të barit bijnë qimet e derrit e në vend të pemve – brinat e një shtazës parahistorike.

Njëherë trumcaku qëndroi mbi një brenë. U mërzit të shikojë qimet e derrit, u mërzit të fluturojë prej brenës mbi brenë. Nga mërzia dhe idhnimi mbylli syt. Ra në pikllim melankolik. Njeriu me temperament melankolik asht inteligjent, dhe trumcaku me temperament melankolik asht inteligjent. E inteligjenca në kuptim ma të hapët të fjalës, pakkuj i solli qetsi dhe të mirë.

Dhe trumcaku, në majë të brenës e në kulm të melankolis, vendosi të vritet. Plot ironi filozofike shikonte rreth përqark vetes e vendimi i patundun mirfilli pasqyrohej ndër syt e tij të dëshpruem. Cicrroi një herë, cicrroi dy herë; cicrroi tri herë. Mandej një crrrr e gjatë e plot mallëngjim ishte porosia e tij e fundit. Testamenti i dhimave të tij. Dhe, pa u dhanë krahve, këcej prej brenës... ra mbi një qime të derrit, të gjatë e të mprehtë si thika, dhe u ngul mbi të.

Trumcaku i ngulun mbi një qime të derrit. Me krahët dhe puplat e tij lonte era dhe e sjellte rreth qimes, si sillet dhe gjeli metalik në majë t'oxhaqeve tona. Atbotë frynte veri.

Ç'ka janë këto kapërcime logjike! Ka me bërtitë ndokush.

Po, lexues i dashtun e jo i cekët. Po! A pak po kemi kapërcime logjike, morale dhe dogmatike në botën tonë reale? Pse po zemrohe dhe po don me më gjykue për disa kapërcime logjike askuj damsjellse?

Novelzë

LULI I VOCËRR

Askush s'e njef Lulin. As shokët e tij, që përpara tij lozin, nuk e njofin. Ma mirë me thanë se e njofin, por ata lozin për hesap të vet e Luli i shikon për hesap të vet. Sot gjithkush ka punët dhe telashet e veta, ashtu dhe fëmijt, ashtu dhe Luli. – More Lul! Shum herët ke fillue me shikue punën tande.

Kur Luli hyn n'oborr të shkollës, buza i qeshet nga pak, po askuj asnjë fjalë s'i thotë. Ecën ngadalë, tue shikue djathtas e majtas, por gjithnjë tue ecë, derisa të mrrijë në cak të vet. Aty te dera e rruginës shkollore shumë i pëlqen të qëndrojë. Aty asht caku i tij, i praruem me rrezet e ngrofta të diellit në këto ditët e vjeshtës. Mbështetet Luli për mur, grushtat e vegjël i shtie ndër xhepa, hundën picrrake të kuqun nga të ftohtit e mëngjesit ia sjell diellit dhe... shikon. Gjaja që ma tepër ia tërhjek vrejtën janë çizmet, që i kanë të veshun disa shokë të tij. Sa të bukra janë! Si shkëlqejnë! – mendon Luli dhe pa dashje i shkojnë syt ndër tollumbat e veta, nëpër të cilat shifen fare mirë të pesë gishtat e kambve të zbathuna. Nga kureshta i afrohet një shoku që ka çizmet ma të reja. Ulet dhe shef në lustrin e çizmës kambët e veta

të zbathuna – aq shumë shkëlqejshin çizmet!!! Mbasi shoku me çizme fluturoi, Luli ngadalë shkoi te caku i vet, në diell, t'i ngrofi kambët. – Po kur nuk ka diell, si ia ban i shkreti Lul? Ndoshta ia bajnë disi hallin apostujt e mëshirës dhe të dashunis...

Ndoshta, ndoshta...

Nganjëherë i afrohet mësuesi Lulit. Dhe kur e ka ftyrën e dlirtë dhe pa puça, mësuesi ia ledhaton faqet, gushën, e Luli i afrohet, ia merr dorën, e shikon me sy pllumbi dhe kishte dashtë t'i fali diçka mësuesit. Por vjollca nuk ka. E Luli i vocërr çka mund t'i fali mësuesit tjetër? Veç në ia faltë tollumbat e veta, që kanë hapun gojën si me dashtë me e hangër mësuesin. Po, po, tollumbat e Lulit të vocërr kanë me e hangër mësuesin.

ZOTI TË DHASHTË!

Dikush trokit në derë...
– Kush a?
– A po na fal ndoj send, zojë?
– Zoti të dhashtë!
– Ma fal ndoj send, të dhashtë zoti shëndet...
– Hajt! Zoti të dhashtë!

Por lypsi e di se ç'domethanë "zoti të dhashtë": mos me pas kurr, mos me ngranë kurr. Prandej me ma tepër fuqi i bie derës. E tash përmbrenda asht zani ma i rreptë:

– Hajt, more! Zoti të dhashtë! A merr vesht?

Lypsit medoemos i duhet me marrë vesht. E len atë derë, msyn të dytën, të tretën, të katërtën, e kështu me radhë, të gjitha dyert e asaj rruge. Kjo rrugë sot për sot asht fusha e veprimit të tij. Nesër asht ndoj rrugë tjetër. Fushat e veprimit të qytetarit tonë janë të ndryshme. Dhe ndryshojnë njena fushë nga tjetra, siç ndryshon parajsa nga ferri, me të gjitha variacionet pitoreske dhe mallëngjyese. E lypsit, që trokit nga dera në derë, diku i falin ndoj send, diku i thotë e zoja e shtëpisë: "s'kam, besa" – dhe lypsi atëherë asht i butë, shkon tue mbajtë në mend këtë derë për me ardhë ndoj ditë tjetër. Por at "zoti të dhashtë" lypsi s'e duron; s'don ta ndëgjojë. Ai e din mirfilli se ç'domethanë "zoti të dhashtë". Edhe atë, i cili e përcjell me ato dy fjalë, ai fillon ta mnijë. Kurr ai s'i ka ndamë këto dy fjalë njenën nga tjetra. Kudo që dëgjon fjalën "zot", ai pa dashje ia shtonte atë "të dhashtë" dhe në tru të tij u krijonte diçka që s'kuptohet e që mnihet. Se ai ishte i sigurt se "zoti të dhashtë" domethanë tallje.

Një ditë, me një buzëqeshje ironike, duel lypsi nga një ndërtesë me kryq në majë, se aty kishte vështrue këto fjalë: "Zoti që kujdeset për zoqët e qiellës, s'ka me i lanë njerëzit të vdesin nga uja." Hee – thoshte lypsi tue dalë – sot nuk asht njashtu. Zoti

ndoshta kujdeset për trumcakë edhe për priftënt, por për mue s'e besoj. Mue dhe shokët e mi po na harron dhe bota, e si mos të na harrojë zoti që s'na ka parasysh. Por thonë, se zoti... këtu lypsi i preu mendimet dhe shpejtoi mbrapa një plaku me bastun.

– Zotni, të lutem, më fal ndoj send...

– Zoti të dhashtë !

Lypsi shtrëngoi dhambët për ta ndalë gjuhën e cila ishte gati të kalojë kufinin e njerzis. Shtrëngoi dhe grushtat, e thojt që tash sa kohë nuk i kishte premë, iu ngulën në dhanat e duerve. Përpara vetes nuk shef asgja tjetër, veç objekte mnie. I bjen ndër mend koha kur s'ka pasë nevojë me lypë. Përkundra. Kujtohet si i ka ndihmue lypsat që vijshin ditë shtune në prakun e dyqanit të tij, kur ishte farkatar... E sot? Atij pak kush i ndihmon, pse janë shumë lypsa. Kujt t'i epet ma parë? Arsyetonte lypsi së fundi. Por mnia vetvetiu, pa arsye, rritej e pushtonte zemrën dhe trunin e tij dhe m'at çast donte të shfrejë në një mënyrë, makare tue rrahë hekurin e kuqun. E kur nuk ka hekur dhe çekiç, puna del e dyshimtë dhe e rrezikshme.

Prandej me taktik, zotni, mos thoni "zoti të dhashtë!"

PROGRAMI I NJË REVISTE

Politikë – jo!

– Jo! Jemi dakord. Se politika s'ka një themel të shëndoshë, s'ka ligj, s'ka rregulla, s'ka kllef. Madje, s'ka as moral – ia shtoi një redaktor moralist, tue i shikue kolegët përmbi syza. Ky redaktor, asaj dite për drekë, në vend të bukës, pahiri, futi në gojë një cep të librit "Morali fetar" dhe, kur pa se nuk shkon, e pshtyni. Mirëpo zotnia kishte te shtëpia fëmijtë; e fëmijtë, s'i thotë pedagogjia moderne, janë majmuna, prandej, kur e panë t'anë tue pshtye, ia nisën dhe ata fuj-fuj-fuj!

– Politika asht një kameleon, i cili – dihet – simbas vendit ku gjendet, merr dhe ngjyrën. Të mendojmë se kameleoni gjendet mbi një shkrep, dhe, natyrisht, merr ngjyrën e shkrepit. Ta dëftojnë me gisht dhe ti mezi e dallon nga shkrepi. Lëshohe turravrap me e xanë, por kthehe me trofej në ballë, si me pasë qenë në Luftën e Trojës. Balli yt asht bamë dhe një herë ma i madh në të përpjekun me shkrepin. Se kameleonin tash e ke, tash s'e ke. Të iku.

– Qe një definicion i politikës, po qe se mund të ketë politika definicion, – tha një tjetër redaktor.

– Politika s'hyn në program të revistës sonë!

– Jo! jo! përsritën të gjithë redaktorët, tue e pasë ende të freskët kujtimin e atij që donte me e xanë kameleonin. Asht e rrezikshme politika, – i përsëritshin shoqi - shojt tue ia pohue me krye.

– Mos harroni, zotni, se revista jonë do të jetë ideale!

– Bravo! Ideale!

– Do të ketë për qëllim arsimin dhe mbrojtjen e atyne që nuk kanë mbrojtje! Do t'u fryjë në sy atyne që u kanë hye lecka.

– Ashtu...

– Do të zgjojë komtarizmën!

– Sidomos! Se ndërgjegja komtare flen, flen, e flen, dhe duhet një katërdhetedysh...

– Pssst! – e shutitnë folsin e pagdhendun, i cili ishte postaxhia e revistës.

Në fund të fundit, u përpilue programi për një revistë ideale.

Do pllakata të mbinatyrshme u ngjitën nëpër shtylla të qytetit, e disa prej tyne ua mbyllnë dritoret shtëpiave përdhecke dhe njerzët përmbrenda mbetën në terr...

Në një rrugë, kah përditë kalojshin katër mica, tre njerëz dhe ndoj gjel me pulë, n'at rrugë një viç u ndalue përpara pllakatës së kuqe e brinat i mbërtheu në shtyllë. Si shifet, ishte farefis me torot e Spanjës.

– Luftë! Luftë! - bërtitshin njerzit tue u mbledhë para një pllakate në rrugë kryesore. (Nga shkaku i Luftës Italo-Abisine, popullin e kish rrmbye psikoza luftarake.) Mezi u gjet një gjysmë njeriu, gjysmë zotni që ta këndojë me za: Revistë ideale! – Uf, me halle, – ia priti një grue bubikofe dhe vazhdoi rrugën me hap ushtarak.

Mbasi populli nuk dinte të lexojë, revista ngeli pa u shitë. E për botimin e numrit të dytë, nuk kishte të holla. – Të kërkojmë subvencion! – vendosën redaktorët.

QERSHIAT

Qershiat janë pjekun, janë bamë kuq si gjaku, dhe në malsoren e re asht pjekun fryti i dashunis. Rrin malsorja në prak të kasolles dhe në ftyrë të zbetë të sajën skuqen buzët mu si qershiat në degëz. E qershia ka mbajtun mirë. I janë randue degët dhe varen gati me u thye. Dhe malsoren e re e randon barra nën zemër e nuk mundet me u çue, me këputë një degëz.

Qershia dhe malsorja janë randue nga frytet e veta, e natyra kënaqet dhe qeshet. Por kush e dëgjon qeshjen e saj?

Malsorja lakmon qershiat e kuqe. Lakmon qershiat për me shue ujen, se ka do kohë që edhe misri u ka mungue. Kokrrat e fundit të tij i ruejtën për farë. Nesër duhet me i qitë në dhe, dhe mandej me pritë derisa të bahet misri i ri. E për do kohë, misrit kanë me i xanë vendin qershiat. Dhe malsorja e re si pranvera, me sy të kaltërt si qielli e buzë të kuqe si qershia, vuen... nga uja. Shikon përtej kodrave dhe maleve, mbyll sytë, shikon... Shikimi i saj i molisun, i mërzitun... Gjithshkafja i asht mërzitun, vetëm jo jeta. Sado e keqe që asht, e mjerueme, pa bukë, jeta prap asht e dashtun. Jeta në vetvete përmban një gëzim, gëzimin e të qenunit. E malsorja e re, pos këtij gëzimi, ka edhe një gëzim tjetër, gëzimin e natës. Kur shtrohet nata, dhe ajo shtrohet ndër shtresat pranë burrit dhe u lëshohet përkëdheljeve të tij mashkullore. Dhe harrohet vuejtja e ditës, uja, në gëzimin e mahnitshëm të një çasti. Këto gëzime të natës i dhanë barrën e randë, por barrën e kandshme, të dashtun, me zemër ngushtë të lidhun. Shikon qershiat, me i këputë s'mundet se janë të nalta, e në vjetin e kaluem vetë i asht ngjitë pa farë zorit, por, me t'avitunit të ndoj burrit, ajo shpejt u hudhte në tokë. Po, se veshja nuk ishte e plotësueme. Mendohet malsorja dhe idhnohet pse nuk mundet të këpusi qershia. Por idhnimi, në fund të fundit, përfundohet në një dhimbë të kandshme tue mendue se barra, e shkaktueme nga

gëzimet e natës, i ka fajet. Ah nett, nett! T'errta e të dashtuna! Kështu mendon malsorja, thjesht, si asht e thjeshtë dhe e natyrshme dëshira e rinis së saj.

Në prak të kasollës del një plakë e keqe, tue i mbyllë sytë përgjysmë, ngase drita e ditës pranverore asht në kulm të shkëlqimit dhe e verbon. E reja don me i thanë për qershia, por i vjen turp. Prandaj çohet vetë, lëvizet ngadalë si një barkë me vela kur nuk ka erë, merr një hu të gjatë dhe vehet me këput një degëz. Por shpejt e shef se kot mundohet. Një djersë e lehtë, e ftohtë i arrin shtatin; e molisun e lëshon hunin dhe ulet nën qershi. E plaka në prak të kasolles s'tundet. Ka zbërthye këmishën e ndytë si qiella e dimnit, dhe ose numron të hollat, ose ban ndoj punë tjetër. Por të hollat ku t'i gjejë? Atëhere ban at punën tjetër. E shikon e reja, e din se edhe ajo vetë do bahet si njajo plakë. I shkon në mend burri, tash i fortë si lis i ri, por që do të plaket e do të bahet mu si Rexh Meta, i cili kur vjen, kthen ashtu kot, e shikon me sy të ndytë edhe me fjalë ma të ndyta e ban m'u qeshë burrin e saj dhe plakën. Si me qenë ato fjalë ngushllim tash në pleqni! Por ah! Ndjeu një dhimbë në bark. Ah! Me qenë çikë... ishalla... Por edhe djalë me qenë, s'ka gja; vetë ka me i fitue qeset për me ble çikën për vete.

– O nano!

– Ç'ke, nuso?

– A ka m'u kthye shpejt burri?

– Po ku vojti?

... Dhe nusja vazhdoi me shikue qershiat se uja gjithnjë e ma tepër po e pushton e një molisje tjetër gjithnjë e ma tepër shtohet.

– Nano! A po munde të na këputish ndoj degëz me qershia, se po më rrënon uja?

– S'po mundem, nuso... prit sa të kthejë burri.

E nuses iu drodh zemra. Një aht u shmang nga buzët.

Diçka u përmbys në mbrendin e saj. Një urrejtje – kundër kuj as ajo s'e dinte – por një urrejtje e pamëshirshme rritej, e zu për fyti, e shtrëngoi... dhe e lëshoi, kur lotët filluen me rrjedhë rrkaj gjatë ftyrës së saj të zbetë.

Grueja me shtatzanë, e undshme, e mjerueme, vall çka do të lindi? A mundet me qenë fryt i saj prodhim dashnuer i natyrës? Fryti i saj i filluem dhe i lindun në mjerim edhe ka me u rritë në mjerim, se vuejtjen dhe mjerimin e merr në trashëgim dhe si pasojë

e këtyne: urrejtjen. Urrejtja me të cilën u lind do ta bajë ndoshta cub. E cubi asht cub! Rropos dhe u vë zjarrmin shtëpiave të ndërtueme prej vllime ligjesh shoqnore. E ai çka jep për at gja? "Ma shumë se me ma marrë shpirtin çka mund të më bani!" – përgjigjet cubi rrethuem me zjarrm në mes të katër mureve.

Malsorja nën qershi u shtri me gjëmim, i cili rrfente një dhimbë të jashtzakonshme. Malsorja plakë u çue dhe po i avitej ngadalë. Mbas pak kohe u përzien britma vuejtjeje lehone dhe vaji i foshnjës, i cili n'at mënyrë shpall se asht pjestar i shoqnis njerzore ndër këto vise të humbuna të botës. E nenesre, e urojnë djalin me fjalë: "I shkoftë lypa mbarë!" (A ju pëlqen, zotni, ky urim për fmitë e juej?)

E natyra pranverore qesh dhe kënaqet që po prodhon qershia të kuqe dhe fmi të mjeruem.

IDHUJT PA KRENA

Një tufan i tmerrshëm i shembi idhujt. Disa i bani pluhun e disa i la pa krena. Tufani i tmerrshëm nuk fryni as nga një anë e horizontit, dhe as nga qiella, por duel nga zemra e dheut. E çdo gja që del nga zemra asht ose përkëdhelëse si andja ma intime, ose e tmerrshme si tufani që shemb idhujt.

U tret pluhuni i idhujve q'u shembën krejt, dhe s'u mbet fara, e idhujt që mbetën pa krena qëndrojnë si dëshmorët e shëmtuem e një jetës së përndueme.

Idhujt pa krena! Shëmtim i natyrës! E njerzit që jetojnë në mes të tyne enden si të harlisun. Ata që kishin lindun para se t'u shembeshin idhujt dhe i pan me syt e vet në bukurinë e tyne ceremoniale, ata tash rënkojnë, pshertijnë për kohën e idhujve të vjetër, dhe tue vdekun shpresojnë se këta idhuj do t'i shpëtojnë. E ata që lindin në kohën e idhujve pa krena s'dinë kah t'ia mbajnë. Duen t'adhurojnë, po çka t'adhurojnë? Idhujt pa krena?... Duen të besojnë, por çka të besojnë? Idhujt pa krena? Kush mund të adhurojë të shëmtuemen? Kush mund të besojë në një zot pa krye? Çdo gja që s'ka krye asht kufomë, e kufoma s'e ka vendin në mes të gjallve. Kufoma duhet varrosë. Përndryshe, e përlyemja me të ka për të qenë katastrofale. E katastrofa asht katastrofë! Zhduk kombe!

(Kombi ynë me të vërtetë s'u zhduk. Por arsyeja asht vetëm se dhe kojshitë tonë t'afërm qenë pak a shum të një fati si ne.)

Idhujt pa krena! Flitë e kohës, e cila gjithçka përpin, dhe fli të fatalitetit. Qëndrojnë ashtu të gjymtuem vetëm e vetëm pse s'duel njeriu i zoti të ndërtojë idhujt e ri. Por, herët a vonë, ai do të dali. Dhe idhujt e ri që do t'i ndërtojë ai, kanë për t'u adhurue nga turmat. Se landa e tyne ka për të qenë moral i kohës, e model' i tyne – njeriu i soçëm.

Idhujt pa krena! Në varrimin e tyne kumonët kanë për të plasë së ramit, minaret kanë për ta kthye korrizin së faluni dhe zhrecve do t'u këputen telat e fytit së kënduemit. Dhe do të vijë heshtja. Se çdo vikamë fillon dhe mbaron me heshtje. Mbasandaj do të fillojë puna...

LEGJENDA E MISRIT

Misër! Misër!

Në shekullin e njëzetë s'ka apoteoza perëndish, por ka apoteoza misri. Bjeshkët tona, që dikur qenë lterët e apoteozave perëndish, sot janë lterët e apoteozës së Misrit.

Një kokërr misri asht një kokërr dhimbje, kur ka shumë u e aspak misër.

Fjala misër përmban në vete legjenda të linduna nga dëshira për jetë. Dëshira për jetë asht e madhe dhe e mahnitshme, sa edhe malet tona që hapin gjitë për me varrosë njerzit e unshëm. E në lartësinë e maleve vigane, legjendë asht dhe lindja, legjendë asht dhe jeta, legjendë asht dhe vdekja. Dhe kjo legjendë e idhtë, dhe plot vuejtje historike, në shekullin e njëzetë asht e thekshme, zemërbrese dhe të ban të qajsh.

Misër! Misër!

Thirrje për shpëtimin e jetës. Apoteozë e shekullit të njëzetë! Emën perëndish sot nuk zejnë me gojë fëmitë që posa kanë fillue të belbëzojnë, por misër! Misër! – asht fjala e ditës, asht sinonim i jetës për banorët legjendarë të këtyne maleve të egra.

Ushtojnë luginat e maleve nga fjalët e malësorëve t'unshëm, që varg, njeni mbas tjetrit, ecin të ngarkuem me ka një gjysëm thesi misër. Vargu i tyne asht i gjatë, pa fund, si asht e gjatë e pafund vuajtja e tyne. Mbi korriz të vet barin ka një gjysmë thesi misër, barin jetën e vet. Barin perëndin. Perëndi i vërtetë–misër i dëshiruem!

* * *

Misër! Misër!

Lajmi se do të shpërndahet misri doli nga zemra e dheut, rrodhi nëpër dejt e thella deri te gjymtyrët e mpita të dheut që quhet shtet. Dhe bani të dridhen nga gëzimi frymorët që s'kanë me çka ta mbajnë frymën.

Si thneglat që mblidhen rreth një kokrrës misri, qashtu në një qendër nënprefekture janë mbledhun malësorët rreth depos së misrit. Katundeve që përfshin nënprefektura do t'u ndahet misri. Malet e egra me mjegull e borë, qiella, që tue derdhë shi, të lag deri në palcë, kishin dashtë t'ia presin rrugën malsorit. Por kush ia ndalon atij hovin, kur shkon me marrë misër?! Misër për fmi të nximë nga mjerimi, të cilët kur duert shtrijnë, u përngjajnë lugetënve të vocërr. Dhe këta fëmi janë dëshmorët e vërtetë të tragjedisë njerzore. Dëshmorët tragjikë në këtë skaj të dheut, të cilët njerzit e huej i kujtojnë në legjenda historike. Legjenda historike me një lumni legjendare se lumnia e vërtetë asht larg, tepër larg nga këto foletë e shqipeve.

Nëpër luginat e maleve përshkohet malsori vetëm me një këmishë e brekë legjendare mbi shtat, për me arrijtë në qendrën e nënprefekturës me marrë misër. Krahnori i tij asht një copë graniti që u shkëput nga mali dhe u vendos mbi dy kambë të drejta e të forta si landa e pyllit. Dhe lëvizet copa e malit pa bëzajtë. E përpara depos së misrit bjerr cilsin karakteristike të vetën, dhe bahet frigacak. Bahet servil, frigacak, pse, – mendoi ai – njashtu e don ligji, nëpunsi; përndryshe s'ka misër. "Si urdhnon, zotni", përsëritet sa e sa herë në mnyrë qesharake, me t'u marrun zani, me gjeste majmuni, vetëm e vetëm mos me zgjue mninë e engjujve që ndajnë misër.

Dhe kur e marrin misrin, nisen njeni mbas tjetrit gjatë udhës së ngushtë të malit dhe të jetës. Ndodh që njenit i derdhen kokrrat e misrit nëpër birë të vogël të thesit, shoku mbrapa pa i pa, i shkel, i treti shok as një as dy ia hjedh mallkimin e pamërshirshëm: "Mos i shkel, he të shitoftë Zana!" Se shekulli i njëzetë asht shekulli i apoteozës së misrit ndër foletë e Shqipeve.

BUKURIA QË VRET

Hana e zbehtë, si ftyra e një të vdekuni, kundron nga kupa e qiellës. Kundron botën e maleve të kristalizueme nga bora. Kundron kasollet e kristalizueme të katundit, të cilat as frymë nuk marrin. Të gjitha janë mbështjellë në bardhsin e borës. Dhe të vret kjo bukuri e bardhë. Vret shpirtin e malsorit, siç vret shpirtin e artistit shtatorja e bardhë e ftohtë e një grues së lakuriqët.

E në kasollë, e cila gjëmon nën barrën e borës, derdhen dy ngjyra, kuq e zi. I kuq zjarrmi i votrës në mes të kasolles, e i zi rrethi. Të zeza, t'errta janë skutat e kasolles nga ndëgjohet blegrim' e mekun e ndoj delje, ose kumbona e lopës. Edhe ata i vret bukuria e bardhë. Nga goja u del avulli i afsheve që ngrihen n'ajr, bjen mbi qimet e tyne si brymë dhe kristalizohet. Heshtje. Gjithshkafja e kristalizueme. Një dorë shtrihet, zen një dru, e shpupurish zjarrmin. Rropos një botë gacash. Flaka lëpin errsinën e shkëndijat kërcejn nën tra dhe nëpër ftyra rreth votrës. E trupat e njerzve dridhen, nëpër korriz u përshkohet të ftohtit që vjen nga skutat, andej nga errsina. Brr... uf... andej mprapa shpinet përpijnë errsina me të ftoftit e saj.

– Po shiko mos ngrin Laroja?

Dhe çohen, i lëshojnë vend rreth zjarrmit Larojës, lopës së shtëpis. Të nxehet dhe ky pjestar familje në kasollen e kristalizueme. E Laroja din si duhet m'u shtrimë rreth zjarrmit. Por, me trupin e saj të madh gati shtypi dy vocrrakë, të cilët i kish zanë gjumi pranë zjarrmit.

E kur andej nga mesnata acarimi arrin dhe kulmin e vet, atëhere ndër bagëti fillon një lëvizje. Po, një lëvizje. Një nga një u aviten njerzve e me syt e vet, si me u lutë: "Na lëshoni vend dhe neve të ngrofemi pak rreth zjarrmit, se u ngrimë." Dhe njerzit kundrejt njerzve s'kanë mshirë, por kundrejt shtazve – po. Prandaj

çohen, ua lëshojnë bagëtis vendin rreth votrës, e ata vetë shkojnë n'errsinën që përpin.

... Dhe agimi zbardh me bukurin e bardhë që vret. Çohen njerzit me trupnat e mpimë dhe me kujtim në ndërgjegje se u kalue edhe një natë e vështirë. U çuen, por nuk çohet një vocrrak. Dora e s'amës shtrihet mbi të dhe m'at çast një britmë e tmerrshme shpoi zemrat e kasolles. Dhimba e një nanës i shkrin zemrat në vaj, por ç'e do, kur nuk shkrin zemrën e ngrime të vocrrakut.

Po, ishte ngrimë lokja e nanës. Gjaku i tij i kuq e i purpurt ish ngri ndër dej dhe në zemër, ish bamë kristal, që të bahet një servis për milionarin; jo, gjaku ish ba rubis, për gjerdhanet e metresave. E trupi i vocrrakut, i lokes së nanës, ishte bamë një shtatore e ngurët. Shtatore e ngurët e zhgulun nga gjini i nanës.

– Merrnie dhe çonie në qytet këtë shtatore. Vendosnie në një shesh! Dhe si përmendore kushtonia ndokujt! Kushtonia atij që ka ma shumë merita për këtë vend! Po, ndoj ministrit o deputetit, o ndokujt tjetër... E në rasë se nuk gjeni ndonjë njeri që ka merita të mjaftueshme, atëherë kushtonia atij që ka merita ma pak: perëndis klasike.

URIME PËR 1937

Shok i dashtun, unë përgjithësisht nuk shkruej urime, as për Krishtlindje as për Bajram, as për ditëlindje as për ndoj festë tjetër. Nuk shkruej, pse urimet që n'ato ditë tan bota ban, nuk dij a plotësohen një për qind se pothuej të gjitha dalin nga hipokrizia. Bota këtë e din, por njësoj vazhdon të shkruejë urime. As për Motmotin e Ri deri tash nuk i urova askujt asgja. Por kësaj here due të hyj në radhën e njerzve korrektë dhe t'u uroj shokve të mi Motmotin e Ri 1937.

Së pari, t'uroj, shok i dashtun gjumin e ambël, që të mos ndëgjosh si gjëmojnë njerëzit nën barrën e kryqave të vet tue shkue në Golgotha. Të mos ndëgjosh as dëshprimin e të mundunve, as britmën e ngadhnjysve në këtë jetë. Të mos ndëgjosh bumbullimën e Spanjës. Gjumin e ambël! Të mos ndëgjosh si afër teje gërset dhëmballa për dhëmballë, nga të ftohtit. Pse atëherë duhet të pyesësh: moj dhëmballë, pse ndeshe për dhëmballë dhe gërset aq? E gjuha në vend të dhëmballës përgjegjet: pse asht ftohtë, zotni, e kur asht ftohtë, zotni, u hyn dreqi trupit, muskulave, nervave, zotni, dhe qashtu gërset dhëmballa për dhëmballë, zotni. Asht tepër banale të themi se mungon veshja dhe mbathja dhe zjarrmi, prandej: gjumin e ambël, shok i dashtun.

Së dyti, mbas gjumit t'ambël, t'uroj – ç'asht dhe e natyrshme – të jesh i gëzuem, gjithmon i gëzuem. Nga gëzimi i madh, në sentimentalizëm, të puthish drrasat e dhomës e shtyllat, si bani Greta Garbo në filmin "Mbretnesha Kristina", kur shijoi dashunin shtazore (desha të them hyjnore, por njësoj asht). Aq i gëzuem, saqë bota të ta kenë zili dhe të thonë: oh, sa i lumtun asht! Të jesh i gëzuem, edhe pse n'anë tjetër zemra të pëlset, si paljaços. Të jesh i gëzuem, se gëzimi yt u jep shpresa edhe tjerve. Në rasë se tryeza e shkrimit të çalon, ti qeshu. Në rasë se e vetmja karrigë që ke në shtëpi asht e shpueme dhe s'ke se ku të rrish, ti qeshu. Në rast se

s'ke zjarrm e ke të ftohtë, po, ti qeshu. Në rasë se ndonj ditë, ashtu kot, të mungon dhe buka, ti merre për lojë, për shaka, dhe qeshu, qeshu. Del në rrugë bile, në kryqëzimin e udhve, dhe qeshu, qeshu, qeshu, e bota do ta ketë zili dhe do të thotë: ah, sa i lumtun asht! E kur të të vijë në shtëpi ta shofi shkakun e gëzimit tand, do t'i kujtohet botës vetvetja dhe do të fillojë të qeshi kikikikakaka. Smundja e të qeshunit do të përhapet ndër të gjithë dhe njerzit si majmunat do të hidhen përpjetë nga gëzimi... Dhe kështu uroj që vjetin 1937 ta kalojmë në gëzim, edhe se të smundë patologjisht.

GOGOLI

Sidomos fëmitë e vendit tonë gjithmon kanë qenë të trembun nga gogoli. Fëmia që qan nga ndonjë vuejtje e mbrendshme e pakuptueshme për prindët injoranta, asht qetue nga friga e gogolit. – Psssst! Qe gogoli! A e shef?! U, qyqe, sa e ka synin! – dhe nga këto përshpëritje të s'amës, në një heshtje vorri, sjell sytë nga errsina e dritores, fëmia tmerrohet, shef me të vërtetë një sy t'imagjinuem, zemra si e një zogut në grusht të njeriut pa mshirë troket, troket, hesht së qamit dhe e zë gjumi. Edhe e ama e kënaqun së fundi, flen. Kështu këtu dhe gjithkund, sonte dhe për natë, keq edhe ma keq. Dhe s'ka fëmi te na që s'e njef gogolin. Por mos kërkoni prej tyne t'ua përshkruejnë, pse njate nuk dijnë ta bajnë. Si edhe zoti, thonë, ndjehet, por nuk mund të përshkruhet, as t'epet ndoj definicion konkret mbi të. Prandaj mos kërkoni t'ua përshkruejnë gogolin, se këtë as njerzit e rritun nuk dijnë ta bajnë. Por ju ndoshta mendoni se për njerzit e rritun nuk ka gogol? Gënjeni, ka.

Gogoli ka hapë shalët nga njena anë e kontinentit në tjetër. Njerzit e vegjël, si liliputanët nën shalët e Guliverit, në mes të dyja kambve të tij, bajnë parakalime demonstrative. Plot pompë, plot fjalë kumbuese nga uniformat shkëlqyese, plot gjithçka, por pa at që mban frymën. – Zot, na shpëto nga gogoli! Dhe dambaradamet e kumbonave dhe lutjet me parfume. Anatema, mallkime, alarme. Gogoli! Njerzit e vegjël që gjenden n'errsinë autosugjestionohen, se errsina krijon gogola. Ndoj rreze drite e ardhun me germa të ndoj shtypit të shenjtë, u ep iden e gogolit. Asht si King-Kongu fantastik. I tmerrshmëm. Me nofullat gjakpise dhe me dhambë si shpatat. Qe si njerzit e vegjël paraftyrojnë gogolin, prej të cilit duen të shpëtojnë dhe me lutje: "Zot, na shpëto nga gogoli!" Dhe në frigë kolektive, në panik, psikologjia e njerzve dhe e shtazve asht

një. Njerzve të vegjël nga frika e gogolit mund t'u bijë edhe pika. Por, zot, shpëtoji nga trutë e smundë.

Frigën nga gogolat e marrin si e marrin dhe foshnjet nga nanat, të cilat duen të sigurojnë qetsinë për vete, e pse fëmia qan – ajo s'di gja.

TË KORRUNAT

Dita me ditë lindej dielli ma i madh e ma i shkëlqyeshëm, e perëndonte i qeshun dhe i kënaqun me njerzi.

Fshatarët të zgjuem herët ndër mëngjeset e kristalta, falnderojshin diellin që lind, – e ndër mbramjet, të qindisuna me rrezet e kuqe të diellit, iu falshin dhe iu lutshin që nesër të mos lindi, por të dërgojë shiun, mbasi arat e tyne të mbjelluna, atje poshtë në luginën e gjelbër, dy ditë në javë kanë nevojë për shi.

E dielli i ndëgjonte si ndëgjon prindi i lumtun fëmin e dashur, qeshej i kënaqun, dhe i skuqun perëndonte. Dhe nenesre nuk lindej. As mbasnesre. Por një shi i lehtë i bukur, xhevahir i praruem me ylbera, binte lehtë-lehtë, lëmonte tokën dashunisht, lante dhe shplante barin javash-javash, pa i bamë keq as lulëkuqes.

Kështu dy ditë.

Në të tretën ditë prap një diell mrekullisht i bukur! Lëshon rrezet e argjenta që dridhen si po t'ishin gjymtyrët e një shpirtit që ndien hollë e thellë.

Pa masë u gëzoheshin njerzit të korrunave t'ardhshme. Nga kodra e fshatit shikojshin se si arat e grunit si një det i gjelbër, trazohen nga flladi i lehtë i perëndimit. Dhe fshatarët shikojshin me sy, ndjejshin se si rritet gruni, e si me grunin dhe ata rriten, mbrrijnë deri në qiell, bahen titaj. Oh! Oh! iu shmangej nga gjoksi i kënaqun tue andrrue të korrunat e ardhshme.

E fëmitë, tue pamë prindët e tyne të gëzuem, gëzoheshin dhe ma tepër. Endshin kunora lulesh fushore, i vendosshin mbi kryet e vet të vegjël, kapeshin dora-dora, këndojshin dhe kërcejshin. Ah! Ah! iu shmangej nga gjoksat e tyne të vogjël të mbushun me jetë të re.

Dhe erdh dita e të korrunave.

U çuen fshatarët herët në mëgjesin e kristaltë. Morën drapnat, i mprehën dhe u nisën drejt luginës s'arave. Edhe dielli u lind i madh, i shkëlqyeshëm, i vrau fshatarët ndër sy, e drapnat

ndër duert e tyne shndritën dhe vezulluen. Dhe fshatarët, edhe një herë, nga thellsia e zemrës i thanë faleminderës dhe, rrokë njeni me tjetrin, vrapuen drejt luginës.

Kur iu avitën arave të tyne, fshatarët nisën t'i fërkojnë syt. Shikojshin para vetes arat e tyne dhe fërkojshin syt. Nuk u besojshin syve të vet. Grykat e topave të luftës u kërcnoheshin t'i përpijnë. Ishin drejtue drejt fshatit. U baheshin fshatarve, këto topa, si përbindshat e prrallave që kanë ndëgjue nga gjyshat e tyne dhe u dridhej këmisha mbi shtat.

– Ç'asht kjo? - thojshin tue iu avit topave si të harlisun. I prekshin me dorë e të ftohtit e hekurit u arrinte mu në zemër. Shikojshin rrotat e topave që ishin thellue në dhe e iu bahej, ndjejshin si ato rrota janë thellue dhe në mishin e trupnave të tyne dhe u dhimbste.

– Ç'asht kjo? Na këtë farë s'e kemi mbjellë... E pra, e thanun asht: "Çfarë fare do të mbjellish, të tillë (lashtë), do të korrish." Na kemi mbjellë farë gruni, ndërsa këtu na kanë bimë topa hekurit.

– Ç'asht kjo? – pyetshin, fshatarët e gjorë njeni-tjetrin. Por përgjegje s'kishin askah. Tue iu dridhë, gishtat, lëmojshin topat dhe gjylet, si me dashtë me marrë me të mirë një përbindsh apokaliptik. Por topat mbeteshin hekur i ftohtë dhe përbindshi nuk zbutej.

– Ç'asht kjo? – thoshte secili në vetvete e syt u lotojshin të gjithve nga idhnimi. Ftyrat e tyne u errën dhe ballnat u rrudhën. As nuk e panë shkëlqimin e diellit. Por të gjorë, me shpresa të thyeme, me trishtim të papërshkrueshëm u kthyen në fshat. E kur arritën ndër shtëpia, gjysëm të marrë nga mendimi dhe vuejtja, fëmive që kërcejshin dhe këndojshin, u thanë:

– Do të mësoheni me ngranë hekur!

– Oho, oho, me ngranë hekur, – këndojshin dhe kërcejshin fëmitë pa të keq.

ZENELI

Zeneli asht si ajo tokë e mirë, e plleshme, ku fara dosido e hjedhun, zen, rritet dhe ep fryt ma tepër se pritej.

I tham:

– Zenel, thueje ti atë që s'diti shoku...

Çohet me syt e tij të gështenjtë të përqendruem mendueshëm ndër syt e mi. Dhambët e bardhë, ftyra e zeshkët, balli i rregullt, kryet e zgjatun përmbrapa. Flet. Përgjigjet me besim të madh në vetvete. E at besim e fitoi me shum prova, mbasi gjithmon kur s'dijnë tjerët, atij i takon me folë. Dhe flet me ball pak të rrudhun ne mes të syve.

Nganjëherë, ashtu tue folë, e tradhton Zenelin fantazia fëminore, i hyp kalit imagjinar me flatra dhe fluturon nga reja në re, por, me të vumun re buzëqeshjen teme, kujtohet se asht tue gabue, ndalet, disi ndjehet ngushtë, ulet pa i thanë unë me ndejë, dhe mbulon ftyrën me duer nga turpi. Atëhere qeshem unë, qeshen shokët e tij dhe sjellin kryet herë nga unë, herë nga Zeneli.

Ndonjëherë, rrallë, i mbushet mendja Zenelit dhe thotë: "s'dij, zotni". Atëhere mësimi nuk shkon si duhet. Nuk don me ditë për të.

Nganjëherë, gjithashtu rrallë, i futet Zenelit gëzimi fëminuer mu në zemër, asgjasend e ban të qeshi, dridhet nga gazi, s'rri urtë dhe trazon shokët. Dhe nuk ndihmojnë as qortimet, as interesi i mësimit. Mue atëhere më bahet se dhe më tall dhe më qorton

Zeneli në këtë mënyrë: Mjaft ma, zoti mësues, mjaft, mjaft na mësuet si duhet me jetue, ç'ka asht mirë e bukur mjaft na mësuet, megjithatë, na po rrojmë si rrojtën stërgjyshnit tonë, po n'ato gëzime e po n'ato mjerime, të lanum e të tretun ndër këto bjeshkë. Qe, na shiko njëherë, njenit nëpër këmishë të shkyeme i shifet supi i verdhë, tjetrit barku si drrasë, atij atje asht gati t'i bijë të fikët nga uria, një tjetër prap mezi përmbahet mos t'i bajnë dhambët brrr nga ethet... Kështu më dukej se më qortonte me tallje ftyra inteligjente e Zenelit, ndërsa qeshej. Pra, na len pak të qeshemi, më dukej se thoshte, të gëzohemi derisa jem në shkollë. Rroftë shkolla! Rroftë arsimi! – sa herë kemi këndue, e në shtëpi s'ka gaz, s'ka të qeshun... rroftë shkolla! Rroftë arsimi! që na mëson këndim e shkrim, të cilët me të vërtetë nuk kanë me na hymë shumë në punë në jetën tonë, por mjaft që kemi me marrë një hu... jo gja tjetër por, për të shkrue në qiellë: Rroftë shkolla! Rroftë arsimi!

I la fëmitë t'argtohen dhe sillem nga dritorja. Vërej. M'at bjeshkë të naltë përball asht një pyll i madh, të cilit s'i dihet kufini e ku shkuem një herë në shëti; asht një visar, që s'bahet. Vërej shpatet e kodrave, të brigjeve, vërej ndoj anë të vetmueme në largësi, drujët, dhenë e kuq dhe gjelbërimin e verdhë; ma afër vërej kasollet e rrasuna për dhe e që përbahen vetëm nga mbuloja e kashtës... Tretem në kontemplacion të mërzitshëm e buzët e mia makinalisht lëvizen, flasin me vetvete. Shpejt kujtohem se më shikojnë fëmitë, sillem e Zeneli:

– Zotni, a po bajmë mësim?

Orë gjeografie. Marr globin në dorë. U flas.

– Po Shqipnia ku asht? – pyesin dy-tre veta e tjerët i ngrehin qafat që të shofin ma mirë.

Kur ua dëftoj shejin: një pikë e kuqe në mes të ngjyrave tjera, ndëgjohen zane të pakënaqun, disi të shqetsuem:

– Sa e vogël!...

– E vocërr e vocërr, mezi shifet...

– Po si, zotni, kaq e vogël Shqipnia? – çohet njeri tue kundërshtue me dorë.

Të gjithë flasin njeni me tjetrin të shqetsuem, thue se tashti, në këtë çast u ba Shqipnia e vogël, ku duhet me u vra për me qëndrue mbrenda kufinit. Vetëm Zeneli s'flet gja; më shikon në dritzën e synit me syt e tij të mençëm, si me më thanë: zotni,

shpëto situatën, si tjera herë që e shpëtove kur kemi folë për mjetet teknike të bujqsis dhe shkakun pse s'i kemi, kur kemi folë për komoditetet e jetës, të cilal s'i kemi, për shtetet e pasun, çka na nuk jemi, gjithëherë ke shpëtue situatën, shpëtoje dhe tash.

Vërej shpirtet e vegjël të shqetsuem, pse atdheu i tyre kaq i madh si u duket atyne në natyrë asht vizatue aq i vogël dhe mendojnë se asht gabim. E dij se nenesre Shqipnia në glob ka me u rritë, ka me u ba kushedi sa e madhe prej dorës së ndonjenit nga shqipot e klasës.

Për me i ngjallë, me ua çue moralin, u flas:

– Çfarë?! Shqipnia nuk asht e vogël! Asht e madhe! Po t'u pjestonte ndër njerëz sa jemi, i bjen kaq e kaq secilit sa nuk u bjen njerzve të shteteve të tjerë t'Evropës.

– Pse e kanë vizatue pra, kaq të vogël? – me zemrim dhe tue u ndihmue me duer, flet mbrojtsi i vogël i drejtave t'atdheut.

Mezi përmbahem së qeshunit dhe u flas:

– Pse jemi ma të vegjël se shtetet e tjerë, por kjo s'domethanë gja. Për me qenë të lumtun, na mjafton kjo tokë që kemi, veç duhet ta punojmë e... – në këtë çast ra zili e fmitë ma nuk kuptojshin gja nga filozofia e lumnis që nisa t'ua zhvilloj. Duelën jashtë pa qejf, ngadalë, ende tue u skjarue me shoq - shoqin, ndërsa Zeneli mundohej të mbesi mbrapa pa u vue re. Kur duelën të gjithë, më tha në mes të buzëqeshjes dhe idhnimit:

– S'kemi kurrgja, zotni, as vegla të reja për punë, as shtëpia higjienike të mira, si shtetet e tjerë, jemi të vegjël...

E ndala. Deduksioni i Zenelit tem ish sa i idhët, aq edhe i vërtetë. I fola. U mundova ta paqtoj. Nuk dij a më besoi.

Shpeshherë më pëlqente të mendoj mbi ardhmënin e Zenelit. Por ç'e do. Nuk mjafton vullneti i mirë i em, që ta baj Zenelin të hypi ndër majat e nalta kah shpërthejnë horizontet e dritës. Mandej dhe pjesa e eme fataliste arsyetonte: lene Zenelin të rrojë jetën stërgjyshore, primitive, e ka ma mirë, mos e merr në qaf me e hypë ndër majat e nalta nga mund të thejë qafën i dëshpruem, tue pa të vetët të dashtun tepër ultë dhe tue mos mujtë me i ndihmue.

Prandaj kur erdhi koha, ia dhash Zenelit dëftesën e lirimit, u përshndetëm dhe kur shkoi, m'erdh keq që s'do shifemi ma kurr.

PUTHJA E CUBIT

Edhe një pranverë ka ardhë. Pranvera e 17-të për Dilen, e cila e shtrime në bar ndjeu se ka tamam, as ma pak as ma tepër se 17 vjet.

– Nano, sa vjet kam? – pyeti nanën në shtëpi.

– Tashti i mbush 17, bijo! – i tha nana me një dorë n'ijë e me tjetrën mbi sy, për m'u mbrojtë nga rrezet e diellit.

Edhe Dila, e shtrime në bar, ndjeu se ka tamam 17 vjet. Ashtu e shtrime, shikon qiellin e kaltërt dhe ndigjon cingaret, një e dashit të grigjës ma e hollë dhe tjetra e lopës me za ma të trashë. Çohet herë-herë e shikon bagtinë dhe prap shtrihet, me një dëshirë të vokët në gji. Sa fort Dila që i ndjen të 17 vjetët në vete! Kur në të kapërthyemit e dëshirës, ven shplakët nën krye dhe ma fort shtrihet, ndjen si ndër veshë dhe ndër tamtha i rreh gjaku me rrjedhje të forta dhe e ban me i ndie edhe me dishrue ma tepër. Atëhere Dila mbyll sytë. Ashtu me sy mbyllë pret diçka. Buzët e saj të lagta e të çeluna përgjysë i terte flladi i lehtë...

* * *

Para ksaj pranvere bani një dimën acar. Bora që tashti shifet si kunorë vetëm ndër bjeshkët e nalta, në dimën kish mbulue mbarë tokën. E stuhia e tmerrshme s'kish lanë pa e futë borën deri ndër shpella mali dhe zgavrriqe drujsh. Në këtë acarim dimni dhe bishët e malit zbritën nëpër katunde, te njerzit, por kta nuk i pritën mirë. Bashkë me bishët e malit zbriti edhe Cubi, i cili ishte tmerra për ata që kishin ndigjue për të e që nuk e njifshin. Në besë, në buk e krypë, i ati Dilës e mbajti Cubin si mik. Dhe gjatë një mueji sa ndenji Cubi në shtëpi të saj, Dilës iu ba se ky Cub nuk asht ai Cub për të cilin flitshin se vret, grabit, përdhunon. Me të vërtetë po at emën kishte, por jo, nuk ishte ai. Cubit mik njëzetekatërvjeçar i

buzqeshej nana, i buzqeshej Prenda, e shoqja e re e vllaut, baba i fliste me za të butë e vllau këndonte me te. Cubi-mik ishte i mirë dhe të gjithë e nderojshin. Dila kanjëherë, me dashje dhe pa dashje, e shikonte në sy dhe kuqej, kanjëherë, me dashje e pa dashje, tue bamë punë nëpër shtëpi, në të kaluem e prekte me krah dhe nga ajo prekje iu rritshin gjitë.

As nga armët e tij, rrypat me fyshekë, pushka dhe revolja, nga të gjitha këto Dila s'kish frigë. Një ndjesi e fshehtë rritej në zemrën e Dilës dhe, sa ma shum ditë kalojshin, aq ma e madhe bëhej. Dhe ndiesia u ba dëshirë, dëshirë që të len pa gjumë.

Por një ditë, kur dielli sa një pare e madhe sermi u shfaq në qiell, Cubi shkoi. E Dila mbet vetëm me dashuninë për Cubin.

* * *

Asht e flakët dëshira e Dilës në një ditë të shkëlqyeshme pranvere, kur, e shtrime në bar, ndien se si rreh gjaku ndër dej. Asht edhe ma e flakët dëshira e Dilës kur i ka syt e mbyllun e me andrrim vezullues don me krijue atë që s'ka. S'ka... Nuk u pa ma Cubi. E 17 pranvera të saj janë 17 thirrje të nxehta të heshtuna drejtue Cubit.

Ashtu e shtrime dhe n'andrrim, Dila nuk desht t'i çeli syt edhe se ndjeu mbi trupin e vet një peshë dhe të dihatunit e një mashkulli e mbi buzët e veta të përvlueme një njomsi. S'i çeli syt. Ndoshta kish frigë të mos prishi ekstazën, në të cilën kishte ramë... E kur ndjeu lehtësimin e trupit, i çeli syt. Por aty s'pa kend. U hodh në kambë. S'ish kush. Shikoi përqark. Vetëm që pau djathtas në bar gjurma njeriu që vazhdojshin mbi bar nga ana e majtë. Dila u drodh. "Ai asht! – tha, – Cubi!" dhe u vue në ndjekje të gjurmës majtas. Si e dehun, n'ekstazë, ecte Dila, dhe as nuk e pa bariun që ndenjun buzqeshte. Ecte Dila, vazhdoi edhe pa gjurmë dhe gjithnjë n'ekstazë. La grigjen, as që i binte ndër mend pse kërkonte Cubin. Doli në rranxë të malit shkambuer. E thirri me emën, por bashkë me kambët e saj që përplaseshin prej shkambit në shkamb, qashtu dhe thirrjet e saj u përplasshin kot.

Kur erdh muzgu i mbramjes nëpër livadhe dhe nëpër shkambijt, ndigjoheshin thirrjet plot idhnim dhe dhembje:

"Dilooo! Dilooo! Dilooo!"

NË SEZONEN E MIZAVE

Tashma ashi rritë, dhe nuk mundet, si dikur, me nga mbas mizave nëpër shtepi, që t'i mbysi, se kishin me thanë ka dalë mendsh. E kojshitë, kojshitë gojëkëqij mezi që presin me ia qitë bishtin ndokujt. Por kujtohet Hylli, si t'ishte sot, kur mësuesi, në treten të fillores, u tha nxansve se kush mbyt një mizë në pranverë, ka mbytë me mija miza që do t'ishin pjellë nga ajo një deri në verë. E kur një nga nxansit ma i madhi pyeti a duhet me mbytë mizë femën apo mashkull, mesuesit nuk di se si iu ngatërrue gjuha dhe mezi tha cilado qoftë, duhej mbytë. Asaj pranvere, mbas fjalve të mësuesit, gërsitshin tryezat, muret, arkat, karrigat nga shuplakat e nxansve, të cilët me shtytjen e mësuesit u kishin shpallë luftën mizave. Ne nesre në shkollë secili tregonte sa anmiq ka mbytë, në ç'mënyrë, me ç'armë. E Hylli s'kish qenë as ma i miri, as ma i keqi ushtar nd'at luftë të përgjakshme. Vetëm një shok kish dalë fitefit. Me të vërtet kishte mbytë mizën, por kish thye edhe gotën dhe për at arsye kishte qenë rrahun nga e ama.

Tash Hylli, shtri në një karrigë të gjanë me një libër, po shikon kah tavani një mizë që fluturon, dhe mezi përmbahet nga dëshira me kërcye si dikur dhe me e mbytë. Por shpejt, i çuditun nga vetja me këtë mendim vllavrasjeje, ngadalë qetsohet. Ma miqsisht fillon të mendojë mbi mizën. I ep emnin lajmtari i verës, edhe pse lajmtarin e pranverës ende s'e ka pamun. Pse tash ma s'e interesojnë ato gjana. Dallëndysha, punë andrrash! Prej kah ka ardhë kjo mizë? Do të ketë ndoj pleh këtej afër. Dhe kujtohet si n'oborr të kojshies së bukur rasësisht ka pa plehin. Domethanë, se miza qenka nga shtëpia e kojshies së bukur. Filloi Hylli me simpati ta shikojë mizën. Nisi të admirojë në fluturimin e saj tërthuer nën tavan. Miza, plehi, kojshia e bukur në një mbasdreke pranverore tinglluen në një rapsodi – në rapsodin e jetës sonë qytetare në një mbasdreke maji.

* * *

Por miza nuk mbeti në naltësinë e vet të zakonshme, por filloi të zbresi dalngadal ndër sferat ma t'ulta të dhomës. Hylli u frigsue mos t'i mbytet në kafe, që tashi ia sollën. I shkoi një rrënqethme neverie nëpër gurmaz, kur mendoi se me kafe mund të kapërdijë dhe mizën e mbytun. Natyra e tij pesimiste revoltohet. Me të vërtetë, asht e tepërme kjo mizë në planin hyjnuer, – mendonte. Shegertat pa punë dhe nxansit nëpër shtëpia kishin gjetë ndoj punë tjetër, po mos t'ishin këto miza.

Por si tha Shopenhaueri gëzimi asht vetë pushimi i shuar i dhimbjes, e cila shpejt do të vazhdojë. S'paku, për hatër të njeriut nervoz mos t'u krijonte miza. Se sa e sa miza tjera ka jeta e njeriut! Edhe çfarë mizash! Si ato të kalit, të cilat, kur të ngjiten, s'të hiqen pa paravesh (ma mirë me thanë mbrapavesh).

Miza si miza, përzihet në punët e hueja dhe don ta bajë të vetën. Si aeroplan vëzhgues, fluturonte mbi kafe. Po ku janë, xhanëm, kompetentët? Njerzit që marrin rroga për miza ku janë? Deputetët çka bajnë? Mizat u banë stolia e vetme e qyteteve tona! I Hueji me të vërtet ka çka të shofi... dhe kështu, në mendim e sipër, Hylli bahej nervoz pa dashje, ban një lëvizje të shpejtë dore kah miza, e çel grushtin, por s'e kish xanë; edhe një herë fap... Kur qe në derë të dhomës, ia bef dikur shok lufte me miza e sot kolegu universitar.

– Çka po ban, Hyll? Po xen miza-a?

– Asgja... Veç po mendoj se sa kot po jetojmë, – u përgjegj Hylli si gjithmonë.

STUDENTI NË SHTËPI

Në një ndër qytetet e Evropës së Mesme Nushi po lexon letrën që posa ia kish prumë letërshpërdasi. Edhe në dorë të shpërdasit e njofti letrën se ishte nga shtëpia. Po, zarf i bardhë në formë katrore, shtëpia e ulët, me një oborr të vogël me lule shumë. Mandej i ati iu paraftyronte Nushit, mbasi ai e ka shkruem letrën tue hymë n'at shtëpi, në muzg të mbramjes, dhe tue prue natën me vete. Se mbas tij dera u mbyllte, dhe atëherë të hymet e të dalmet ishin jashtëzakonisht të rralla, dhe vetëm kur lajmonte kush ndoj lindje, ndoj vdekje ose vinte ndoj mik i papritun, çka ngjante shum rrallë, u prishte kjo ligjë patriarkale. Ligjë, edhe çfarë ligje! Kush e shkelte at ligjë, gjith at natë do ta çonte në një ndjenjë si me pasë shkelë diçka të ftohtë, të rrëshqitshme si gjarpni. E syt e t'et që të përshkojnë me ftoftsi përftojshin tamam një aso ndjenje te Nushi. Si me pasë shkelë gjarpnin. Edhe kjo ishte një arsye për Nushin dhe nuk iu mbushte mendja me u kthye n'atdhe, në shtëpi aq shpejt. Ka ma se tri vjet që ka ardhë n'universitet për studime, e tash një vjet e sa asht tue vendosë jo po shkoj në shtëpi për këto Këshndella, jo për këto Pashkë, por vendimi rrite pa u ba veprim. Çka do të baj atje? – thoshte së fundi Nushi.

Por letra që mori tashti, i jepte afatin e fundit. "Motra jote do të të martohet, edhe një muej, prandej ti, si vllau i saj, duhesh me ardhë medoemos." Ishte urdhni i t'et. Nushit në fillim i erdh disi mirë, u gëzue, por kur u mendue pak, u ftof, ishte në natyrë të tij që gjthçka m'e marrë me mend e jo me zemër.

* * *

"A mundet me qene ky oborri që e lash para tri vjetësh", – mendonte Nushi. 'Kaq i vogël, më bahet se nuk ishte" – dhe shikonte rreth e përqark, me pa mos asht nde tue gja që me ia zanë vendin oborrit. Por jo asgja të re. Po ato pemë: hardhia, fiku, kumbulla; po ato lule. Që atje drandofillja e pak ma tej lulemustaku. E kur hyni mbrenda në shtëpi, dhomat iu banë shumë të vogla. Mobilet nder to si mos me i pasë prekë dora e njeriut. Gjithçka ne vendin e përparshëm, si me qenë të destinueme dhe me u kalbë po n'ato vende. Por gjithçka, gjithçka disi e zvoglueme. Mezi Nushi gjet shkakun e këtij mashtrimi optik Shkaku ishte te shtëpiat e mdhaja dhe sheshet e hapta të qytetit ku kishte qene. Po, gjithçka për Nushin ishte zvogluem, vetem vllaznit e motrat ishin rritë, ishin ma të mdhaj sesa i paraftyronte ai vetë kur i kujtonte përjashta. Tek e ama i ra në sy se i kishte ramë një dhamb, e i ati kishte fituem do rrudha ne ball dhe thija në mustakë.

– A t'u mbush mendja me ardhë, – i tha i ati kur e pa Nushi u mallëngjye pak me të pamun t'anë dhe donte këtë dhe ta dëftojë, por i ati vetëm i shtrini doren, të cilën Nushi e shtrëngoi pa ditë me u përgjegjë në pyetje. Kur u rrok me motra, këto si me u mendue a ta puthin apo jo. Vetëm puthja e s'amës ishte e kjartë dhe oshtini nëpër shtëpi.

– Mamë, – tue kuvendue një mbramje me Nushin thirri Agia, motra e fejueme, dhe shpejtoi tek e ama në dhome të zjarrmit. Mamë! Nushi thotë se edhe vajzat sa unë, edhe të martueme bile, shkojnë në shkollë. Ha-ha-ha! u përplas qeshja e vajzës në ftyrë të s'amës. – Mos u qesh ashtu moj bije, se po të ndijnë kojshite... asht marre. Vajza nuk përgjegji, por, e zanun me tregimet e vllaut, mendonte ato vende të çuditshme, ku vajzat nuk lidhen për shtëpi, ku dalin me djelm me shëtitë pa farë turpit, ku kërcejnë... ah! kërcejnë aq bukur.

– Nush! – bërtet vajza nga dhoma e zjarrmit, – a po më mëson me kercye? Një shoqe e eme ma plasi zemrën, tue m'u lavdue se din me kërcye... (Ah, kur të me mësojë mue Nushi, tash ia kallzoj qejfin – mendonte me vete tue fshi një çini). Vllau muer motrën dhe filloi t'i kallzojë do rregulla, por ashtu në grykë të shoqi-shoqit dhe tue kërcye, i gjeti i ati.

– S'ke marre Neser do të ma tohesh!. . Edhe ti, – tue iu sjell Nushit, – s'je i vogel. Shyqyr që paske ardhë sonte herët! – tha i ati i vranët.

Motra iku në dhomë të zjarrmit e Nushi tha se u mërzit

– Po, në shtëpin tande me u mërzitë? Jo, kjo mue s'më ka ndodhë kurr Prandaj mezi dhe që erdhe një herë

Nushi nuk dinte ç'ka me thanë. Nuk dinte me folë me t në. Kur ishte fëmi, e kuptonte shumë ma mirë. Por kaloi ajo kohë, kur n'imagjinatë të tij baba ishte diçka ma tepër se babë, ishte një deal, ideal i andrrimeve fëminore. E sot, e din Nushi, se baba i tij asht një prej qindra – në mos dhe mija – etnish të qyteti tonë, njeni prej atyne etënve që nga fmia i vet duhen me bamë një njeri anakronik pikturën e vet, trashigimtarin e dej të një të kalueme të gjymtë.

– Të kanë pamë tue shëtitë me do djelm që nuk janë të fese sonë. .

– Po ata janë shokët e mi

– Hë. shokët e tu... S'paske muejtë me gjetë shoke ma të mirë. Po, apo ke pak, more, shokë të fesë sonë?

– Po, kur u gjeta në mes të tyne unë nuk munda t'u iki, more babë. Mirë pra, sot e tej do të shëtis me ata që më thue, – vendosi Nushi t'i lëshojë pe babës tue ia bamë qejfin.

– Hë, ashtu unë due. Ndëgjo ti babën, dhe nuk do pendohesh. Ti duhesh me pasë një shoqni prej së cilës do mësojsh ndoj gja. Po prej asaj shoqnie, të cilën pate so , çka mundesh me mësue? Ata, t'asaj feje, sado shkollë me ba pra seprapë njerëz nuk bahen. Ndëgjo ti babën.

E Nushi ndëgjon. Don me qenë djal i mirë. Si mos me ndëgjue babën i cili e lindi, e rriti dhe e bani kaq! Pale mos ndëgjo Megjithëse kundra ndërgjegjes së vet, Nushi ndëgjon Nga fjalët e t'et i shtrembnohet fytyra por me ndëgjue – ndëgjon. Ndëgjojne edhe vllaznit e motrat, të cilët kanë ndejun përreth edhe të gjithe janë bamë vesh. Pale mos ndëgjo Ndëgjon dhe nana në dhomë t zjarrmit fjalët e burrit të vet dhe me një frigë çuditet për ditunin e madhe të bashkëshortit. Tanë një familje, e mbyllun mbrenda mureve të shtëpis dhe mbrenda një ambienti patriarkal, përgatitet për jetën qytetare të nesërme "Mos të më korisin, – mendon kryetari i familjes, tue i shikue me rend të gjith pjestarët. Mos te me korisin, prandaj shtrëngo frenat, shtrëngo sa të mundësh, e nse

nuk mund të marrin frymë – të pëlcasin. Sa vështirë asht me rritë fëmi në kohë të soçme! Sa vështirë asht me i ruejtë varzat! Eh, kohët e kalueme! – Por a e dini ju, more fëmi, se unë njaq sa ju ishe, kur fillova me fitue bukën... Edhe qe, ka dashtë zoti, edhe ju me pasë mjaft, sa me ju plasë planci...".

Nushi ndëgjon. Të gjithë ndëgjojnë. Pale e mos ndëgjo! Nushi ndëgjon dhe mendon. Ndoshta jeta e ka bamë këthough njeri kaq të rreptë.

Një buzëmbramje Nushin na e kish zanë nostalgjia për viset e largta, për qytetin e studimeve të tij. Ai e don këtë votër, ma mirë me thanë këto gjind rreth votrës: prindët, motrat e vllaznit, por diçka si ma e fortë e lidh edhe për ato vise. Ato vise ku jeta impulsive të lejon ta shijosh dhe si i ri dhe si plak, si filozof ose si njeri i thjeshtë. Nushi vëren kontrastin e tmerrshëm në mes të vendit të vet dhe t'atyne viseve. Dhe si i ri që asht, ndjenjat e tij mnjanojnë për mrekullinat e largëta, e në mendime gjyrmon shkaqet pse vendi i tij asht aq mbrapa. Dhe njato shkaqe, me gjith zjarrmin e rinis, i urren. Urren të kaluemen që asht aq e afërme, si baba i tij. Baba asht i afërm, si babë, por i largët si përfaqësues i shoqnis, si person. E gjith mosmarrveshja, të gjitha moskuptimet vijnë ngase të gjith kemi nëpër shtëpia, nëpër votra, ka një ose ma tepër të këtillë të dashtun dhe t'urrejtun përnjëherësh. Çashtja me ta qëndron si çashtja e një operacioni: ose ta presish kambën dhe të rrosh, ose mos ta presish kambën dhe të vdesish. Kush ka pasë fat me iu smund ashtu kamba, njat të dalun ka. Nushi e din që edhe baba i tij s'ka faj se asht i tillë; rrethanat dhe shoqnia e krijuen. Prandaj dhe ka mbetun dashunia birnore në Nushin, pse din t'arsyetojë. Por vllaznit e tij, motrat, a thue do ta dojnë babën? Kujtohet se kur ishte fëmi, kundrejt babës ma parë ndiente frigë se dashuni. E tash motrat dridhen para babës, e vllaznit nuk e kanë aspak në qejf shoqnin e babës; kur vjen baba, ata zhduken.

– Çka kishe bamë, ti Nush, në këtë kohë me qenë përjashta? – ia preu mendimet Agia, tue hymë në dhomë, plot gjallni.

– Tash asht koha e shëtis, do të kishe shëtitë me ndoj shok ose...

– Ose me ndoj shoqe, ha-ha-ha – ia priti motra tue u qeshë.

– Po, pse jo... Njësoj, si me shok si me shoqe. Këtu te na përmbyset bota me ba m'u pa një vajzë me një djalë. Atje as i bie në sy kujt. Gjithkush shikon punën e vet.

Dhe vllau shfrente nostalgjinë e viseve të largëta tue i tregue motrës bukurinat e atjeshme dhe mnyrën e jetesës. I dëftonte ndoj ngjarje me randsi që ka ngjajtë në shoqni, ndoj skandal të vogël. E Agia ndëgjonte dhe kuptonte shumë mirë. Ndërhynte me pyetje, ftyra ndrronte simbas tregimit të vllaut e klithmat e çudis i dilnin nga fyti, pa i kuptue ajo vetë. Pse Nushi flitte me gjith dëshirë që ta kuptojë motra. Po, ta kuptojë motra, e nuk dinte ai se fjalët e tij dalkadalë përftojshin te motra një andërr, e cila mbasi nuk mund të jetohet me të vërtetë, krijon një kënaqësi që i mundon shpirtat e ri. E kur motra fshante: "Eh, kot kemi le", e cila fshame dëgjohet përherë ma shpesh në vendin tonë, Nushi pushonte me fjalë dhe mendonte se si motra e tij asht fejue dhe shpejt do martohet për një burracak.

Nushi për motrën ma të madhe, e cila me vjet iu avitte, ndiente një dashuni të pasun me kujtime fminore. Gjithmon bashkë. Nder mbramje të dimnit, kur u duhej me ra me fjetë, tue mbërdhitë nga çarçafi i ftoftë i dyshekut, iu avitshin shoqi-shoqit. Përputheshin trup për trup dhe ndëgjojshin të rrektunat e zemrave të shoqi-shoqit. E kur në përshpritjen e ndoj prrallës së gjatë trupnat e tyne u nxejshin mjaft, atëherë ndjejshin pranin e një gjas së tretë, të huej, deri atëherë të panjoftun për trupnat e tyne, por që tash, në nxehtësin e dyshekut, ngjallej, rritej dhe i përkundte në gjumë t'ambël. Kur vinte e ama e i shifte ashtu të rrokun e në gjumë, kënaqej, por edhe një zili e vogël, mezi e vrejtun, ia turbullonte kënaqsin për një çast. Q'atëhere Nushi e njef mirë të motrën e vet. Edhe tash motra e tij asht po ajo Age që ishte dikur. E gjallë, gazmore, jo romantike sa shoqet e saj, as andrruese. Për romantikë s'kish nge, nuk e linte puna të cilën e bante krahas me nanën, tue la, fshi dhe ndreqë orë e çast gjysmë duzinet fëmi, që u kish falë zoti nanës e babës, si thohet te na. Ku kish nge Agia të merret me romantikë dhe me andrrue. E dinte Nushi këtë, si dinte dhe se motra e tij asht dhe mjaft e bukur. Por nuk e dinte – e kishte dëshirë me e ditë – si i vjen motrës kjo martesë, martesa me një burracak. Nushi kish folë dy-tri herë me dhandrin e ri. I kish mbetë në kujtesë nga njato pjekje vetëm buzëqeshja banale e një

fëtyrës së frytë e të zbetë, belbëzim i nje bisedës ma banale nëper dhambë të prishun dhe majmunizma e një snobit. Qe dhandri, miku i tij. Asht i shtëpis së mirë dhe treg ar i zoti, ka thanë baba. Dhe njato fjalë kanë qenë të mjafta para të shoqes; nenesre puna ka qenë e kryeme. E Agia? Agia asht vajzë e mirë, e urtë, ndëgjon prindët, njajo gja nënkuptohet. Kur e pa të fejuemin, pak në dhomë a ma tepër nëpër birat e dyerve, u zbe pak, por njaj të zbem ishte ndoshta një emocionim e asgja tjetër "Pak i shkurt – i tha një teze – por ka pare mjaft. E lumja ti!" Ages i ngjante shumë e dyshimtë njajo lumni, dhe q'atëherë rrinte disi si e tretun Vetëm me t'ardhmen e Nushit u gjallnue dhe qeshja e saj nisi të ndëgjohet nëpër shtëpi E Nushi nuk e dinte si po i vjen Ages kjo martesë. Një natë i ati përmendi martesën, e motër e vlla u shikuen më një çast. Agia u çue, shkoi në dhomë te zjarrmit, e Nushi, ndërsa i ati fliste, rrinte pa bëzajtë dhe mendonte për motrën, e cila e shikoi me një shikim aq të mpitë, pa shprehje, saqë Nushi e kuptoi. Kupton Nushi shum prej një shikimi, se kjo mnyrë të marrunit vesht përdoret shumë nëpër familje tona ku shpeshherë nuk ke të drejtë me folë.

Ne nesre Nushi u kthye jo mbas zakonit për të marrë një libër. "Në shtëpi nuk qenka kush" – mendoi. Kur në dhomë e gjet Agen, e cila u mundonte ta mfshehi ftyrën, Nushi u avit.

– Ç'ka ke, Age? Pse i ke syt e kuqjun?

– Prej tymit.

Nushi dyshoi dhe shkoi në dhomë të zjarrmit, por, aty as nuk kishte zjarrm

– Pse ke qa, Age?

– Nuk kam qa – thotë motra tue u mundue me buzëqeshe.

– Po, po, ke qa.

– Jo besa! – dhe u largue kinse me punë

Nushi u mundue ashtu prej së largu, tue qeshë, të diktoje ndoj gja, por s'i shkoi për dore. Tue dalë prej shtëpie, u kujtue pse qan Agia; i ra në mend dhe shikimi i saj i mbramshëm. Desht të këthehet, por e dinte se Agia nga turpi nuk do t'i tregojë gja, as nuk do t'i pohojë. Turpi, e sidomos turpi i vajzave të fejueme, asht një hallkë ma tepër në zinxhirin që shtrëngon jetën. E si mos me pasë turp vajza e fejueme kurse e din se te burri shkon vetëm të dajë dyshekun me të Gja tjetër ku të dijë ajo kur nuk e njef një

fjalë s'e ka folë me mashkullin që do të marri. Turp. E si mos t'i vijë turp. Thonë se varzat pa nder janë pa turp. Prandaj duhet turpi, turpi që s'të len me ngrë të zanin në mbrojtjen e vetvetes prej atyne që të dëshrojnë shumë lumtuni. 'Nuk e due!' Jo, deri tash nuk asht ndëgjue në farefisin tonë ajo fjalë nga një vajzë e fejueme. Se secili burrë, çfarëdo qoftë, s paku mashkull asht. E me ba mos me qenë mashkull?

Nushi vendosi t'ia tregojë babës mospëlqimin e vet për martesën e Ages Torturonte veten: jo tash po i tham, jo mbasandej, jo tash nuk asht koha. Derisa një mbramje i ati u tregue mjaft i butë dhe i dhanun për bisedë Nushi ia tha disi mospëlqimin e vet për martesën e Ages.

– Por për ke mendon ti me e dhanë? More, ku e kanë a fat dhe motrat tueja tjera. Ai i shtëpis së mirë po, i pasun po, dja puntor sa s'ka, s'e ka shoqin në pazar.

– Po, more babë por sot varzat këqyrin djalin ma pare se të gjitha

Po kush e pyet atë? Çka din ajo?

– Ajo nuk asht e kënaqun.

– Eh, së parit njashtu i bahet, por mbasandej ka për t'i hymë në qejf.

'Qe e tanë puna që munda unë të baj për Agen' – mendonte Nushi – e në zemër ndiente si helmim ngase nuk mund t'i ndihmonte motrës. Bjerri besimin në vete. "Qe një rasë ku duhet me tregue fuqin e ndërgjegjes të mendimit dhe të dashnis për me shpëtue diçka nga zakonet fatale. Por, kush të len! Ajri me mija zura, ku të len të jetosh një jetë të shndoshtë Më kot u betove në vetvete për kontributin e vet në shoqni, për gjestet ideale! Qe një provë ku psove dështimin". Nga të tilla mendime u grinte në dyshek Nushi gjith at natë deri n'agim, kur e zu gjumi.

Agia nuk e pyette ma të vllanë për mrekullit e viseve te largëta. E interesonte burracaku i saj. E interesonte dhe tue mendue gjithnjë mbi të, ai dilte n'imagjinatë gjithnjë ma i keq. "Si një tatalosh" – i ka mrri Ages në vesh nga biseda e dy shoqeve. Një kundërshtim të parrfyeshëm ndien atëbotë Agia Dhe njaj kundërshtim shfrehej tashti në sjelljen e saj kundra vllazënve, motrave dhe s'amës kan iherë. Si me pritë rasën, dhe ajo ishte gati me u kuq nga zemrim, me i ra filxhani ose me thye diçka si ndoj

çini, gotë ose gjë tjetër që kishte në dorë. Kur e ama i bërtitte për gjanë e thyeme, ajo u përgjigjte ashpër me një: nuk deshta as unë ta thej; mandej shkonte, u mshehte në ndoj skutiliq dhe qante.

As Nushi nuk tregonte ma mrekullitë e viseve të largëta. Në shtëpi qëndronte vetëm kohën e domosdoshme. I ati e qortonte gjithnjë pse vinte vonë në mbramje, por ai s'u përgjegjte dhe njashtu merrte fund leksioni. Kur aty-këtu shifte përgatitjet që baheshin për darsëm, atij iu kujtonte një film që kish pa dikur. Quhej "Ekstazë". Ishte film i një martese të papërshtatshme.

– Mos të koritena – ka thanë i ati. – Duhet gjithçka boll për darsëm. Të gjitha, të gjitha duhet me përgatitë. Rueju mos të harrojsh gja! – i ka thanë burri të shoqes. Dhe darsma ka dalë shum e mirë. Ka plasë delli i qejfit në të. Venë e raki, si aty ma. Darsmat janë të rralla, prandaj qejf, qejf me ba. Për shndet të nuses që na ka dalë aq e bukur! Për shndet të zotit të shtëpis! Edhe shum të tjera kësi përshendetjesh, tue përplasë gotat e tue i derdhë në fyt, nga i cili mandej dilte një kangë si kanga nga qerrja e palyeme. Megjithse këta po i lyejnë fytat shum mirë. Gratë, n'anë të vet, tash këndojnë kangën e japrakut, tash flasin të gjitha përnjëherësh, tue ndëgjue secila vetëm fjalët e veta, tash qeshen ki-ki-ki, ka-ka-ka. Nëpër qoshe fëmitë, secili tue hangër ka diçka, shikojnë dhe çuditen për nanat e veta, se s'i kanë pamë kurr në gjendje aq të zjarrtë.

– Pse martohet Agia? – pyet një shok vllan e vogël shtatëvjeçar t'Agës.

– Baba ka thanë – përgjigjet ky.

– Sa i marrë je... Uf... E di, more, se ka thanë baba, por pse martooohet?

– Po edhe nana e eme asht martue, edhe nana jote.

– Po, more, po! Uf... Por pse martoooohet?

– Për me fjetë me burrin – ia pret një shok i tretë, pak ma i rritshëm, nja nand vjeç.

– Po si... Ku e din ti? – thot i vllau i Agës.

– Po, fort! Edhe nana e eme flen me babën tem – ia priti shoku i kureshtshëm.

– Mos folni fjalë të këqia, se po ju padis në shkollë, – iu kërcnue nandëvjeçari dhe shkoi me gjuejtë ndoj gja për me ambëlsue gojën.

E Nushi, për gjith kohën e darsmës ndiente një të velun. Me vjellë diçka... M'at shishmashin e darsmës nuk dinte të rregullohej. Jo këtu lypej të ndihmonte në ndoj punë, jo atje me rregullue miqët. Me disa prej kushrinave të cilat nuk i kishte pamë fare, iu donte të ndalej, të përshëndetej, të bisedojë, t'u dëftojë nobarem si e ka çuem përjashta. Kushrinat ma të moçme e shikojshin me kureshtë të madhe tue urue marshalla, marshalla, e kushrinat e reja tue bisedue me të, i zbardhshin dhambët dhe e admirojshin prej majes së këpucve deri te kaçurreli i flokve. E Nushit i vinte të vjellë. Matej shum herë me u përzi m'at shishmash të dasmës, të pijë me miq, të këndojë valle me gra; por i dukej vetja qesharake. Nuk i shkonte për dore as me u përgjegjë urimeve që ia bajshin gratë, kur rasësisht vinte n'odë të nuses. E Agia qëndronte drejt, si qiri dhe e zbetë. "Ha, ma ti, mos u marro aq", i thojshin gratë tue ia ndreqë velin. E Nushi me gjith zemër dëshironte të kryhej kjo ceremoni. Të shkojë Agia atje ku e caktoi fati dhe ma tepër ku dëshroi i ati. Ndoshta ka me i hymë në qejf, si tha i ati, mendonte Nushi.

– Jooo, kam pa e s'kam pa nuse tue qa kur martohet, por si kjo sot... s'kam pa – thoshte një grue mbasi erdhën krushqit dhe e morën Agen.

– Epo e shkreta ka të drejtë, la prindët, vllazënt, motrat.

– Moj, unë ndëgjova se Agia s'e ka dashtë djalin – pëshpriti një grue e tretë, tue u mnjanue ka shoqet.

– Jo, he qe! Po kë me dashtë ajo ma të mirë? Djali, thonë, se asht i pasun mjaft, mandej edhe prej shtëpis së mirë...

– Po... po...

– Ndoshta ta ka thanë filania që u mundue mjaft me ia dhanë djalit vajzën e saj...

– Jo, besa! Edhe unë kam ndie se Agia s'e ka dashtë djalin, – hyni në bisedë një e katërt që s'mund të duronte të mos marri pjesë në këto pëshpëritje enigmatike e që gjithnjë shikonte kah dera.

Çudi! Ma shum qau kur u nda me vllanë. I shkreti Nush! Edhe atij i shpëtuen lotët.

– Besa! Me tamam shifet se e kanë martue me përdhuni...

– Uuu! Punë e madhe! Po cila prej nesh asht martue pa përdhuni? Ku i kemi njoftë na burrat tonë? Na kanë martue për atë i cili na ka lypë ma parë. Edhe magjypi të na kishte lypë, magjypit

na kishin dhanë Njai asht fati! – tha tue u nxe një grue me ftyrë burri.

– Më dhimbet Agia e shkretë. Asht vajzë e mirë – tha ma e reja.

– Po na paskemi qenë të këqija, a? – tha dhe i leshoi syn'n e rrepte ndër f yrat e shoqeve grueja me ftyrë burri.

Dy ditë mbas darsmës, Nushi shko në shtëpi t'Ages me u falë me të, se do të nisej përjashta Kur i tha motrës po nisem, kësaj i filluen lotët me i rrjedhë dhe nuk i pushuen derisa u ndanë, ndoshta as mbas ndej. E te dera e oborrit motra e përqafoi të vllanë aq me fuqi dhe i dha një të puthun aq të nxehtë e te kjartë saqë Nushi kurr s'e harroi

—

Nderi i shoqnis asht i pacenueshëm. I mjeri ai i cili provon ta cenojë Së paku, kështu ngjan për faqe. Mos të gërdhishtet, mos të prishet lustra e shoqnis së qytetit tonë. Të shkëlqejë lust a e marrëdhan eve tona të përditshme me shoqi-shoqin, të shkëlqe è si këpuca e lustrueme në baltë E pse një grue, tue fjete me burr n e vet plak ose idiot, vuen dhe mendon ndoj tjetër, s'ka gja. E pse një grue, pranë burrit të pamashkulli, merr mshehtas një tjetër qe ta përkëdheli, prap s'ka gja. Njësoj. S'ka randsi. Jeta bashkëshortore njësoj asht e hyjnueshme. Këtë e ka vërtetue instituti fetar. Vetëm diçka: skandali nuk durohet. Bani çmos që të mos shkaktoni skandal. Se skandali shkakton vdekjen e nderit, si për shembull grada 42 e temperaturës vdekjen e njeriut. Shoqnia lëngon, lëngon me temperatura të ndryshme por këqyrni mos t'arrini gradën e fundit, po desht të jetoni me nder, me moral të pacenueshëm.

Në pazarin e qytetit tonë, kur duen të lëvdojnë ndoj te ri, i apin atribute të ndryshme, si dhe ngjet gjithkund; ndër ato atribute ma tipike janë: bir... dhe zog dreqit. Ai shegert pazari i cil ka fatin ta përkëdhelin qashtu, domethanë se asht diçka. Jo se do të bahet milionar, por se asht i zoti t'i kryejë punët e shegertllëkut ma së miri dhe me pëlqim të plotë të zotnis. Një prej kësi shegertave ishte dhe Luli, shegerti i të shoqit t'Ages Zog dreqit i madh asht! Mos t'ishte ai, kurr zotnia i tij nuk kish arrijtë me e përhapë tregtin kaq sa e ka sot. Kështu mendojshin esnafët e pazarit. Ndër mendime shkojshin edhe ma larg secili mendonte ta t rheqi Lulin për vete,

por u shkon e mundi kot. Lulı, edhe se ı rı, n'ézet vjeç, nu lote nga zotnıa ı tıj, prej të cilit as nuk kıshte gja t'ankohej

Kur Lulı e pa të shoqen, zo ën e zotnis sė tıj së parıt si nuse, u çudit per bukurin e saj dhe sıdomos u çudi për shèmtimı e burrit te sa' e te zotnis së tij Deri në darsèm, ai e shıkonte zotn n vetem sı zotnin e tij, të zotın e dyqanit, ı cılı ia pagonte rrogen r egullisht dhe mirė. Luli disı nuk e mendonte, nuk mund t'ı paraftyronte vetes se zotnia ı tıj mundet me qenë dhe burr' i nje grueje, sıdomos burr' i një grueje si Agia. Nè ndërgjegje te Lul't ishte formue një gjykim pėr zotnin. i zoti të rrijè mbas banakut dh è shikojė se si ai vete, shegert ı tij, u pėrgjegjet ble e, peshon, merr paret, a bien atıj zotnis, i cılı vė nė banak, tue buzeqeshë me gojë pa dhanė në ndoj sharet të tıj, të shegertıt. Prej zotnis Luli nuk nd'ente ndoj frıgë, ose ndiente aq frıgė, saqë e ndien një shok prej shoku tjetër me vjet ma madh. Por tashti, me martesè të zotnı, i ci i muer një grue aq te bukur, në thellsin e shp'rtit Luli ndjeu një pak naqsı por krejt të pandërgjegjshme. Kjo pakènaqèsı me kohe aty kètu, u shfaqte në nj mnijë, e cila ishte ma teper një smirë Lulı nuk dinte t'ana'ızojė gjendjen shpırtnore të veten se ishte një sh gert pazarit, por instinkti i thjeshtë njerzuer ndjente dhe shfaqej. Ai tatalosh, çfarë vajzet me marre – i tha Lulit një shok ınt m, shegert pazarit. Lulıt iu theksuen keto fjalë nė mendje Shok i tha, tue qeshė dhe tue e shtye me krah edhe dısa gjana tjera, të c lat prap Luli mbajtı nė mend, iu ngjıtën pėr trunı

Mbas trı vjetve era Nushi u kthye në shtepi si mjek ı kryem Op ımızm , i c'li e pushtoi me të marrmen e laurès si medıciner i kryem, gjıthnjë vazhdonte edhe kur erdhi nè shtëpi. Bota rreth tij miqet, kushèrinėt, të njoftunı iu silleshin rrotull si hyjt rreth dıellıt; aı shte një epicentèr. Së paku, kèshtu iu dukte atij vetè Por, njashtu ishte ne të vėrtet. Nushi e shifte edhe vetë, se njajo gja ishte ma se e vèrtetė. E pse? pyetej Nushi në vetvete. Po tash njèherė s'kish nge t'i api pėrgjegje asaj pyetje. Jo urimet, jo vizitat, jo darkat e drekat, jo shoqnıa e re, natyrisht e zgjedhun nuk e lejshin t'i pėrgjigjet pyetjes: pse asht ai epicenter.

Edhe nė shtėpi Nushi, si mjek i kryem, u ndıente disi ndryshe. Edhe vllaznit e motrat, ne pranınė e tij, qèndrojshin

ndryshe. Fjala mjek lëshon një erë barnash, të cilët ta shtijnë frigën e smundjes, prandej motrat dhe vllaznit e shikojshin dhe e dojshin Nushin ma shum me një dashni admiruese se vllaznore. E i ati kish ndrrue tonin e bisedës; e kish ulë për nja dy nota. Përpara fliste në sol e tash në re. I ra në sy Nushit se sjellja e babës përpara tij përgjithësisht kish ndryshue. Kur vinte në mbramje vonë në shtëpi, baba nuk i thoshte gja; përkundra, ia niste bisedës tue e pyetë me ke asht pa ditën dhe me kë qe deri tashti. E të gjitha pyetjet nuk kishin as idhnim, as ndoj tallje ironike, por i thoshte me një za si të dezinteresuem. Fillonte mandej biseda për punë, të cilën Nushi dita me ditë pritte ta fillojë.

– Asht edhe koha me pasë edhe unë ndihmën tande, se ka fillue me më lanë puna. Deri tash shkova disi, por mbas tashit keq, besa. Por shyqyr që kreve ti at shkollë. Motrat po të rriten, duhet me mendue edhe për to.

Nushi e thith cigaren, shikon si shkon tymi i saj dhe nëpër tym shikon t'anë, i cili flet ambël, sidomos kur flet për punën e tij që do ta fillojë si mjek. E kur i sillet ndokuj pjestarit tjetër të familjes, natyrisht toni i bisedës ndrron, fillon të bahet nga pak i vrazhdë.

Nushi, natyrisht si mjek, ishte dhe nga pak psikolog. Vërente me kujdes të madh sjelljen e babës kundrejt tij dhe kundrejt të tjerve të shtëpis. E një mendim i ri, si stuhi, ia pushtonte trutë dhe ia përplaste andej. Ai ma vonë tundte kryet, si me dashtë me e largue at mendim. Ishte mendimi se edhe i ashtuquejtuni ideali familjar asht i mpshtetun n'interes. Nushi mendoi pikërisht si kishte lexuem diku, në një libër. Dhe njashtu asht. Baba i tij ka ndrrue sjelljen kundrejt tij, pse Nushi ka me fillue shpejt me fitue të holla. Dikush ka me thanë: po, asht e natyrshme, që i ati të presë ndihmën e të birit, se duhet mbajtë familja, të cilën ai vetë, i ati, nuk mund ta mbajë. Po, por Nushi arsyetonte në vetvete pak ma ekstremisht, pak ma n'e majtas, – si kishte për t'u thanë në gjuhë të soçme. Pse i ati i tij deri para tri vjetve ishte para tij, Nushit, djal i pjekun, një despot e tash do me u bamë jo bash një engjëll, por një mik, shok i dorës së parë? Para tri vjetve ti s'ke pasë të drejtë me çue zanin, se s'ishe gja fare, mbasi nuk mujshe me fitue të holla; por sot, mbasi rroga e jote do të jetë e majme, unë të salutoj, ta heq kapelën, fesin e zi (se njate barte baba). Kështu në trajtë dialogu,

arsyetonte Nushi, megjithse nuk e kishte në qejf at arsyetim. Nuk kishte qejf t'anojë kaq shum n'anë të doktrinave të reja materialiste dhe t'u api kaq të drejtë: si, për shembull, me thanë se nuk ekziston familje ideale dhe as dashuninat, të cilat i quejmë ne ma të sinqerta, janë vetëm korrespondim i përshtatshëm i interesave materiale ose fizike. Nushi tundte kryet, donte ta largojë këtë mendim, ide që përmbys shqimit të gjitha ato gjana që na i quejmë të shenjta se i mbshtjellim me velin e misterit. Dhe si njeriu, që, tue u mbytë kapet për një krandë për të shpëtuem, ashtu dhe Nushi donte të kapet për një mister. Por falimenti dogmatiko-shpirtnuer i tij qëndronte bash aty, se ai shifte se misteri – si dhe një krandë të mbytunin – nuk mund ta shpëtojë; asht vetëm një mashtrim, natyrisht i pranuem si pranojmë edhe shum mashtrime tjera, se na kande, na pëlqejnë, megjithëse e dimë mirfilli se nuk janë të vërteta.

Për tri vjet jete në martesë, pau Nushi se Agia kish ndryshue mjaft. Fëmi deri tash nuk kishte pasë, por tash ishte nga mesi i trupit si e majun dhe iu dukte si t'ishte shtatzanë. I kuqi në ftyrë t'Ages nuk u dukte i qëndrueshëm, e syt që dikur aq drejt në sy të shikojshin, tash nguleshin diku n'anë, pranë teje, dhe vetëm si përshqit kanjëherë të shikojshin për të ba me ditë se flet me ty ose asht tue ndëgjue bisedën e jote. Nushin e çuditi ajo gja, tue ditë se motrat e martueme zakonisht janë ma të çeluna dhe ma të sinqerta kundrejt vllaznve. Dhe kur doli nga shtëpia e saj, nuk doli disi i kënaqun dhe i dukej se nuk asht pamë me motrën Age. "Ndoshta topitet" – tha Nushi në vetvete. Në mbramje t'asaj dite, Nushi tha në shtëpi se kish qenë te Agia dhe se kish ndryshue mjaft. Mbas këtyne fjalve të Nushit, i ati shikoi të shoqen dhe tha:

– Ai gomar, burr i saj, a pret të shkoj t'i them unë që ta heqi at'shërbtuer?!...

– Po nuk mundet me shikue punën pa të. Ti e din edhe vetë se sa i shkathët asht Luli, – iu përgjigj e shoqja me za të letë e me bisht synit shikoi të birin, Nushin.

– Nobarem, mos ta dërgojë ditën në shtëpi prej pazarit, kur asht Agia vetëm.

– Kur atij, burrit të saj, s'i vjen keq, çka po ke ti?

– Ti, si shifet, s'i ke mend në kry! A s'po ndëgjon se çka flet bota, a? – tha baba tue çue zanin dhe shikoi Nushin.

Nushi nuk bani za fare, por i ndegjoi këto fjalë gati pa marre frymë. Gjaku pak iu turbullue e i rrodhi në fyrë. Por shpejt u fashit dhe nisi të bluejë me mend ato fjalë qe i kembyen prindët në mes yne

E në htëpi t'Ages sundon harmonia e plotë Kushdo që thotë se aty ka shamat, grindje ose diçka tjetër – dajak si thonë – rren, kushdo që ta thote rren. Aty mbretnon harmonia e plotë. Qe për shembull: burri vjen nga pazari, prej pune, në mbramje, e Agia ban çmos që ai ta gjejë shtëpin sa ma komode, për t'u shplodhë nga puna e dites; mandej e pyesin shoqi - shoqin si e kaluen ditën a u mërzitën, çka ka të re. Agia të gjitha keto komplimente familjare i bante disi ftoftë, por sinqerisht. E burri, në përkëdheljet e ndjenjave, shkonte edhe ma larg; iu avitte Ages, kapte për faqe me dy gishta, me erë te dhjamit dhe ashtu si kapen fëmitë e vegjël, ia ledhatonte flokët, ose qafën, e shikonte me sy admirues rreth mesit dhe i kenaqun me lumnin familjare, ndezte cigaren, çonte gotën e raki dhe ia niste bisedës së përditshme. Agia u sillte poshtë e nalt nëpër dhomën e zjarrmit tue bamë punë, ndëgjonte fjalët e burrit dhe u përgjigjte aty ku duhej

– A t'i prue Luli të gjitha që ke pasë nevojë? – pyet burri tue çue goten e rakis.

– Po, – i përgjegjet Agia shkurt, – por ke harrue me i dhane byberin – vazhdon tue u kuqë lehtë në ftyre dhe sjell kryet n'anë tjetër

– A të ka prue këtë e këtë e ate... – e kur i thotë Agia se po, ai vazhdon: "Jo, Luli s'ka hile, askund deri tash nuk munda ta za për kaq" – dhe dëfton me gisht. Dhe në banak të dyqanit, ma shum i besoj atij se vetvetes, se asht dhe i shkathtë, dreqi. Sa vetë mundohen me e largue prej meje, për ta marrë për vete, tue qitë gjithfarë fjalesh...

Ages ndër keto fjale iu kuqën tamthat, zemra i trokiti shpejt dhe si me t'egër i tha:

– Po ti pse e dërgon Lulin ditën? Ato sende që duhen mundesh me i prue ti vetë në mbramje...

– Po për drekë mishin, ku me e marre?... Mandej pse mos me ardhe, xhanëm, Luli? Bota me të vërtetë flet, por unë e dij pse flet... Edhe Agia mendon me vete pse mos me ardhë në shtëpi ditën, ku asht ajo vetëm... atëherë bash duhet te vijë, i thotë një ndjesi,ë, diku

thellë e mfshehun, nga e cila Ages z jės së ndershme të filanit e të filanit, i vjen ndoht. Por ndjesia e m shehun ia pushton trupin e ri dhe ajo i thotë burrit:

– Mos harro me ma çue nese byberin edhe... – mendohet të gjejë edhe diçka tjetër.

– Po, tash ta çoj edhe mish të mirë, më tha kasapi se do të prejne nesër. Të tjerat i ke?

– Po ...

Mbasi Nushi trokıti dy-tri herė në derë t'oborrit dhe pa se s'po i del kush, ai u nis vetë mbrenda në shtëpi, tue u çuditë pse s'po del Agia. Kur ndër shkallë ndeshi Lulin, i cili, dısi i hutuem për së tepri, fliste dıçka si me kerkue të fala për vonesë që s'i dulen pėrpara. Nushi u çudit së pari, tue mendue se ka ngjajtë gja, por njat çast i lindi befas një dyshim. Disi si i ngurruem, por instinktıvisht shkoi nalt me hapa të shpejta. Agen e gjet me shpinë tė sjellun derës, me një dorė ndë flokë e me tjetrën tue përzie makinalisht diçka nė një enė. Kur u suell, pa Nushin dhe u buzëqesh, nsa në ftyrė ishte e zbemė.

– Çka ke, Age? – e pyeti Nushi tue ia marrë dorën.

– Asgja, Nush. Pse? – pyeti si e hutueme.

– Je diçka si e zbetė.

– Ah, po, më dhemb kryet. Jo, parë më dhimbte, tash nuk më dhemb, – u ngatrronte Agia në gjuhë e në ftyrë ndrronte ngjyrë nën shikimin depertues të vllaut. Shuplaka e frigës nısi t'ia shtërngoje zemrën, gjujt iu kėputën dhe qe tue ranë, mos t'ishte dora e Nushit për ta mbajtun.

– Ti Age, tash nuk duhesh me punue shum – tha Nushi tue sjell kryet nga dritorja dhe tue u mundue me e zbutë zanin. Motra u mundonte tinzisht me i pa ftyrën vllaut, me lexue në ftyrë të tij, por ai, sjellë nga drıtorja, shikonte në rrugë e ajo ia shifte vetėm veshin dhe pjesėn e nofullės, të cilën Nushi e kish shtërngue fort.

– Ashtu, Age, – tue u sjellë befas, – mos puno shum; sa ma pak punė, se asht ma mirë për ty, nuk tė vjen kjo lıgshti trupi që pate parë dhe mandej për barrėn nuk asht mirë me punue shum.

Agia e shikoi të vllan drejt në sy dhe kuptoi se ai nuk mendonte asgja tjetër veç asaj q'i tha, nsa Nushi u gëzue kur pa se i

kish shkue për dore me e gënjye motrën, se ai nuk dyshon asgja ndër marrdhaniet e saj me Lulin. Mbasandej Nushi filloi të flasi mbi gjanat e përditshme, tue pyetë motrën për këtë dhe atë me gaz dhe tue u tregue në qejf, dhe e motra e pyette për babën, nanën, vllaznit e motrat, gjithnjë tue u qeshë.

Nushi doli nga e motra me një buzëqeshje. Edhe, për çudi, ishte në qejf. Edhe ai vetë u çuditte për këtë gëzim dhe qetsi që ndiente. Tashti pra, para një ore, duhej të ngjante diçka. Po, – mendonte Nushi në vetvete. Po, si atje, ndër malet tona primitive. Duhej të gërsiste pushka. T'u bindte i madh e i vogël! T'u lante nderi. Të vdiste dikush e shoqnia të kënaqej. Jo se asht shpirtkeqe, por pse në qytetin tonë asht mërzi e madhe, e me la nderin me pushkë asht një sensacion i madh, i cili nuk të len të mbyllish syt për do net. Por vret mërzinë. Mandej nderi, or vlla, nderi, nderi nuk asht ujë, mundet me qenë shampanjë, por ujë jo. Gjithnjë buzëqeshte Nushi dhe herë-herë i kujtohej me frigë se para një ore mundte me të vërtetë të bajë një gjest donkishotesk. Por shpejt qetsohej dhe buzqeshte tue paraftyrue veten me fes mbi njenin sy, me mustakë të mdhaj, me kobure në dorë, tue qëndrue mbi motrën dhe dashnorin e saj, të dy të vramë mbas shijimit të mollës së ndalueme. M'at akt burrnor qëndron fisnikëria e racës sonë – thonë moralistat tanë. – M'at akt shtazor qëndron primitiviteti dhe injoranca e vendit tonë – përgjegjet Nushi vet me veti. Unë jam pa moral, koncepti i em menduer – mos me thanë ideologjik – nuk pajtohet me moralin, të cilin mue kjo shoqni ma imponon. Por unë e marr moralin e saj për sy e faqe, nsa mbrapa ia loz lojën kur të due. Kështu si unë ia lozin lojën shoqnis me qinda veta në vendin tonë. Prandaj, shoqni, po deshe të mos lozin në kurriz tand, ndrro format. Hiqi bragashat.

TË ÇELEN ARKAPIAT

E vërtetë, me tamam! – pëshpriti Oso Bakalli, tue ndejë përpara dyqanit të vet. U çue, hyni mbrenda, nuk i lëshoi syt si përherë mbi mall, të cilën në kohët e fundit e kishte shtue, por me mërzi u rras mbas banakut. Aty e pushtoi një ndjesi, si me iu zhgatrrue qenia e tij. Tashti ma nga helmi as nuk mejtonte gja. Donte të shkojë te dyqanxhiu ngjitë dhe ta marri vesht mirë punën, por s'kishte guxim, mbasi e dinte se çka do t'i thoshte. Por mjafton me pa dhe me ndëgjue at kopil me gazeta që po bërtet, si po çirret anembanë dhe po shtie çerekët e lekut në xhep.

– E vërtetë, me tamam, – i erdhi tue thanë dyqanxhiu ngjitë, me gazetë në dorë dhe me buzqeshje të helmueme.

– Mos ma këndo! S'ke se ç'ma këndon! A s'po ndëgjon si po çirret ai kopil përjashta?! Më bahet me ia ble të gjitha gazetat që ka në dorë, veç mos me bërtitë ma.

Ishte pranverë. Dyqanet o pazarit mbylleshin n'orën shtatë. Por Oso Bakalli i mbylli hesapet në gjashtë, dy blesve që erdhën mandej nuk desht t'u shesi, e mbylli dhe dyqanin dhe u nis për në shtëpi.

Pranvera e kësaj pranvere nuk ra në sy. Nuk u shijue as aroma e pemve të lulzueme, as që u admirue bukuria e tyne. Truni dhe shpirti i një pjese të madhe të qytetit ish zanë me do mendime krejt tjera, e pranvera që aq pritej, erdhi dhe po kalon si një udhtare pa randsi. Njerzit tonë janë shum shpirtngushtë; kur u kërcnohet ndoj rrezik mbi krye, mejtojnë vetëm at rrezik që të jenë vetëm e vetëm ma të dëshpruem, nuk mejtojnë sadopak ndër gjana tjera. E pra, sa shpresa e sa dëshira përfton pranvera nëpër kopshtie, ku enden varzat dhe gratë e mshehuna tue mshehë ndjesitë e tyne.

E motra shtatmdhetvjeçare e Oso Bakallit i thotë shoqes mbrapa gardhit:

– E vërtetë! Ka dalë edhe në gazetë – dhe qeshej me një za të mbytun.

– Haj, moj! – dhe shoqja gjeti një vrimë në gardh, nëpër të cilën kaloi dhe e rroku shoqen.

– Ty të kande... Dritë?

– Pse? Ty a nuk të kande?

– Nuk dij, besa... Por Osja ka ardhë i idhtë si zehri, ka thirrë nanën, dhe unë prigjova kur i tha që mos me dalë asnjena prej shtëpie.

– Mue, besa, më kande, Hajrie. Pse mos me dalë edhe ne si dalın dhe varzat e botës, – tha Drita tue u kuqë. Mendoi pak dhe vazhdoi: ti që je aq e bukur, pse me u mshehë, moj Hajrie?

Hajria e shtërngoi fort për supit shoqen, e kjo e puthi në skaj të buzve. Nga njena anë gëzimi pse do dalin te zbulueta, nga tjetra anë friga e një pasigurie përftoi një ndjesi, të cilën kurr s'e kishin ndie.

– Ka me të pa ai, Hajrie, tamam njashtu si je, kur të dalim bashke.

– Si flet edhe ti, Dritë... Si s'ke marre... Mundet me të ndëgjue kush... Natën e mirë, – i tha në mnyrë të ftohtë, tue u skuqë në fytyrë.

Drita, tue dalë nëpër birë të gardhit n'oborr të vet mendonte dhe i erdh keq pse shoqja e saj asht aq e pasinqertë.

E Hajria kur hyni në shtëpi, shkoi para pasqyrës mbsheftas, shikoi veten, u pendue pse i tha ashtu shoqes dhe po t'ishte tash shoqja aty, do ta përqafonte dhe do ta puthte me gjithë zemër.

Në tanë shtëpinë një heshtje, sikur ndodhet ndokush n'agoni të vdekjes. Po, ka agoni, por jo mjerim. Si në këtë shtëpi dhe me qinda e qinda shtëpia tjera kanë diçka si agoni vdekje. Po vdes një e kalueme shekullore aq e ndjeme dhe aq e jetueme. Po i hiqet guri i qoshes kështjellit mijëvjeçar dhe zemrat e njerëzve po helmohen nga rroposja e tij. (Disa, përkundra, gëzohen si me u pas vramë një shtazë përbindshe që rronte dhe helmonte jetën nëpër shtëpia). Gazeta, reforma, zbulimi i grave ishin stihitë që mundojshin trutë e ngathët të njerzve, të cilet nuk ishin mësue të mendojnë mbi ato gjana. Krenave, të mundueme vetëm me hallet ma të thjeshta të familjes, vetëm të shtëpis, tash përnjëherë u bien me mendue mbi diçka të përbashkët, mbi një problem kolektiv dhe pronarët e atyne

krenave gjinden si peshqit në ranë. Me zbulue gratë! – Këtë s'e kanë mendue se do t'u bahet për së gjalli.

Osja rri në minder, pin cigare mbas cigares, dhe mendon gjithçka dhe asgja nuk mendon. Po, mendon se si mashkujt janë me të vërtetë të këqij, si kanë qejf me e pa gruen e huej, dhe të shokut të vet, si i shkon mendja mandej te puna ma e keqe. I din Osja mendimet e mashkujve se dhe vetë asht mashkull. Dhe ai vetë mendon ashtu, me gjithë të katërdhetë vjetët e tij dhe me gruen pranë.

M'u hiq syve! – i bërtiti grues kur kjo iu avit dhe me xhelozi e mati me sy që nga kambët deri në krye.

– Çfarë fajit i kemi na, as na s'kemi qejf me dalë të zbulueme, – i tha e reja vjehrrës.

– Praj, mos fol, ka të drejtë! – iu përgjegj kjo plot zemrim tue mendue se bukuria e së resë ka me u pa sheshit nëpër rrugët e qytetit.

Si me pasë ardhë ditët e fundit të jetës mbi tokë. Njerzit të njoftun, miqët, shikoheshin tërthorazi, me bisht të synit, njeni me tjetrin dhe mezi përshëndeteshin. Si me dashtë mos t'ia kujtojnë shoshoit se po përmbyset bota. Në të vërtetë në ndërgjegje ndjejshin se bota nuk po përmbyset, vetëm se do t'u zbulohen gratë, por për ata njësoj, bile ma mirë t'u përmbyste bota, se atëhere gratë nuk do zbuloheshin.

E gratë? Disa shikoheshin ndër pasqyra të vogla, mshehtas, për të pa dhe konstatue a janë në të vërtetë të deja që të dalin të zbulueta. Plakat rënkojshin, "merrshin hallallet" njena nga tjetra, e disa shtyheshin dhe aq sa ia nisshin lotve si të sheqerit. Nuk qajshin pse do t'ua hanë burrat fytyrat: një pakicë shum e vogël qante se do humbin xhenetin (parajsin) e një pjesë, shum ma e madhe, qante pse kishte nevojë të qajë, si ka nevojë dhe të qeshi. Varzat e reja, kur të mfshehuna nga pleqët e shtëpisë, ecshin ma krenisht, stërviteshin si do ecin rrugave pa perçe, në fantazi, e emocionoheshin dhe jetojshin çaste lumnie. Përgjithsisht, shpirtënt rrojshin do çaste të pajetueme deri tash. Ishin qitë në harresë të gjitha hallet e përditshme të jetesës; vobegësia kish harrue urinë, mjerimi kish harrue vuejtjet, pse dikush diku, larg nga shpirti dhe mendsia e këtyne njerzve, kishte vendosë me vdekë sentimentalizma e mykun. E kjo sentimentalizëm që asht e lidhun

për perçen e grave asht një kusht me randsi për jetën e këtyne njerzve në ket gjendje që gjenden. Prandej një pakënaqsi! Prandej një kundërshtim – ndoshta jo i sheshit, por – thelltë në ndërgjegje. Dhe ai kundërshtim nuk pëlcet vetëm e vetëm pse s'ka fuqi. Prandej dhe qytetarë të ndershëm, shtetarë besnikë. Prandej telegrame urimi, përgëzimi, entuziazmi, të buruem nga zemra të prekuna thellë – me hipokrizi apo llogari tregtare?...

Dy net para se t'u vente në zbatim ligja e dekretueme për zbulimin e grave, mbasdarket, erdhi te Oso Bakalli vllau i tij me të gjithë pjestarët e familjes. Erdhën për me u pa gratë për së mbramit herë, se kushedi kur kanë për t'u pamë ma. Burrat u ndanë në një anë të dhomës, gratë në një skaj tjetër, e varzat dhe fëmitë një nga një ikën në dhomën tjetër, për me gëzue ma tepër liri. Gratë flitshin për vete e burrat për vete, vetëm nganjëherë merrshin pjesë në bisedën e njeni - tjetrit.

– A me të vërtetë i kish dalë emni në gazetë dhe Hakës t'Ali Isufit-a?

– Po pse i ka dalë në gazetë?

– Demek, i ka thanë mbretit se do me dalë e zbulueme... – pyetshin gratë njena - tjetrën dhe syt i silleshin kah burrat për me kërkue shpjegim.

– Po, allahu ma marroftë! Unë i çuditem Alis, pse ai gjithmon m'asht dukë burr, e këtu ma len gruen me i dalë në gazetë, – tha Osja me za që ta ndëgjojnë edhe gratë.

– U! punë e madhe... Kishin dalë dhe Rrukia e Brahim ages, Adilja e Shaqir efendis, Gonxhja e Hysen Tahirit..., – filloi me numrue me zili njena prej grave.

– Po duhet me u dalë dhe resmja në gazetë, – tha tjetra me tallje.

Nga dhoma ku shkuen fëmitë, u ndëgjue një poterë gazit dhe fjalësh. Çka asht kjo? – tha Osja dhe u çue me rrëmbim. Në dhomë e gjet Hajrijen të veshun dhe të gaditun "allafranga", me diçka si kapelë në krye, dhe tue ecë "mbas modet". Bukuria e trupit të saj vizohej bukur ndër rrobe të shtërngueme dhe pozat e saj ishin ngacmuese. Ajo s'e shifte Oson përmbrapa, por vazhdonte me imitue gratë "allafranga" dhe përdredhej si "mbas modës". Fëmija qesheshin dhe brohoritshin tue u argëtue. Kur Osja, me një pllamb të plotfuqishëm i ra Hajrijes kresë, kjo, u përplas për mur –

e fëmitë përnjëherë heshtën të tmerruem. Mund t'u ndëgjoheshin zemrat e tyne si rrifshin. Ma i vogli filloi të qajë. Hajria vetëm që lëshoi një za të pakontrolluem, si një dele në të cilën ndesh automobili. Mbas dy çastesh u çue si e hutueme, nga hunda dhe balli i pikonte gjaku. Osja, tue murmurue si qen i tërbuem, doli nga dhoma dhe vetëm iu merreshin vesht fjalët: "si kurvë... si kurvë". E Hajria, ma e zbetë se muri për të cilin u përplas, shkoi me la fytyrën prej gjakut që përzjehej me lotët e heshtëshme të vuejtjes.

Kur u kthye Osja në dhomën e të mdhajve, njena nga gratë i tha se të Dan Hoxhës kishin çelë arkapinë e vjetër me kojshin, të cilën e kishin mbyllë para tridhetë vjetve pse ishin idhnue dy familjet. Tash e kishin çelë at arkapi për me muejtë, nëpër oborr të kojshis, me shkue te kushrinët, nga të cilët, prap me anë t'arkapive, mujshin me shkue nëpër shum familje të njoftuna të lagjes pa i pa kush dhe pa pasë nevojë me dalë në rrugë. Osja u kap për këto fjalë si i dejuni për hu dhe, mbasi mendoi do kohë, iu suell grave:

– Po këta këtej, – tue shenjue me krye kojshit djathtas, – a kanë arkapi?

– Po, – iu përgjegj e shoqja.

– Po këta këtej?

– Po.

– Po ju në shtëpi a e keni arkapinë, – pyeti të vllanë Osja.

– Jo, por po thrras nesër puntorin me e çelë.

– Mirë, thirre, edhe unë po e thrras nesër. Dhe ftyra e Osos mori një dukje tjetër, si me iu shkundë një barrës së madhe. Gjithashtu, vllau filloi të qeshi e gratë u gëzuen se tashti nëpër arkapia mund të shifen ma shpesh me shoqet, mund të marrin vesht se cila ka dalë e zbulueme, e cila ka bamë ndoj gja për t'u përfolë, përgjithësisht si qëndron lagja në pikëpamje të reformave. Me anë t'arkapive mund të bahen dhe shum gjana tjera, hanëmet dhe hakët e dijnë, por çka me bamë kurse nuk guxon me dalë në rrugë me perçe. At natë Osja ra kondend, pothuej i kënaqun, në dyshek, tue thanë me vete: nuk po i shef, nuk po i shef gratë si mashkull i keq fodull që pret përjashta në rrugë. Mendim i krijuem nga xhelozia e tij fantastike.

HISTORIA E NJENËS NGA ATO

Kush nuk e kujton? Kush nuk e kujton, or shok, atë? Kë? Cilën? Cilën? – Atë! Njenen nga ato! – Po cila asht njena nga a o? Ato janë shum! Cili i ri (ose plak) nuk njef së paku dhetë nga ato?! Pse ato janë shumë. Pse shumë ka meshkuj, shumë ka pare, prandaj duhet në numër relativ të kenë dhe trupna që shiten . Pra, kush asht njajo njena nga ato?

– Lukja, Lukja! A s'e kujtoni Luken? S'e besoj... shtiheni... Apo ndoshta do mohoni dhe se e njihn ? Më falni, por këtu nuk shkon ajo e famshme kush guxon – f ton! Kjo shkon ngjeti! Do mohoni dhe se e njihni Luken? Me pr tekst se jeni të ndershëm... Të mos kini, të mos k'ni rige se nuk do u quej të pandershëm. Por ju së paku m siguri do njihni ndonjenen nga motrat legjitime të Lukes a ht n ësoj si me njoftë Luken etë Jeta ë tyne asht një. Të gjitha janë njësoj dhe të gjitha ju apin atë që kërkoni – me pare në dorë.

E Lukja e mirë Lukja e msh rëplotë – se ajo ishte njëlloj hyjneshe – Lukja e dëshrueme me ë vërtete askujt nuk i thoshte jo. Vijshin studenta, jo me ndoj qëllim të keq, vijshin vetëm me që cjelle ndoj shok i cili gjithashtu ishte student. Kur kryente punë me të parin Lukja i thoshte tjetrit: sa lekë ke në xhep? – Katër. – Hajde – i thoshte të dytit të tretit e të katërtit me radhë dhe i çonte n'ode të saj. E pra, taksa e aj shte tre frangë. Por Lukja ishte ma shpirtmire, ma humanitare se shum vetë te cilve ashtu i duhet me qenë

Së parit studentat me të hymen mbrenda, kuqeshin, por kur vijshin ër ë dyti, para se te hyjne shikojshin djathtas e majtas mos t'i shofi kush dhe mandej shpe't nëpër derë fut brenda si plumb pushke Luk a kanjëhere merrte pozë serioze dhe u bërtiste:

– Pse keni ardhe? Ke kerkon'? Nuk asht këtu ai që kërkoni...

Studentat hutoheshin, iu merrte fjala në gojë, shikojshin shoqi-shoqin, skuqeshin në ftyrë dhe niseshin të kthehen. Atëhere Lukja plaste gazit, qeshej me gjithë zemër dhe i merrte për dore n'odë të saj. Kanjëherë ziheshej me ta, pse ndonjeni nga ata ia puthte krahun e zhveshun, e kapte ose e ledhatonte për ftyre, ashtu si ka të drejtë të kapi gruen e vet vetëm burri që ka vue kunorë te prifti ose te hoxha, atëherë Lukja i thoshte:

– Mos luej, more vagabond! Rri urtë, – dhe ia kërsitte shuplakë fytyrës.

Djaloshi nuk tundej, qeshej dhe mundohej t'ia kapi dorën. Kur këta vonoheshin në kafe në bashkëfjalim e sipër, ajo u thoshte të gjithve: ikni se po iu vinë babat ose kanjiherë i thoshte vetëm ma të riut:

– Shko, se asht bamë vonë... Tash asht kohë me t'ardhë yt atë.

Në këto fjalë plaste gazi e rrallë ngjante që t'idhnohej djali tue thanë:

– Baba i em asht i ndershëm, nuk asht si unë...

Atëhere shokët dhe Lukja vetë qesheshin ma me zemër për trashamansinë, idiotizmën e shokut.

Ndonjeni për tallje e pyette Luken:

– Luke, ku e ke, pash zotin, xhybletën?

– Hajde me e pa në dhomë...

– Me gjith qejf...

– Po a ke tre frangë?

– Po, kam tre lekë...

– Hik, more zog... me tre lekë don me pa Amerikën...

Por thash se Lukja ishte ma humanitare se ata të cilve u duhet ashtu me qenë. Ndoj të ri, që s'e fitonte lekun vetë, e pranonte edhe me tre lekë, natyrisht kur kish nge.

Rreth emnit Luke, veçanërisht rreth trupit të saj, ishte krijue njëfarë aureole (nimbusi) si rreth krenave të shejtënve. Aq sa ndonjenit i vinte dhe keq që e quejnë kurvë, dhe mundoheshin ta zbusin kuptimin e fjalës tue i thanë prostitutë, grue publike, grue problematike – me emna të cilët i kishin gjetë tue lexue libra. Sidomos njenit, i cili nuk shqiptonte kurr fjalë të ndyeta, i vinte keq ta quejshin Luken kurvë. Vetë ai le që s'e quente kurr, por edhe kur thoshte kush atij i dhimbste veshi sikur gërdhishte kush

sahanin me majë të pirunit. Fjala kurvë ishte për të një disonancë e vrazhdë në melodinë harmonike që premtonte Lukja. Me e quejtë Luken kurvë, i dukej njësoj si me e quejtë priftin grue pse ka veshë ragjen (veladonin). Ai edhe e përhapi ndër shokë fjalën prostitutë. Sentimentalizma e të rijve për Luken shkonte edhe ma thellë; shpeshherë rrifeshin shoq me shoq vetëm e vetëm për hatrin e saj.

* * *

Prodhon nana - tokë, prodhon krijesa me shpirt dhe pa shpirt, prodhon dhe krijon si me miliona vjet dhe me sekonda, prodhon trajta të cilat ngrofen njena me tjetrën për me prodhue prap trajta të tjera e të reja për të vazhdue jetën. Dhe e njëjtë asht: si dëshira e një krymbi dhe dëshira e njeriut. Me prodhue. Vetëm se krymbi s'e din se prodhon, s'e ka ndërgjegjen e prodhimit, e njeriu po, e din, e kupton, e ndjen bashkë me energjitë që treten, të cilat duhet të treten. Dhe këtu, vetëm këtu, jo në ndoj naltësim tjetër imagjinues të njeriut por në ndërgjegjen e krijimit qëndron ndryshimi në mes të krymbit dhe të njeriut. Krymbi krijon, ban punën e vet të krymbit (bren drunin) dhe vazhdon rodin; njeriu krijon, prodhon vepra teknike, arkitekture, arti, letërsie njësoj si prodhon dhe rodin e vet njerzuer. Janë energjitë që duhen tretë simbas zotsis të çdo njeriu, energjitë që burojnë të gjitha nga një burim.

Melankolia, mendimi, shum herë nervoza, janë efektet e energjis së grumbullueme, e cila s'ka se ku të shfrejë. Dhe fantazia e të rijve krijon aureolë shejtënsh rreth trupit të një grueje që shitet, e cila, instinktin prodhues e ka lidhë me interesa materiale, pse shoqnia, drejt ose zhdrejt, e detyroi.

E në dhomën e Lukes treteshin energjitë e të rijve. Të mos u treteshin aty, do treteshin ngjeti, në mënyrë të panatyrshme, të rafinueme, të shpikun vetvetiu, tue u bashku intelekti me epsh.

– Luke, kështu-kështu... Sa të bukur i ke syt..., – i fliste djaloshi.

Ajo heshtte.

– Sa të bukur e ke këtë... këtë... këtë...

– Praj, more vagabond! Hajt, mbaroje punën për të cilën ke ardhë...

Një kapardisje n'intimitet ma të lakuriqët, marrje fryme e parregullt, kanjëherë ndoj kafshim, ndoj afsh ose edhe ndoj shuplakë për trup të lakuriqët....

Kanjëherë dhe Luken e zente një trishtim i pakufishëm. I dhimbste ajo gja që e quejmë shpirt, por vetëm kanjëherë, pse po t'i dhimbste më shpesh zotnia do ta qitte jashtë, pse Lukja atëherë ndër ato çaste të rralla thente gota, çinia, pasqyra, dhe çka t'i vinte për dore. N'ato çaste as nuk pranonte vizita. Ndoshta i dhimbste shpirti Lukes, pse të gjitha energjitë e djemve nëpër të shkojshin kot? Ndoshta dhe ajo donte që të prodhojë, si prodhon nana - tokë dhe çdo krijesë tjetër? O sa trishtim, pothuej një dhimbë fizike ndiente, kur u kujtonte se asht një grue që nuk prodhon. Një kukull, një lodër me pasë për t'ia kushtue dhe harrue gjithë ato orët e mbrapshta kur e shef veten të zhigatun në baltë.

Një ditë të kristaltë dimni, kur frynte veriu e acari kish ngri vesën, Lukja zbriti në qytet. Biografia e saj deri m'at ditë asht e thjeshtë, por plot vuejtje si e të gjitha femnave të malsis. E jeta në qytet, prej së largu, dukej e bukur. Sidoqoftë, buka fitohej; sidomos kur ke rininë dhe shëndet. Por kur Lukja bani dështimin e parë, pau se për ato që s'kanë, jeta gjithkah asht e njëllojtë. Dhe desh të bajë diçka nga vetja, por i thanë:

– Rri, moj budallaqe! Ti je e re... mundesh me fitue pare... e me pare në qytet gjendet shum kollaj burri, i cili ka me t'u dashtë në pleqni.

Dhe Lukja ishte aq e zgjuet, saqë e kuptoi shpejt filozofinë e qytetit në të cilin rronte.

Për një kohë jo fort të gjatë, Lukja bani dyqind napolona. Nga tre lekët e studentave dhe tre frangat e zotnive; tue numrue lakmueshëm si një koprac, ajo grumbulloi at shumë të bukur të hollash. Tue fitue të hollat, mendonte Lukja se do gjejë një zemër të humbun si veten, që në pleqni të ndihmojnë shoqi-shojnë. Nuk dëshronte ajo shumë. As nuk dëshronte të bajë parakalime reklamuese me burr në krah, as të bajë ndoj qejf tjetër, të cilin kanë të drejtë ta bajnë gratë e martueme me nder dhe faqebardhë. Dëshronte vetëm të futet në ndoj skutë shtëpie, të presi pleqnin tue pasë një njeri pranë për të këmbye fjalët rreth zjarrmit ndër netët e

ftofta e të gjata të dimnit, në mnyrë që me ia largue mërzinë e jetës shoqi - shojt. Qe e tanë dëshira e vakët e Lukes.

Dyqind napolona janë dyqind flamure triumfues mbi jetën e mbrapshtë të vorfnis. Janë dyqind klithma ngadhnimi në luftën e jetës, janë dyqind "hurra!"

Dhe me dyqind napolona mendoi Lukja të ndërtojë një kështjellë dhe bashkë me një zemër të humbun si të vetën të futet, mbrenda. Aty në heshtje, në limanin e qetë të votrës, të mejtojë luftën epike - sentimentale të jetës së saj të kalueme. Qetsi, qetsi. Si anija e orvatun me tallazet e detit e zhgatrrueme mbrrin në lima.

Dhe një ditë Lukja, nga shtëpia publike u gjet në shtëpi private. Bashkë me burrë. Burri nuk i erdh as si një kalorës romantik, as si një shpirtmadh që don të pakësojë vuejtjet e botës, por erdh si kallajxhi i falimentuem.

– Ka vdekë zanata e jonë. Dolën enët e cingos dhe sot vetëm shtëpitë e vjetra mbajnë bakër, edhe ata s'e përdorin, por tash kanë fillue me e varrë nëpër mure si gjana antike, – thoshte kallajxhiu tue e çue goten e verdhë të rakisë.

– Ndoshta një kapital i mirë mund ta ngjalli punën, por ku me i marrë paret për kapital, – vazhdonte tue përtypë mezen.

– Nse mundesh me ma rregullue at punë, më shpëton, – tue pague paret e pijes i thoshte të zotit të kafes ku ishte Lukja.

Dhe puna u rregullue. U martue me Luken për ta ndihmue kjo në punë me të holla. Punë, punë. Nga puna e madhe me humbë kryet, mos me ditë as çka me ba me pare, – andrronte kallajxhiu. E Lukja: një lima të qetë, një votër të ngrohtë familjare, ashtu si ka pamë disa, dhe të presi pleqnin. Por, mandej, pse mos të guxojë të mendojë pak dhe për gëzimet e jetës, kurse dhe ajo dhe burri ishin vetëm në mes të tridhetave dhe të katërdhetave – andrronte Lukja.

Andrrat çirren si këmisha e bame nga pejnat e merimangës dhe mbetet vetëm akuriqsia banale e jetës reale. Prandaj mos provoni t'i realizoni andrrat; t'i leni të jenë vetëm andrrime dhe kënaquni (nse kënaqeni me andrra). Përndryshe, do dëshproheni si çifti i kësaj historie të shkurtën dhe pa data të dokumentueme

Nga dyqind napolonat e Lukes, shkuen njeqind. I mori lumi si merr dhe të mirat e fushës kur derdhet nga shtrati.

– Shkuen ashtu si i ke fitue, – me urrejtje i thoshte burri të shoqes.

– Shkuen se nuk je i zoti i punës. Të rrejnë, të bajnë batakçillèqe pse nuk din, – i përgjegjej e shoqja me një za në mes të vajit dhe të shamjes.

– Praj! - me tërbim sillet ky.

– Po, praj... – dhe ikte Lukja n'odë të zjarrmit, pse ish gati t'i shkojnë lotèt për njëqind napolona të hjedhuna në rrugë.

– Ah kot, kot, – dëneste tue shpupurishë zjarrmin me mashë, për me ia ba kafen të shoqit.

I shkonte mendja n'ardhmeni dhe e shihte veten prap në mshirën e turmave të rrugës. Por njajo turmë, e cila e shfrytzoi derisa ishte e re, tue ia thye ndër kthetrat e veta at njomsi, tashti ma s'ka me e dashtë. S'ka me i dhanë as lëmoshë. Kurvës së dikurshme kush i ep lëmoshë?! Dhe atëherë vjen ajo vdekja e ngadaltë nga uja, – jo vdekje çasti, por vdekje e javashme, dita me ditë, si vdesin motrat dhe vllaznit e saj në malsi.

Kur ia solli kafen të shoqit, i cili nëpër dritore e kish humbë shikimin në muzg të mbramjes, ky u kthye:

– Ma ep një napolon se më duhet për një punë...

– Po, nah!... – i tha kjo dhe në mënyrë të turpshme ia mati me një inat të dëshprueshëm.

– Je mësue, shifet se çka je dhe çka ishe... – i tha i shoqi, i cili në këtë çast nuk ishte për shamatë, por e pështyni me gëlbazë.

Rrallë shkonte me kaq. Më shpesh rrifeshin. Së parit, ai i bante të shoqes, e kjo nuk i përgjigjej. Por kur ky i shpeshoi të ramet, atëhere edhe Lukja vuni në lëvizje fuqin e saj fizike. Dhe ajo ishte ma e fortë (dikur, në malsi, si çobaneshë, me shoqe dhe djelm e mori at fuqi), se i shoqi ishte i shkurtë dhe i dobët, vetëm që kishte guximin e burrit.

Ai shpejt nisi dhe të mos mendojë për shtëpi. E Lukja, shifte se si dita me ditë po shkon dhe qindi i dytë i napolonave, por sikur nuk u dëshpronte ma, ish mësue, si i smundi me smundjen e tij. Kanjeherë i shoqi i vinte dejshem. Dhe atëherë ishte e domosdoshme rrafja. Kapërtheheshin njeni me tjetrin, orvateshin, dhe kur ngjante që ai e vente Luken nën vete, ia çirrte rrobet dhe

tretej n'epsh, e Lukja mbyllte syt dhe atëherë tmerrohej nga jeta tue i parakalue ftyrës së saj gjithë ato ftyra mashkujsh që kish bartë mbi vete kështu si këtë ftyrë të zezë e të mbrapshët të shoqit të vet, të vetme që tash kështu bar. Se dhe kojshit e oborrit thojshin ja "ruen erzin" të shojt dhe s'do me pasë fare punë me mashkuj tjerë. Aq sa kollaj mund t'u ishte shembull dhe grave të kojshive.

– Uf, na marrtë të keqen! Pse mbahet aq "elierze", a thue se s'ka qenë deri dje në..., – thojshin kanjëherë gratë nga inati.

Lukja s'bante ma punë, "ia ruente erzin të shojt", por as i shoqi nuk e binte as një dysh në shtëpi, as drekë as darkë. Paret e të shoqes shkojshin me shpejtsin e prroit të malit, – këtë e shifte dhe vetë i shoqi. Gjithnjë ma shpesh e ma shpesh kur vinte në shtëpi nuk gjente gja për të ngranë. Në ftyrën e të shoqes dhe i shoqi vetë pau at vizatimin e hidhun që vizaton uja dhe vuejtja e një jete skamore. Dhe i tha një ditë:

– Unë po shkoj !

– Ku po shkon?

– Nëpër katunde të punoj... Ty tash të çoj para andej... – ndoj pare, desht me thanë, por s'dijti as ai pse nuk e tha. Ndjenja e një pasigurie e pushtoi dhe shikonte para vetes pa guxue me çue syt në Luken. E kjo i tha:

– Edhe unë po vij me ty.

Me ke të rri, si të rri, e si të jetoj vazhdonte tue mejtue në vete dhe tmerrohej nga mendimi se do mbesi prap në mshirën e rrugës dhe të turmës.

* * *

Në një katund që don të quhet qytet. Stacion i fundit automobili. Mbrapa nga lindja s'ka ma rrugë të gjana, por rrugë kuajsh. Njerzit që vijnë në këto anë, vijnë vetëm nga shtërngesa e jetesës. (Mund të shifet edhe ndoj turist i huej).

Një ditë kur automobili i postës nisej nga katundi që don të quhet qytet, për qendër prefekture, erdhi në mes dy gjindarmve, një grue me duer lidhë.

– U, Lukja, – briti njeni nga njerzit që ishin mbledhë rreth automobilit.

– Po nga kjo kështu?

– Ku paska qenë?

– Pse me dy gjindarmët?

– Paska ba ndoj horrllek...

– Shiko, edhe duert i a paskan lidhë...

E Lukja, nga ana e saj, shikonte njerzit dhe buzqeshte.

– U, pse m'i kanë lidhë duert – ej? – Hihi...

– Paska dalë menç, – u dëgjue nga turma.

– E shkreta, – tha një malsore tue kalue me barrë karthijash mbi shpinë.

Dhe njerzit filluen të lozin me fjalë, tue ia kujtue Lukes së çmendun jetën e kalueme. E ajo, shikonte me at shikim të marrit dhe buzëqeshte:

– Hi-hi-hi... Po pse m'i kanë lidhë duert... hi-hi-hi.

Një djalosh, gjysmë nëpunsi, s'di, seriozisht apo për tallje, ia dorzoi një tufë lule të veshkuna – s'di se ku i kish gjetë. E ajo me një lëvizje komplimentuese tue buzqeshë, e falnderoi:

– Falemnderës, i dashtuni zotni! Hi-hi-hi – dhe mundohej t'i mbajë lulet drejt ndër duert e lidhuna.

Automobili u nis. Dhe Lukja, me ftyrë të nxime nga vuejtja, me ata sy të marri me at hi-hi-hi, shkoi në çmendinë. Në çmendinë me at hi-hi-hi ka me tregue historinë e jetës së vet. Por të pakët kanë me qenë ata që kanë me e kuptue at' hi-hi-hi.

Burri i saj, kallajxhiu vagabond (shëtitës), atje, në ndoj fshat të humbun të malsis, nga e kish dërgue Luken në çmendinë, kallajiste dhe ndoshta qeshte për fatin e një kurvës që ishte grueja e tij:

– Shyqyr, u shporra soje.

PAK POEZI

Pak poezi...

Pak poezi të dridhshme si fjala që del drejtpersedrejti nga zemra e emocionueme...

Pak poezi – të rrojsh një çast të shenueshëm

Një shkëputje, vetëm një shkeputje çasti nga jeta në të cilën të gjitha ndjenjat u shitën per bukë dhe për pare.

Mbyllte syt, rrudhte ballin. M'u hiq! – britte ma shum në vete, tue tundë kryet. Hapte syt. Prap pshtetëte faqet mbi dy shuplaka dhe shikonte ftyrën e vet në pasqyrë të xhepit te cilën e kish pshtetë mbi një libër.

Ndër trutë e tij, si të vizatueme ishin dy buzë të kuqe e të shkëlqyeshme nga langu i jetës... M'u hiq! – dhe tundte kryet. Dy sy të kaltër... M'u hiq! – dhe tundte kryet. Kamba pak më sipër gjunit, kofsha e lakuriqët, e bardhë, me të verbue...

– Nuk do të shkoj ma, jo! Për një muej nuk do të shkoj ma. Jo, për dy javë... për një javë.

– Ti rren, – i thoshte ndërgjegja.

– Sa i marrë jam... Sa i marrë jam. . Ha-ha-ha, – qeshej me vete me një gëzim të ndrydhun n'intimitet ma të thellë.

Njëzetetre vjetet e tij dridheshin si njëzetetre tela në harpë dhe tingllojshin në një melodi të cilën e këndon vetëm rinia.

– Gomar! – i thoshte vetes. – Njëzetetre vjetë ke e dashunohesh me një vajzë si me qenë gjashtëmbëdhjetë vjeç. .

– Po, por asht e bukur...

– Si të gjitha ato që dashunohen...

– Ajo asht e vetme dhe tjetër Lilushë nuk ka...

– Me të vërtetë, tjetër Lilushë si ajo s'ka, por ma të bukur po.

– Ç'të baj kur e due?! Mirë pra, po përpiqem të mos ta due. Po provoj të mos i shkoj në shtepi. Por tezja ka me më thanë: ku je? Pse u largove nesh?

Kështu fliste ndërgjegja me ndërgjegjen e tij dhe ai ishte lami i luftës shpirtnore të cilën e kishin krijue rrethanat pse dashunonte të bijën e tezes.

Vështronte si në shtëpi të saj e pranojshin me gjithë zemër si kushri, e ai n'ato çaste kanjëherë shante veten:

– I poshtm! I poshtm! Hyn si hajn në shtëpi ku të presin si mik të sinqertë.

– Ha-ha-ha... i poshtm, i poshtm... – qeshej me vete nervozisht e ndërgjegja e tij vazhdonte, – çë të baj? çë të baj?

Dhe mshehte dashunin e vet si gjarpni kambët...

– Sa vështirë e kishte me folë me indiferentizëm, mbi gjana të thjeshta, kur ishte Lilusha aty. E duhej, duhej, përndryshe jashtë, jashtë nga ky rreth! E dinte ai – po të thoshte:

– E due Lilushën!

– Pse, çka të ka ba të keq mos ta duesh? Mandej dhe kushrinë e ke, – do t'i përgjigjeshin.

– Por unë e due, e due Lilushën fort si vajzë, si grue!

Ata do shikojshin shoqi - shojnë dhe, kur t'i kishin ndëgjue për së dyti fjalët e tij, do thojshin: ka dalë menç. Pse skllavët e dokeve, të zakoneve, të ligjeve të trashigueme me shekuj, skllavët e thashethamjeve, ku mund ta kuptojnë se mund të dashunohet dhe një kushrinë. – Por edhe ai vetë e ndjente se kjo dashuni e tij nuk asht në rregull. Donte t'iu shporrej, prandaj mejtonte dhe shkundte kryet për me e largue parafytyrimin e së bukurës Lilushë.

– Të mos mendoj në të, të mos shkoj ta shof dhe do më largohet kjo gja që ndjej për Lilushën.

– Ndoshta tue u argëtue me ndoj vajzë tjetër, natyrisht pak të bukur, do ta harroj Lilushën...

– Po ku ta gjejsh vajzën tjetër dhe të tillë që ta dëbojë parafytyrimin e Lilushës?

– Marrzi! Marrzi! Në shekullin e njëzet një Werter... Çë ban nga vetja, – e qortonte veten dhe donte të iki nga këto mendime. Dhe vehej në punë. Me të gjitha fuqitë kujdesej të bajë punë, punë sa më të mëdha, në valën e saj mos ta kujtojë Lilushën, të cilën nga vuejtja kanjëherë e urrente.

* * *

"Kur del behari dhe qershiat, varzat e bukura, faqet paputhura, andej-këndej kërkojnë djemtë...". Në qytetin tonë ngjan e kundërta: djemtë kërkojnë varzat, shkyejnë kushedi sa këpucë tue shëtitë dhe kërkue diçka... një rragjë ose kotull të cilën pronarët nuk e qesin në diell të lirë mos t'i "dali boja".

E në pranverë zemrat e djelmve lulzojnë bashkë me lulet e lulishteve popullore. Dhe zemrat e lulzueme enden poshtë e nalt nëpër rrugat e qytetit për me gjetë një flutur që t'ia dhurojnë nektarin. Por fluturat janë ndrye, krahët i kanë të preme, dhe s'mund të fluturojnë, por dalngadalë si vesë, zhduken, pse gojë nuk kanë të thonë: Ah, diell, liri! Por edhe të thonë, kush e ndëgjon një flutur.

E zemrat e lulzueme ku do venë me nektarin e tyne? (Pozitivi bashkohet me negativin; mirë po tek na – këtu qoftë e thanun dhe e lanun – bashkohen dhe pozitivi me pozitivin. Dhe atëherë çirren moralistat për sankcione kundra njatyne mashkujve dhe duen t'i lynch-ojnë. E pse djali i ri vuen dhe s'ka mënyra të shpenzojë at energji – ata nuk e mendojnë.)

– Sa vjeç asht nj'ai djaloç, që po shëtit i lodhun?

– Trupi i tij asht i pesëmbëdhjetvjeçarit, ftyra e tridhetvjeçarit. Serioziteti i ftyrës i një katërdhetvjeçarit....

– Po, asht i ri - plak, si dhe shumica e tjerve.

Dy syt e Lilushës, dy liqej të kaltër zanash të bjeshkve prrallore. Mbytej Lili ndër syt e thellë të Lilushës, mbytej e shpirti i tij bërtiste: aman, shpëtim! Në dritzën e synit të kaltërt të Lilushës shikonte Lili veten, shikonte veten si mbytej dhe ndiente një dhimbë mu në zemër. Deri atëherë ai s'e besonte – kur lexonte ndër romanca – se dhemb zemra, por kur këtë e provoi për së parit herë, kafshoi buzën me dhambë dhe pëshpëriti: dhemb, dhemb.

– Çka të dhemb? e pyeti Lilusha atëherë.

Ai, i hutuem nga pyetja e saj, iu përgjegj me inat:

– Asgja!

Mandej mbas do kohe tha:

– Më dhemb zemra. Ha-ha-ha, – qeshej me një gaz të cilin Lilusha e kuptoi mirë, por bahej se s'e kuptoi:

– Për kë të dhemb zemra, – e pyeti tue buzëqeshë.

Lili i u avit fare afër ftyrës, e shikonte me sy depërtues, por nuk mund t'i thoshte: për ty. Por të dy e kuptojshin mirë shoqi - shoqin, megjithse asnjë fjalë përkëdhelje, asnjë fjalë dashnore nuk i tha Lili Lilushës. Kur ishin vetëm, ai vjedhte çastin dhe ia puthte flokët, e kur u përshëndetshin vetëm te dera, ai ia puthte dorën të cilën Lilusha shpejt e tërhiqte.

I urrente fjalët dashnore Lili dhe asnjenën nga ato nuk e shqyptoi. Jo vetëm Lilushën por edhe përpara, ndoj vajzë të cilën lehtë dashnoi, asnjenën nuk e përkëdheli me fjalë dashunore. Vetëm, mban mend, kur si nxanës, pesëmbdhetë vjeç ishte, e detyroi një shoqe e inatosun klase, tue i thanë:

– Ti mue nuk më don!

Ai heshtte.

– Jo, jo ti mue nuk më don.

Ai e shikonte në sy, buzëqeshte dhe heshtte.

– Po më thuej, më thuej, pse s'më thue, më thuej, se më don, –vazhdonte vajza gati tue qamë.

Atëherë Lili pëshpriti fare afër buzës së saj:

– Të due, të due.

Por Lilushës nuk mund t'ia thoshte, as këto dy fjalë. Ndoshta për at arsye ajo – mendonte Lili – nuk iu përgjegj të puthunit të tij. Rrinte në të dukun e ftoftë, si shtatore dhe lejonte ta mbulojë Lili me të puthmet, por të puthi dhe ajo, jo. Vërehej atëherë në të një të dridhun, heshtje e thellë, shikimi i saj arratisej, zemra i rrihte fort dhe Lili atëherë e kuptonte vuejtjen e saj mendore. Sa herë mendonte dhe vendoste Lili ta bajë Lilushën si veten, t'ia largojë – me anë të fjalve – at presion që bajnë mbi ndërgjegjen e saj të re ndalesat: mos të dashnojë kushrinin e vet ndryshe, por si vlla. Dëshironte dhe t'i shpjegojë se ndjenjat kushrinore në mes dy të rinjve – dhe kur janë të dy sekseve – ndërlikohen dhe në at ndjenjë tjetër, të cilën te na e quejnë të ndyetë. Ndjenjat përgjithsisht nuk janë të ndame njena nga tjetra me sopatë. Se në rini dashunia – qoftë ajo kushrinore, miqsore, e shoqnimit – asht ma e fortë, ma e përzemërt se ndër mosha tjera, kur at dashuni fillojnë ta lidhin interesa tjera, pothuej thjeshtsisht materiale. Erotizmi ban hapin e par t'afrimit në mes dy të rijve dhe do vazhdojë miqsia në rasë të pëlqimit të shoqi - shojt. E ndjenjat e ndryshme që shfaqen në këtë miqsi ndërlikohen shum, nuk mund t'i ndajsh me sopatë njenën

nga tjetra dhe të thuesh se kushrinën e don si kushrinë e jo dhe si vajzë. Por Lili e dinte se nga këto shpjegime Lilusha nuk do të merrte gja vesh dhe dëshprohej se nuk dinte mënyrë ma të thjeshtë që t'i thoshte se nuk po bajnë faj që po dashunohen në këtë mënyrë.

– Largohu! - i ka thanë Lilit ma se një herë kur ky i avitej ta përkëdheli dashunisht. Dhe njaj largim i saj ishte si të thoshte: pse po më ban të vuej. Kanjëherë ajo largohej me rrëmbim nga ai, por prap, dalngadalë, pandërgjegjisht i avitej. E këto ngjajshin vetëm kur ishin fare vetëm; në praninë e të tretit ata silleshin si kushri indiferenta. Ndjenjat pasionale që ndjejshin për shoqi - shojnë ishin të zjarrta por jo aq të forta, sa me thye pengesën fatale që i ndalonte të jenë plotsisht të njeni - tjetrit. Lili thoshte: kjo do kalojë, s'duhet t'i ap randsi, nuk asht e para herë që dashunoj, edhe kjo valë ndjesiash do kalojë; nuk asht kjo gja për mue qëllimi i fundit; do kalojë, do kalojë, – mendonte Lili me vete. E Lilusha thelltë në vete; diku në ndoj skut të pazbuluem, donte t'i mshefi ndjenjat e saj dhe nga vetvetja.

Lili ishte djalë i mirë. Këtë e vërteton simpatia që për të ushqejshin gati të gjithë ata që e njifshin. Sidomos kushritë dhe miqët ma t'afërm, për Lilin kishin gojët plotë lavdata. E kjo gja e detyronte dhe vetë Lilin të sillet si xhentëlmen kundrejt tyne. Megjithse këtë nuk e dëshronte gjithmonë. Donte nganjiherë t'u thoshte se kjo nuk asht ashtu por kështu, kjo nuk asht e zezë por e bardhë, t'u kundërshtojë ndër shum çashtje që i dukeshin atij anomalina, por – nga se këto silleshin me aq kërshri kundrejt tij – ai nuk mund t'u kundërshtonte kategorisht, pa mshirë. Edhe kur u kundërshtonte, këtë e bante në mnyrë që të mos të duket si kundërshtim. E Lili kishte me të vërtetë se çka të kundërshtojë.

Nganjëherë i shkonte në mendje të nxjerri shishin dhe t'ia nguli në zemër shoqnis, aq urrente tue bërtitë botnisht:

– E due Lilushen! Si vajzë, si grue e due...

Por Lilusha nuk ishte qëllimi i fundit i tij, ishte një oazë fantazmagorike që ndeshet n'udhëtim nëpër shkretinë mbrapa së cilës asht qëllimi.

Poezia asht prona e të riut. S'ka të ri që nuk e ndjen bukurinë. E njajo ndjenjë e bukuris, që shfren ndër fjalë, asht poezia. Poezia jetike, e cila filloi dhe ma parë se me një Safo dhe gjithnjë vazhdon, gjithnjë vazhdon të jetë poezia që ndez dhe djeg ma tepër. Se poezia e bukuris asht aq ngushtë e lidhun me atë që asht ma e fortë, ma markante te një i ri – me erotikën.

Me poezi ndër buzë, të pashkrueme, të kushtueme Lilushës, e zente gjumi Lilin, dhe me poezi ndër buzë zgjohej. Por ai kish kalue moshën kur poezitë dashunore shkruhen, – përkundra ai kishte dhe përbuzje për atë poezi të shkrueme, se ajo nuk asht asgja e re, asht prona e secilit të ri, – mendonte.

– Do e harroj, do e harroj – thoshte Lili tue mendue në Lilushen.

Dhe i ngjau Lilit të shkojë nga ai qytet. Së parit, i erdh mjaft keq. Në vend tjetër, puna tjetër dhe jeta tjetër. Pothuaj harroi Lilushën. Vetëm nganjëherë vegimi verbues i kofshës së bardhë të Lilushës, si refleks magjik, i përshkohej nëpër tru dhe mallëngjehej pak.

"...BUKËN TONË TË PËRDITSHME FALNA SOT..."

Herë vërente t'amën se si lutet para katër – pesë fugureve, herë shikonte nëpër dritoret në muzgun e mbramjes. Errsina bahej gjithnjë ma e shpeshtë, e Lili vërente se si drutë dhe sendet e tjera marrin trajta të frigshme. Vuri re edhe përjashta t'amën tue u lutë nën kandilin e Zojës – i dukej nëpër qelqe të dritores – dhe argëtohej: qe, tamam si kino, po shof kino, sa bukur, aaa! Flaka e kandilit nisi të dridhej dhe Lili nuk shifte ma kino në qelqe të dritores. Syt i shkuen në fund t'oborrit: qe, dikush po ec, i gjatë, me flokë të mdhaja, me shkop në dorë, shikon në dritore, hajn! Dhe shpejt Lili i friguem dhe nga ftyra e vet në qelqe u largue nga dritorja dhe iu avit s'amës.

– Nanë, dikush asht jasht!... Hajnat, – pëshpëriti frigshëm.

Nana nuk bëzante.

Lili e shikonte si lutej nëpër gjuj, tue lëvizë buzët afër shuplakave të ngjituna.

– Nana e eme nuk asht e frytë si fuçi, si nana e Lecit, mos me mujtë me ec, me iu qeshë gjithkush – mendonte Lili tue shikue t'amën nga profili. Por pse i lot ashtu buzët? Si me thithë sheqerin me buzë... sheqerin e hallvaxhis, të kuq, asi si blevi sot Mrika dy për një çerek lekut.

– Uf, nanë, hajt ma, a po çohe, me më dhanë me hangër...

E ama pëmendi ma me za Zot e Zojë, bani kryq dhe u çue.

Shkoi në dhomë të zjarrmit, tue thye gishtat e duerve e tue mendue, mori e shkundi shportën e bukës nga e cila ranë disa koje bajate, i mblodhi me kujdes dhe i qiti në kusi me ujë të vluem. Mandej u çue me marrë shishen e vojit, por u kujtue se e kish zbrazë në kandil të fugureve.

– Uf, nanë, hajt ma nanë, – kërkonte Lili me ngranë.

E ama qëndroi në mes t'odës e hutueme, nuk dinte kah t'ia mbajë, thyente gishtat e duerve, krismat e të cilave aq dhimbsunisht tingllojnë dhe mendoi diçka.

– Rri ti te zjarrmi, – i tha të birit dhe shkoi në dhomë tjetër. Iu avit si hije fugureve, me ftyrë të zbeme edhe të frigsueme, pa i shikue fare, i fryni kandilit dhe e fiku. E mori vojin, e derdhi në kusi dhe nisi ta përzijë, nsa buzët makinalisht pëshpëritshin:

– Qe, moj nanë, he, tash po han, – e mendimet i kish ngjeti, diku t'arratisuna.

– Merre pak ujë dhe fike njat dru, mos të digjet kot, sonte nuk asht ftoftë.

Grueja u çue, derdhi mbi dru të ndezun ujë, i cili bani tym dhe poterë, që rrëshpethtas ushtonte në heshtjen vorrezë të dhomës së zjarrmit.

– Çka të tha zotni Filipi? – pyeti frigshëm të shoqin, i cili rrinte zymtas me sy të ngulun mbi hu të fikun.

– Asgja. Çka me më thanë... S'ia qet hesapi me më marrë. Mundet me e krye me një njeri at pak punë që ka.

– Po a kqyre te zotni Lorja?

– Allahile, praj. Mos më pyet. Gjithkund njësoj. Njeni thotë s'më duhesh, tjetri s'kam nevojë, i treti nuk po jam tue nxjerrë as për vete bukën e gojës. Kur ai me gjith atë dugaj... Allahile, mos më pyet, – tha n'idhnim dhe mori mashën në dorë.

– Mirë, mirë, more Kolë, mos u idhno. Por... Çka kena me ba?

Ai me mashë në dorë shkarravitte nëpër hi të votrës dhe nuk i përgjigjej. E ajo matej t'i thoshte mos shkruejë nëpër hi të votrës se nuk vijnë, thonë se bahen borxhe. Mendja i shkoi te borxhi që i kanë furrtarit, i cili pardje u ka ndalue bukën me tefter. I tha Lilit:

– Thueji nanës të çojnë paret, po desht me i dhanë bukë.

– Moj nanë! Nuk m'i ke dhanë paret... S'ka bukë, ka thanë, – britte Lili që nga dera e oborrit.

– Mirë, moj nanë, s'ka gja. Tash ka me prue baba.

Por baba nuk pruni as buk as gja tjetër, as mbramë as sonte. Rrin pranë votrës dhe mendon e një zymtim ia ka ba ftyrën si të smundit. Mendon. Eh, sikur të gjitha këto mendime të baheshin

pare! Deshte të pyesi për Lilin a ka pasë me ngranë gja, por nuk guxoi. Kish frigë të mos ndëgjojë atë që s'ka dëshirë me e ditë. Nse s'ka pasë çka me ngranë Lili, ma mirë mos me e dijtë e me gënjye veten se ka hangër. Vjedhtas shikonte të shoqen, në dritë të bishtukut i dukej shumë e zbetë, me syt e thelluem e të nximë përreth. E dinte se ç'domethanë.

Drita e bishtukut nisi të dridhej, dhe dridheshin të gjitha sendet dhe hijet e vorfna bashkë me dy kensa që dridheshin nga friga e jetës së nesërme. Pa bukë. Të dridhunit e flakës së bishtukut sikur ua ngatrroi mendimet të dyve. Të dy përnjëherë u çuen të shkojnë me fjetë.

– M'u hiq, pash zotin. Largohu, – i thoshte e shoqja të shoqit n'errsinën e dhomës, ratë, nën fuguret ku kandili nuk ishte ndezë.

– Çudi, pse zotni Filipi me të hjekë nga puna; ty po, e ata dy jo; pse jo njenin nga ata – n'errsin i fliste të shoqit me guxim.

– Ku e di unë... E dij se ç'mendon ti! Kujton se më ka xanë në ndoj punë të keqe, prandaj më ka qitë nga puna.

– Po kot pse po të qet?...

– A të thashë, moj e marrë, se nuk ka punë për tre vetë! Ti nuk merr vesh!

– Mirë, mirë. Mos bërtit, se po ma çon djalin.

Heshtën. Silleshin e shpërvileshin herë njeni, herë tjetra deri në natë vonë.

Kumbonët lëkundeshin, lëshojshin tinguj të cilët zvarriseshin nëpër rrugat e qytetit, lëmojshin pullazet e shtëpive, futeshin nëpër vrima, dritore e dyer dhe ftojshin: mos e harroni shtëpinë e Zotit.

Kola, nga skaji i trotuarit, shikonte ceremoninë fetare në parakalim. Kujtohet se para pesëmbdhetë vjete dhe ai, njashtu si ato fëmi, barte fugure, qira dhe këndonte kangë kishe. Era e kemit (tamjanit) që i mbrrini te vrimat e hundës i kujtoi ma intimisht fëminin shkollore. Si nëpër reliev shkonte me mendim nëpër kujtime; ndërlikoheshin ftyra shenjtësh, priftnash, mësuesash, shokësh ndër skuta t'errta, tue u lutë, dikush me përvujtni e dikush tue shamë kujdestarin, që s'e la me ikun. Eh, sikur të mbetshe në kuvend, të mos dilshe jashtë, – mendonte Kola tue e kujtue gjendjen e vet tashmë me hidhnim. Po ai, ai atje, ç'ka don me qiri në dorë? – e gati sa s'bërtiti. Tush Prendi, hajni me dorca të

bardha, me qiri në dorë... Kuj ia ka ndezë? Zotit a dreqit! Besa, dreqit. Kur ke e ia merr at goxha qiri, e zhvesh dhe ia then për shpinë tue e rrahë... Ama, dhe këta priftënt, shokë të mirë kanë!

Parakalimi i procesionit ende nuk mbaroi. Kola u mërzit tue shikue, por nuk lonte vendit, se kërkonte dikë me sy. Ma së fundit erdh dhe turma e mbrame. Kola u fut në të. I kish thanë zoti Filipi: duku nesër. Dhe tash Kola, mbasi zoti Filipi asht me një zotni tjetër, i del herë para, herë për anash, herë sjell kryet nga zoti Filipi, por ky si shifet ka bisedë me randsi dhe nuk e shef. Kola vjedhtas prigjon bisedën:

– A të bie nder mend, Filip, para pesëmbdhetë - njëzet vjet si ishin këta procesione?

– Eeeh! Atëhere...

– Të këndonte zemra n'at mori popull, lavdi Zotit.

– Ndryshe atëherë, zotni Zef, ndryshe asht sot...

– Po due me thanë se djelmnia e soçme nuk merr pjesë me gjithë zemër... Eeeh! na atëhera...

– Epo fajin deri diku e kemi na; por ma tepër e kanë fajin do shkolla të reja që na i kanë çilë tash...

– Tamam e ke. E kam nipin që, me kenë i emi, buk s'i nap me hangër, – sa hapë gojën, blasfemon. Ruejna, zot, asht! Po çka t'i bajsh shkollave të reja?...

– Po çudi asht puna e këtyne bolshevikve si njerëz t'egjër ishin...

– Leni, allahile, – dhe sillej zoti Zefi me pa mos t'i prigjojë kush.

E Kola, që gjithnjë prigjonte, në mjerimin e tij u qesh dhe tha në vete:

– Të mos kesh frigë mos kujto se po të padit kush se je bolshevik...

Kur pa se me zoti Filipin s'po piqet sot, i hyri një idhnim. Mirë e ndjeu se si i vloi diçka në gjoks dhe shpejt si kokërr iu ngjit në fyt. Aty e mbytte. E kujton shtëpinë, dhe kokrra në fyt e mbyt. Të bërtasin në këtë turmë ndjenjash të stërhollueme, të bërtasin me të tanë mushkni – dhe të shkyhet s'ka gja, të bërtasin:

– Buukë! Buukë për Lilin!

– Hee... do bukë? Kur të t'apin bukën, ke për të kërkue tlyn, mandej mish e mbasandej ke për të kërkue shtëpi me diell... hee – jo! S'duhet mësue bota njashtu. Jo! S'ka bukë!

– Bukë! Aman! Vdiq Lili!

– Jo, mos kujto se ka me vdekë. S'ka vdekë te na kush për bukë. Për pashkë ka me u gjetë dikush, ndoj shpirtmadh, me i dhanë ndoj lek.

Por Kola nuk bërtet. Jo me fjalë, por as me të dukunt të jashtëm nuk don ta tregojë mjerimin e vet. Mundohet të buzëqeshi kur përshndet ndoj të njoftun.

– Si je, Kolë? Si po shkon?

– O mirë. Si je, ti Nikë? – dhe buzëqeshja e përdhunt ia hap buzët.

Por kur shkon në shtëpi, aty ma nuk mund të lozi rolin e njeriut të kënaqun me jetë. Buzqeshjen e vet e var në dorzën e derës s'oborrit, para se të hyjë mbrenda. Duert i mban drejt shtatit që grueja, e cila sigurisht e shikon nëpër dritore, mos të gënjehet me shpresë, tue mendue se ka prue ndoj gja. Por ma shpesh pret t'erret dhe atëherë shkon në shtëpi.. Barem, atëherë Lili asht në gjum dhe s'ka me e pyetë a i ka prue gja.

Zotni Filipi s'kish dalë ende në kafe. Kola po e pret. Kanjëherë e shndrron ndoj fjalë me dy garsonat. Vëren Kola se si shkëlqejnë tryezat e gurit të bardhë, karriget e zeza me politurë, – iu banë si me qenë pjesa e një trupi të tij të madh, nga i cili u shkëputën. Ndiente për ta diçka si nostalgji. I kujtohej vetja si, me dy-tri tabake mbushë me gota, sillej i letë tue shërbye, shpejt, pa gabim, pastër. Atje m'at tryezë në skaj vinte një zotni, i huej, i cili gjithmonë jepte bakshish. E me at bakshish ai i blente diçka Lilit. Zotnia kërkonte një vermut dhe me ia ndezë cigaren. Kështu në mendime, ndër mashtrime të gjalla aq thellohej Kola, sa gati i vinte të bërtasi: Urdhno, zotni! po vjen! – megjithse kafja ishte fare e zbrazët. Ishte kohë mbasdreke.

Ulet Kola në një karrigë. Po t'ishte këtu me shërbim nuk do të mund të rrinte, tashti barem njat privilegj e ka (o sa dëshronte Kola të mos ta kishte). Ndej në karrigë, brrylin e mbshteti në tavolinë e ftyrën në shplakë. Prap mendime. O mendime, fundi ju

daltë! Se asgja s'po qitni në dritë. – Pesë vjet punë në këtë kafe. E për pesë vjet trajtat e të gjitha këtyne sendeve lanë vragë të pashlyeshme. E bajnë dhe shpirtin e njeriut që t'u shembllejë. E shpirti i Kolës asht coptue, asht shpërnda grima-grima. Pak nga ai asht futë nëpër vrima të karrigave e të tryezave, të cilat Kola i njofti një nga një tue i kërkue, e pak nga shpirti i tij asht futë, asht ngjitë, asht ngjeshë nëpër paçavra të ndyeta dhe mshisa të lagta. Atje, n'at tryezë – i kujtohej Kolës – kishte gjithmon ma shum bishta cigaresh dhe gjithmon mbi të ose ishte shkarravitun diçka e pakuptueshme, ose vizatuem ndoj ftyrë, ndoj trup grueje me tjera. E ai mbasi e shikonte mirë e mirë, e hapte paçavrën e lagtë dhe me aq fuqi e fërkonte, saqë tryeza lonte vendit. Duhej mshi mirë, se qortimi i kërcnueshëm i zoti Filipit nuk mungonte. Pesë vjet kësi pune. Dhe mandej në rrugë të madhe. Por as zoti Filipi s'ka faj. Punë s'ka. – Po kush ka faj? – Askush. Nana që më lindi, – mendonte Kola. Paskam qenë i tepërm në këtë botë, – unë me shokët e mi që apim të gjitha fuqitë e veta për një krodhe buke – dhe këto fuqitë tona askuej s'i duhen.

Kush ka faj? – Kola thotë askush s'ka faj – dhe aty qëndron e tanë tragjedia e tij. Vuejtja intime dëshpruese, e cila t'udhëheq në vetvrasje. Por mirë asht që Kola mendonte ashtu e jo ndryshe. Ta dinte ai se kush e ka fajin, ose së paku t'ia kishte vue ai vetë kuej fajin, atëhere – eh atëhere... Fuqitë e njerzve n'ankand kushedi si do të veprojshin.

Crrr-crrr-crrr bajshin këpucët e reja të zotit Filipi. Kola u çue në kambë.

– Ej, Kolë? S'kemi gja të re? – por menjëherë vazhdoi: – A ishe dje në procesion?

– Po, kam kenë...

– Pak popull, s'ishte shumë. Çudi, të rijt e soçëm, si me pasë marre me dalë në procesion e me u vue në rresht. Po ku ishte ti? Unë s'të pashë.

– Ishe mbrapa jush, zoti Filip.

– Eh, po, po, e dij. Unë ishe me zoti Zefin, bisedojshim për disa punë, por nuk të vuna re.

– Unë erdha, zoti Filip, at punë që më keni thanë – desh të vazhdojë Kola, por s'e la ky.

– Kur isha unë i ri, – filloi zoti Filipi me ftyrë të qeshun dhe tue u ulë në karrigë – një herë kështu në procesion tue kalue, një turk u qeshte ose lajkos, ose uratve tona, ose neve të gjithve, e unë – eh, atëhere më vlonte gjaku – dola nga rreshti ta kapa për fytit at qen bir qenit dhe zoti më dha një fuqi të mrekullueshme, saqë gati e mbyta aty në vend. Por u përzien tjerët, të dyja anve, t'u përleshën, unë shpejt ika në rresht, vazhdova rrugën në procesion, kur mbrrini policia tue fishkllue dhe t'i rrasi në burg nga të dy palët. Ha-ha-ha! edhe sot, kur më bien ndër mend, qeshem se si disa shokë të mi hangrën dajak në burg e unë shndoshë e mirë. Ha-ha-ha... E të rijt e soçëm..., – vazhdonte zoti Filipi tue shikue nëpër derë.

– Pse mos të qeshesh, – bluente Kola ndër mendime të veta, – shokët të kanë hangër dajak e ti jo, ti s'ke hangër kurr dajak; por Pashkësh ose Kështndellash, ose ndoj feste të madhe si dje ke veshë këpucë të reja; e meqë vij me të lutë për punë, m'i tregon pallavrat që ke ba kur ishe i ri. Pse mos të qeshesh?!

Kola, i vramun, shikon zoti Filipin. Ky e din se Kola s'po e ndëgjon, por vazhdon të flasi gjithnjë ma me hare. Kish qëllim të mirë, si shifet. T'ia largojë mendimet nga mjerimi i papunsis, ta zbavisi, por edhe veten të nxjerri sa ma lirë e mirë nga borxhi kundrejt Kolës. Por së fundit, e pa se nuk shkon kjo taktikë, prandaj ndrroi fletë dhe i ra çështjes në thelb.

– Po a din, ti Kolë, se punën tande gjithnjë e kam ndër mend?

– E dij. Ju falemnderës!

– Për Zotin, si për djalin tem mundohem. Të përmenda ndër dy-tre vende, por të gjith m'ankohen se s'kanë punë dhe se nuk mund t'i shtojnë shpenzimet... E unë, ti po shef edhe vetë. Thuej, thuej due me ndie nga goja e jote, a ma qet hesapi me të mbajtë?

Kola disi i turpnuem nga fjalët kaq miqsore, mezi murmuroi:

– Po, nuk jua qet hesapi? – e në vetvete vazhdoi: s'po fike me më mbajtë derisa të gjej punë ngjeti...

– He pra, çka me ba? Këtë krizë, këtë horrllëk unë s'e mbaj mend ndojherë. U banë lufta, u banë revolucione, por krizë nuk kishim. Vlonte parja anembanë. Shtrejtsi – po. Por ajo ishte për dobi tonë. E sot, tek po kemi qetsi shyqyr, por ç'e do qetsinë, more Kolë, kur asht kriza? Apo s'asht kështu? Unë, ti, na duem me jetue.

Çka na duhet ne se po vriten tjerët... A ende s'janë vra-a? U farojshin. Punë, punë me fitue... Apo s'asht kështu?

Kola pau se zoti Filipi prap po ia nis bisedës dhe bani sikur po do me shkue.

– A, po shkoj. Tungjatjeta!

– Tungjatjeta. Kolë! Mos kij mendim. Gjithnjë të kam nder mend. E sa për mue, ti edhe vetë the se s'ma qet hesapi. Hajt, udha mbarë...

Nga dera e kafes Kola u gjet në rrugë të madhe të qytetit. Diçka ia pickonte dhe ia digjte syt. Lott.

– Po pse më thrret? Pse më rren në shpresë, barem? Ah... – dhe kryevarë, dalngadalë, me mendim të mpitë ndër tru se do kthejë në shtëpi prap pa gja, endej rrugave pa ditë për vete.

– Lil! Hajde, nanë, hajde, me ra me fjetë, se të ka shtrue nana.

– Jo pra, jo! Aspak! S'due me fjetë. Due me pritë babën.

– Po baba vjen vonë, moj nanë. Hajde, hajde, të pastë nana.

– Jo, praaa...

– Po të dëftoj një prrallë të re të bukur.

– Cilën? – ngau djali nga dhoma e zjarrmit, iu avit s'amës dhe e shikonte me shkëlqim në sy.

– Një të re... U, po të mësoj uratë...

– Jo, jo, s'due uratë, due prrallë...

– Mirë pra, prrallë. Por edhe ti me e mësue përmendsh?!

– Pooo – dhe u fut fëmija ndër shtresa dhe e ama u shtri pranë tij.

– Hajt, nanë, prrallën...

– Ndëgjo, pra. Venia veshin mirë dhe thueje ti mbas meje. *Ati ynë që rri në qiejt...*

– Ati ynë... uf... jo, jo, thueje ti vetë ma parë.

– Mirë pra: *Ati ynë që rri në qiell, shejtnue qoftë emni i yt, të mbrijë mbretnimi yt, të bahet vullneti i yt sikur në qiell edhe në tokë...*

– U nanë, po kjo nuk asht prrallë! Kjo asht uratë. E din edhe Zefi, ia ka mësue gjyshja...

– E, a shef sa mirë e din Zefi?... Duhet edhe ti me xanë.

– Mirë, pra... Si fillon? – dhe strukej Lili në prehën të s'amës. Kryet i mbshtet ndër gji të saj, ndiente erë nane.

– *Ati ynë që rri...*, – shqyptonte nga një rrokje e ama e Lili përsritte. I ndalohej vëmendja ndër fjalë që s'kuptonte, por makinalisht vazhdonte të përsrisi fjalët nga buza e s'amës.

– *Bukën tonë të përditshme epna sot*, – vazhdonte e ama uratën.

Mbas këtyne fjalve të përsrituna, Lili mbet:

Bukë të bardhë, nanë, iha qysh kur s'kena hangër! – dhe çoi kryet me ia pa ftyrën s'amës.

– Hajt, tash me e thanë ti vetë deri këtu...

– Po... e dij. Si fillon?

– *Ati ynë...*

– *Ati ynë, bukën e bardhë na fal...*

T'amën e zu gazi, dhe nisi të qeshi heshtaz, por e zu kolli:

– Jo, more... ti i re shum për shkurt...

– Uuu, kjo prrallë asht shum e gjatë, s'e due – jo, aspak, – u zemrue Lili.

– Sa mirë Zefi e din uratën? E ti s'e din. Marre!

– Pooo, posi... ai nuk din asnjë prrallë që dij unë. Ai asht qyqe. Ta kam rrahë, t'i kam ra grusht, pse më ka thanë se s'kena çka me hangër dhe pse s'ia kena pague paret për qira.

– Si, more, me i ra djalit të zotnis?! Të raftë pika duerve!

– Po fort, pra! Tash e mbys.

– Besa, s'guxon ma me e prekë me dorë... Jo, moj nanë, nuk duhesh me e rrahë Zefin..., – ndrroi e ama me të butë.

– Po, po pse me më thanë ai mue se s'kena bukë me hangër, – shfajësohej Lili e zani i dridhej gjithnjë ma tepër. Ishte gati të zhgrehet në vaj.

E ama e muer me të mirë. Ia kruente kryet. Dhe shpejt e zu gjumi.

Lili merrte frymë të rregullt. E ama u suell në shpinë dhe ashtu e shtrime në shtresë kundronte nëpër gjysëmerrsinën e dhomës. Llamba, e ulun gati krejt, lëshonte erë vojguri nën tavanin e ultë të dhomës. Ia digjte cipën e hollë të hundës së ftofun, nga e cila kullonte ujë. Ajo e fshinte me gisht. Ndiente, ashtu e shtrime, si e tërheq shtresa, e thith, e përpin në një gjum të randë si plumbi e të pakuptueshëm si errsina. Por, mendimi, si një korb i zi, ka ba çerdhen në një skaj të trunit në rrashtë, pjell të keqen mbas të keqes dhe s'len me fjetë. Diku nga fundi i mides i doli si një të dridhun, diçka si afsh i një dashjes, i një dëshirës, i një nevojës së

domosdoshme. Edhe çudi! Ashtu e lodhun, e undshme dhe me shpirt e vujtun, ajo n'at çast dëshronte, si në nett e para të martesës, t'i shtrohej dëshirës me të gjith zjarrmin e një trupit që vuen. Aty, aty asht harresa, shpëtimi, e vetmja kënaqsi e jetës së saj varfanjake. Por edhe njajo punë bahet shpejt e hidhët si bërthama e kumllës së gjelbërt dhe pa pjekë... Në kësi nate, kur trupi zgjohet nga zjarrmi i etheve të mfshehta, njajo dëshirë asht si dëshira e njeriut, i cili mbasi ka vendosë të mbytet, hidhet n'ujë, i zehet fryma, mbytet, mbytet me siguri dhe që ndien kënaqësi bash pse mbytet.

Kola sonte ende s'ka ardhë, por ka me ardhë. Të vijë. Kola nuk asht ma Kola që ishte. Kola i mirë, i qeshun, me duer plot që vinte në shtëpi nuk asht ma, – por asht Kola pa punë. Ç'e do burrin pa punë? – i tha një shoqe këto ditë. Dhe grueja e votrës nuk ndien shumë për burrin pa punë. Po burri me çka dallohet nga grueja? Jo vetëm me pantallona, por me punën që ban për t'i sigurue grues mirëgjendjen. Dhe pikërisht me njatë dallohet. E kur burri s'e ka at punë, atëherë ç'e do? Të na lëshojnë vetë ta fitojmë jetesën, – por as njatë s'të lanë, të qesin ngatrresa, – i tha grues së Kolës një shoqe, e cila gjithashtu e kishte burrin pa punë. Ajo, bile, dhe i dha uha dhetë lekë. Dhe i tha:

– Kur të kesh nevojë të madhe, eja tek unë.

Grueja e ndershme e Kolës desh t'i thoshte kësaj grueje: jo, moj grue, unë nuk vij në shtëpi tande – pse e tanë bota fliste për të se nuk asht e ndershme. Ajo desh t'i thoshte njashtu, por të dhet lekët, që i kishte shtërngue aq fort në dorë, i thanë: ndal! Dhe ajo të gjitha ato mendime të këqija i kapërdin. E kur i kapërdin, nuk iu dukën gjithaq të këqija.

E sonte burri i saj ka me ardhë. Por, burri pa punë, a asht burr? Grues s'i bahet, s'i duket se asht burr. Dhe sonte kur të vijë, ka për të hymë si në shtëpi të huej, pa të drejta dhe marrëveshje. E ndër shtresa, ratë, kur dora ka me udhtue me gjetë harresën, grueja ka me i thanë: mos më prek!

* * *

Po Lili çka pat? Pse u zbe që nga maja e hundës deri te veshët? E syt pse i xhixhëllojnë në zjarrmi? Mos e zu malli për babën? Për babën që shkoi diku, nga do t'i bijë Lilit çukulada...

– Mos harro me i prue Lilit çukuladë, – i tha nana babës, kur ky me një valixhe të shkyeme, marrun uha, nisej nga dera e me sy të turbullt shikonte fëmin.

U nis, shkoi në kryeqytet. Atje, i thanë, se ka me gjetë punë. E këshilloi me gjithë mend dhe zoti Filipi. I dha diçka edhe për udhtim, uha. E shoqja nuk bëzani fare kur i shoqi ia tha mendimin e vet. E Kolën, kur kjo s'bani za, diçka e theri thellë mfshehtas në zemër. Por u nis, me vendim të premë që t'u dërgojë fëmis dhe grues sa ma parë për jetesë. Me gjith vendim të premë të tij, kaluen disa dit të mira e ai nuk i lajmoi gja shtëpis. E shoqja priti dy javë rresht, dit' e natë, ndoj lajm, letër a pare, por kur s'erdh gja, e kojet e bukës munguen e vdekja në rini nuk pritet me duer kryq, ajo ndryshoi jetën.

Po Lili? Lili çka pat? – Jo, s'e zu malli për babën. As për çukuladë... Por u zbardh, u zbe që nga balli nën flokë deri në birë të mjekrës së hollë, e në mes të fytyrës syt i qitshin shkëndija.

– Nanë, ujë... ujë nanë, – dhe në jastëk sillte kryet herë në një anë, herë në tjetrën, me gishta që dridheshin kapte safën e ujit dhe s'e lëshonte pa e pi deri në fund. E e ama ia tërhiqte:

– Mjaft, moj nanë... Lil, mjaft ke pi...

Dhe për një muej, i cili ka 30 ditë, ditë për ditë e zunë Lilin ethet. Kur ish ndër ethe, i skuqeshin mollzat e syt zvogloheshin; e me të kaluemen e tyne zbehesh dhe qante ose pse nana nuk ia plotsonte dëshirën, ose pse i pëlqente të qajë. Me qa, kur ke vner dhe ethe, asht një ngushllim ndoshta, kushedi.

– Uf, si ma plase shpirtin, – i thoshte e ama kur ky qante. E Lili vazhdonte të qajë jo pse ia plaste shpirtin s'amës, por pse i pëlqente të ndëgjojë si i oshtin zani i vet ndër veshë dhe i pëlqente të qajë nga inati, nga inati. Pse mos të qaj? Po fort! – mendonte Lili me vete.

– Pse s'më nep, pra, bukë të bardhë? E, pse s'më nep? – i sillej s'amës, e cila i kish mendët e humbuna – dhe vazhdonte të qajë.

Pau e ama se si Lili u zverdh si drita e bishtukut e ethet nuk po e lenë. Dhe e dinte se duhet me thirrë mjekun, me ble barna, me i ba Lilit minestër për me hangër, me pimë limonadë në vend t'ujit kur ka zjarrmi, me u veshë trashë kur del përjashta, të gjitha këto i

din e ama e Lilit, i ka mësue te zotnia kur, si vajzë ishte shërbëtore, por...

Dhe një ditë, kur Lilin, mbas etheve të forta e zu gjumi, e ama e ndryni shtëpinë dhe shkoi te grueja që i kish dhanë uha dhetë lekë. Shkoi shpejt, pa kthye djathtas e majtas dhe pa u mendue ma gjatë, por me vendim të premë, si dhe burri i saj, për me gjetë të hollat e nevojshme që i duheshin për mjekimin e Lilit.

* * *

Dhe mjeku erdhi. Një burr i shtyem në mot me ungjill në dorë. Hyni tue shikue djathtas e majtas që të shofi kënd. I doli e ama e Lilit. Lili ndër shtresa ish bamë palmuç. Mjeku iu avit, nxori termometrin t'ia vejë nën sqetull. Por Lili, si duket u friksue nga termometri, ia nisi të qamit dhe i shmangej mjekut. E ama iu avit, e mori me të mirë, e përkëdhelte, e puthte dhe së fundi mezi ia vunë termometrin. Mandej mjeku e mori ta preki nëpër trup fëmin. Gishtat e ftohta të mjekut iu dukën si thika Lilit. Dridhej i tanë nga friga e mjekut, nga të ftohtit, nga vuejtja dhe s'dinte se ç'bahej me të. Veç kur e mbuluen dhe e lanë të qetë ndër ethet e tij, mori frymë thellë me të tanë gjoksin. Mjeku i kish rrudhë buzët dhe mendohej. Shikonte përqark e në parakalim ndër sy të tij pasqyroheshin plaçkat e një shtëpie varfanjake. Dritorja me xhama të thyem e të ngjitun me letër, dy karriga jo të sigurta, një tavolinë e shtrembtë mbi një qilim të arnuem, në qoshe fuguret e ndër qoshe tjera pëlhura merimangash si trofejet e mshefuna të mjerimit. Së fundi, syt e mjekut ndeshën në syt e grues, e cila e shikonte me frigë.

– Duhesh me u kujdesë shum për fëmin, përndryshe do ta humbish. Shum kohë ka pasë zjarrmi të madhe, – mezi iu kujtua mjekut me folë dhe mori të shkruejë recetën. Kur u nis me shkue, grueja e pyeti sa duhet t'i paguajë. Por ky i tha të blejnë barnat me ato të holla. Ajo ulet në një vend si e mpime, shikonte mjekun, i cili iu avitte derës s'oborrit në shpinë mbrapa, dhe iu avulluan syt. Mbet ashtu një kohë... Gjëmimi i Lilit e tërhoq. Ngau te djali, u shtri pranë tij, zu ta rroki, ta përkëdheli me fjalë:

– Do shndoshesh, moj nanë, do shndoshesh, pëllumb! Tash të blen ty nana me hangër të gjitha të mirat. Çka don me të ble?

Por Lilin, si shifet në këtë çast, s'e interesonte asgja, veç gjëmonte, – dhe nuk iu përgjegj s'amës së gëzueme nga mirsia e mjekut. E ajo u mendue, diçka si me e piskue për zemër; mendoi se ndoshta mjeku s'i muer të hollat nga se Lili ka me... "Jo, jo, – pëshpritte, – ruejna zot!" Dhe me frigë e shikoi djalin, e mbuloi mirë dhe u çue.

Sahati i kishës trokiti një herë, ishte tre e gjysmë mbasdite të vjeshtës së dytë. Grueja u çue me vrull, shkoi në dhomë të zjarrmit dhe në sqoll nisi krizma e enve dhe e ujit. Mbasi u la mirë dhe u mshi, iu avit pasqyrës të cilën ia kish dhanë uhá Lezja, grueja e dhetë lekëve. Mori krem, e fërkoi ftyrën e një erë e kandshme u përhap nëpër dhomë. Nëpër retë e pudrës grueja shikonte veten në pasqyrë dhe kujdesej sa ma natyrshëm t'i skuqi buzët. Jo jo, s'jam plakë! mendonte. Ti je e bukur, moj dreq! – E kur burri s'ta çon as një letër, e ti me fëmi po vdes unit, besa ti je e marrë, – i tha Lezja. Dhe ia rregulloi punën.

Lili kish qitë kryet nga mbulesa dhe me sy xhixhillues shikonte t'amën. Mezi e njofti. Kurr s'e ka pamë nanën kaq bukur të veshun e të goditun. Kjo iu avit, e çoi, e mbështjelli me jorgan dhe në grykë, e mori në dhomë të zjarrmit. I shtroi pranë votrës dhe i tha të rrijë urtë se ka me ardhë një zotni në dhomë tjetër. Lili shikonte t'amën me admirim fminuer, gati ishte të rrafi shplakët nga gëzimi. Por kur i foli kjo seriozisht për ardhjen e një zotnis në dhomë tjetër, ai s'bani za; si duket e kuptoi randsin e çastit. U shtri ratë, u mbulue, u struk, u mblodh dyfish si krymbi dhe me sy të mbyllun shifte nanën aq bukur të veshun e të goditun. E e ama, mbasi kish mshie dhomën dhe ndreq, aq sa mund t'u ndreqte, kish qëndrue në mes të dhomës në mendim. "Mos rri e vrame, se burrat s'kanë qejf ashtu me e pamë gruen, – e mësonte Lezja. – Qeshu, fol, mos rri si qyqe. E në rasë se të pyet kush pse çon këso jete, ti thueji si të duesh, mundesh me i thanë edhe të vërtetën, por thueja tue buzëqeshë: Mos gabo me të shpëtue lott, se ai burr nuk të kthehet ma kurr. Por qeshu, fol, ban lojna. Unë e dij, moj motër, se ty m'at çast të pëlset zemra, por çka me bamë... për hatër të djalit që e ke të smundë... dhe jeta duhet jetue, te e mbramja, s'asht edhe një punë e madhe! Tjerët i bajnë këto punë për qejf, e na i bajmë për hall, – i tha Lezja ma me za dhe tue çue duert përpjetë nga zemërimi që

duhet me i thanë gjithë kto fjalë që t'ia mbushi mendjen për një punë aq të thjeshtë.

Tash ajo qëndron në mes të dhomës, e goditun për me pritë... Të gjitha mendimet mallëngjyese dhe jomallëngjyese, fundojnë te këshilla e Lezes: buzëqesh! Ajo iu avit pasqyrës, buzëqeshi dhe i pëlqeu vetvetja. S'kish dijtë deri tash se ishte një bukuri e mshefun.

Tinglloi ora katër. Grueja shikoi nëpër dritore dhe qe: nëpër oborr po vjen i prituni. Ajo mblodhi fuqin, e nxori prej dikah një buzëqeshje, e vendosi mbi ftyrë të vet dhe i duel para mikut të pritun...

* * *

Posa hyni Kola në rrugzën ku e kish shtëpin, i nguli syt mu në derë t'oborrit që prej së largu. Pau se bash nga dera e shtëpis së tij doli një zotni i huej, i panjoftun. Kolës diçka i ra në krye. Si me ia pasë shkrepë dikush për mur. Zotnia i panjoftun kaloi në drejtim të kundërt të rrugës, ngadalë, i qetë. E Kola e ngadaloi hapin. Gjithfarë mendimesh si shigjeta ia përshkojshin trutë. Por asnjë mendim nuk ishte qetues, as nuk e fashitte ndërgjegjen e tij të çueme peshë në dyshim. Me hap të sigurt hyni nëpër derë t'oborrit. Dyert e shtëpis, dritoret, në vrullin e mendimeve të hidhta, i lojshin para syve, iu dukeshin dyfish, shtrembët, gjithsesi. Praku i derës shkonte e vinte. Në dritoren e dhomës së zjarrmit pau një grue shumë të hieshme, dukej se numron të holla. Thelltë, në ndërgjegjen e tij t'ersueme, vegoi një rreze e vogël shprese: ndoshta grueja e tij nuk banon ma këtë shtëpi! Do të ketë dalë vetë, ose do ta ketë qitë jashtë i zoti për mospagim qiraje. S'ka gja... Ma mirë njashtu... se njerzit e huej me ardhë te grueja e tij, – mendonte Kola msheftas, tue e mshefë dhe nga vetvetja at mendim. Por sa kapërceu prakun pau plaçkat të cilat i ka lanë. U zhduk ajo rreze e vogël shprese. Si një i plagosun randë, u ul në karrige, disi u mblodh e shikimin e mbërtheu përtokë. Po ajo grueja në dritore? – mendonte. – Para tij erdh grueja, e cila së parit, me të pamë të shoqin, u hutue, u zbe. Kola çoi kryet, në gruen e dritores njofti gruen e vet. Po, asht goditë për at zotnin, – mendoi. Uli prap kryet dhe shikimin prap e mbërtheu përtokë, në një vrimë ndër drrasë.

Heshtje. E zemra donte t'i bërtasi, t'ulurijë si bisha së cilës ia kanë prishë strofullën. T'ulërijë, por s'kish fuqi. I shkyem, i lodhun, i mjeruem rrinte ke karriga pa lëvizë. Grueja, kur e mblodhi veten, e pyeti:

– Kur ke ardhë?

– Tash..., – u përgjegj shkurt pa drejtue kryet nga ajo.

– Lili asht shum i smundë, – i tha e shoqja. Por ai vazhdoi të shikojë përtokë vrimën ndër drrasa. Ishte një vrimë shumë interesante!

MATANË GARDHIT ASGJA TË RE

Një vransinë si plumbi pushonte mbi qytetin gjithë ditën. Jeta zhvillohej e ngathtë, disi zvarrisej. Gjethët e para të vjeshtës këputeshin nga dega, zig-zag e bajshin udhën nëpër ajr e sa përkitshin tokën si me thanë: qe, këtu asht vendi ynë. Por, aty para muzgut, pa pritë, fryni një erë e rreptë. U shkrepën xhamat ndër dritore dhe dyert e një lagjes mbarë; gjethët si të tërbueme fluturojshin në të gjitha anët, derisa ma në fund u qetsojshin në ndoj qoshe. E n'oborr, mbas shtëpis të Selim Mesit teshat e lame, që gjithë ditën shtri nuk u terën, tashti filluen të valaviten, të rrahen, të fluturojnë, të shkrahen nëpër tokë bashkë me gjethe. Një grue e re tue nga e tue ba poterë të madhe me ndalla, del jashtë e mbas saj, ngadalë, një plakë. Shpejt fillojnë me mbledhë teshat. Kur e reja, tue mbledhë teshat, mbrrin te gardhi që ndan dy oborret e dy shtëpiave, ndalet, vështron matanë gardhit një copë herë, e kur mbrrin plaka, i thotë me za t'ultë: s'dëgjohet gja!... dhe mbasi kaloi stuhia, e reja thoshte që t'i lanë teshat dhe ma n'oborr.

E matanë gardhit asgja të re. Vetëm që një rreze dielli, e cila kish depërtue retë dhe si shifet tue mos gjetë vend ma të mirë në botë, kish ra në pleh. Një gjel, të cilin e kish zanë gjumi mbi pleh, u zgjue dhe ia tha kikirikuuun gjatë e tingëllueshëm.

– Plaç, he dreq, se më trembe! – pëshpriti plaka e cila ish vue me vështrime matanë gardhit e nuk e shifte gjelin aty afër, mbas gardhit.

Me mbesën Vaska Perja në dritaren e shkollës fillore në Pukë, 1936.

Migjeni dhe Engjëll Kosmaqi në Pukë, 12 shtator 1936.

SHKRIMET E FUNDIT*

HUSARËT N'ADRIATIK

Nga Tirana në Durrës shndrruem tre automobila. Jo për qejf! Por pse i pari na hudhi në hendek dhe bani stop si me i pas ra pika, të dytit – posa erdh nga Durrsi dhe u ndal para nesh – ia zu ngërçi frejt dhe s'u lëviz ma, e të tretit mu në Durrës i mungoi benzina. Fati ynë që anija nuk ishte gjermane, të niset n'ora 9 përpikë simbas orarit. Nuk ishim dhe pa fat si na tha shoferi i automobilit që iu prishën frejt: siete infortunati. Na mbante për italianë.

– Deti asht i qetë. Kemi me udhtue mirë, – më thoshte shoku dhe, i inkurajuem, më tregonte se si njeni që e kish shumë frigë detin derisa ish n'ani tue udhtue, e uronte detin: O det i bekuem, sa i madhnueshëm je, sa e madhe asht mirsia jote, ti lidh të gjitha qytetet e botës, bashkon të dashtunit, miqtë dhe armiqët... Por kur kambët e këtij frigacaku prekën tokën e sigurtë, ai u suell detit dhe e pështyni: fuj! të marroftë Zoti, ti katil... he... gjithkuj ia more shpirtin... dhe shaj detin me gojë të plotë.

– E bukur qenka... i thash shokut dhe shikojshe bregun të cilit ju largoheshim. Madhshtia e detit më bani të mendoj subeternitas. E humba ndjenjën e kohës në të cilën jetoj dhe më shkoi mendja te stërgjyshnat tonë, husarët që mu në kët ujë, ndër këto dallga husarojshin dhe plaçkitshin anijet e pasuna të romakve. Kush mund ta parashifte se dikur, mbas mija – vjet, stërnipat e këtyne husarve ilirë me stërnipat e romakve të pasun, kush e mendonte se do bahen miq, dhe miq kaq të sinqertë?! Nga miqsia e madhe të rroken e të puthen, t'i ndihmojnë shoqi-shoqit me rasën e ndoj disfatës.

– Aaah!... – zani i shokut më solli në vete. Ish zbemë dhe syt iu ishin zmadhue. Po fillon, – tha, i shtrëngoi dhambët dhe s'e

* Këto shkrime janë krijuar në Itali.

shikonte me sy detin. U ulëm poshtë në barkun e anijes. Shoku zuni vend dhe u shtri si në tabut.

E anija – herë i dridhej korrizi, herë lëkundej djathtas e majtas, herë vente poshtë e nalt. Po mos ta kishte njeriu miden në ket rasë, do bante qejf. Po njeriu do bante qejf dhe në shumë rasa të tjera po mos të kish miden. Sidomos ne, stërnipat e ilirve, do t'ishim të lumtun pa mide. Nuk do vuejshim as në tokë, as në det.

(Po, ç'e do dhe jetën pa mide? – mendoj bashkë me ata të cilve midja u bluen ar e diamant. Po, ç'e do jetën pa mide?).

Shikoj djathtas dhe majtas. Të gjith pothuej kryevrarë dhe të zbemë, t'emocionuem nga inspiracioni në mide... – E anija – i dridhej korrizi, lëkundet djathtas, e majtas, shkon poshtë e nalt. Dhe të gjitha këto akrobacina s'i ban një nga një por të gjitha përnjëherë. Njashtu që ne, udhtuesit, ndjejshim në një kohë se ngjitemi në qiell pa mide, si zbresim në ferr pa krye dhe si përsri përtypshim gjellën e drekës që na u kthente në gojë.

Baaau!... Ia ve shokut dorën mbi sup. Qëndro, qëndro! – i tham. Baaauu! prap ai. Qëndro, bre! si kanë qëndrue idealistat e mdhaj të botës të cilët nuk e kanë qitë kurr at gja që e kanë ngranë njëherë. Baaau! – e lash të qetë, ta gjejë qetsin vetë pa ngushllime të mia, se edhe mue më sillej kryet vërdallë.

Nisa të vuej edhe unë dhe shikojshe përqark. Ndëgjojshe se si anijes i bante korrizi krrk – krrk. Dhe mue më bante po ashtu korrizi, megjithse s'i shembëllej anijes. Shikoj. Njeni, ishte shtrie në poltron, duert e zbeta iu varshin dhe s'i hapte syt nga deboleca. Njenit, si shifej, iu ish përmbys keqas midja dhe iu ishin zbardhë krejt syt. Një tjetrit, që s'kish ngranë, i kishin ardhë mushknitë mu në fyt. E njenit në një skaj t'errtë i kish dalë zorra nëpër vrimën e hundës dhe i zvarrisej nëpër tokë.

Prap i avitem shokut i cili ish zbe dhe shtri si i vdekun. As i hap syt. Unë i avis buzët e mia te veshi i tij dhe i flas: po nuk deshe të qëndrojsh si idealistat e mbdhaj të botës, ti atëherë qëndro si stërgjyshnit tonë ilirë, të cilët husarojshin nëpër kët det, pa frikë, fitojshin bukën si burra të lirë dhe vdisshin si burra të lirë në kët det, por nuk e shajshin, si e shave ti parë, kur ishim sipër. – Jo, asht anekdodë që e kam ndëgjue – m'u përgjigj shoku – autori i së cilës je ti vetë. Por e pagove. –

KANGA E QYTETIT TË HUEJ

Kanga e qytetit të huej asht kanga e jetës që rrohet. E jeta rrohet, kështu thotë kanga: O njeri që vjen nga dheu i huej, hiqe melankolinë, ose nostalgjinë për vendin tënd – nëse e ke, – zë vend në një skaj në kryqëzimin e udhëve dhe vre lëvizjen e tërbueme, që shkaktojnë pasionet njerzore.

– O dritat e bukura e qytetit të huej!

– Dritat e bukura... kuq, blu, jeshile, e verdhë. Secila dritë një grishje. Sinema, kabare, kafe, tregtiza. Të gjitha janë për plotësimin e dëshirave tueja. U shembllejnë luleve kah hyjnë bletët, thithin nektarin dhe dalin të dehuna nga ambëlsina e jetës. Ambëlsinën, ambëlsinën e jetës kërko ta gjesh se e hidhuna e jetës vjen vetë. Prandaj janë dritat me ngjyra që ta kujtojnë: mos harro ta shijosh ambëlsinën e jetës!

Prandej dhe ngasin këta njerëz. Prandaj vrapojnë këto makina. Prandej uturijnë kështu tramet. Dhe të gjitha këto ngjajnë me një tempo të shpejtë, e cila të kujton se sa e shkurtër asht jeta.

Posht, nalt, djathtas e majtas ngajnë rrugat e drejta të pagabueshme si n'imagjinatën e një inxhinieri të larëzum në qiell(!).

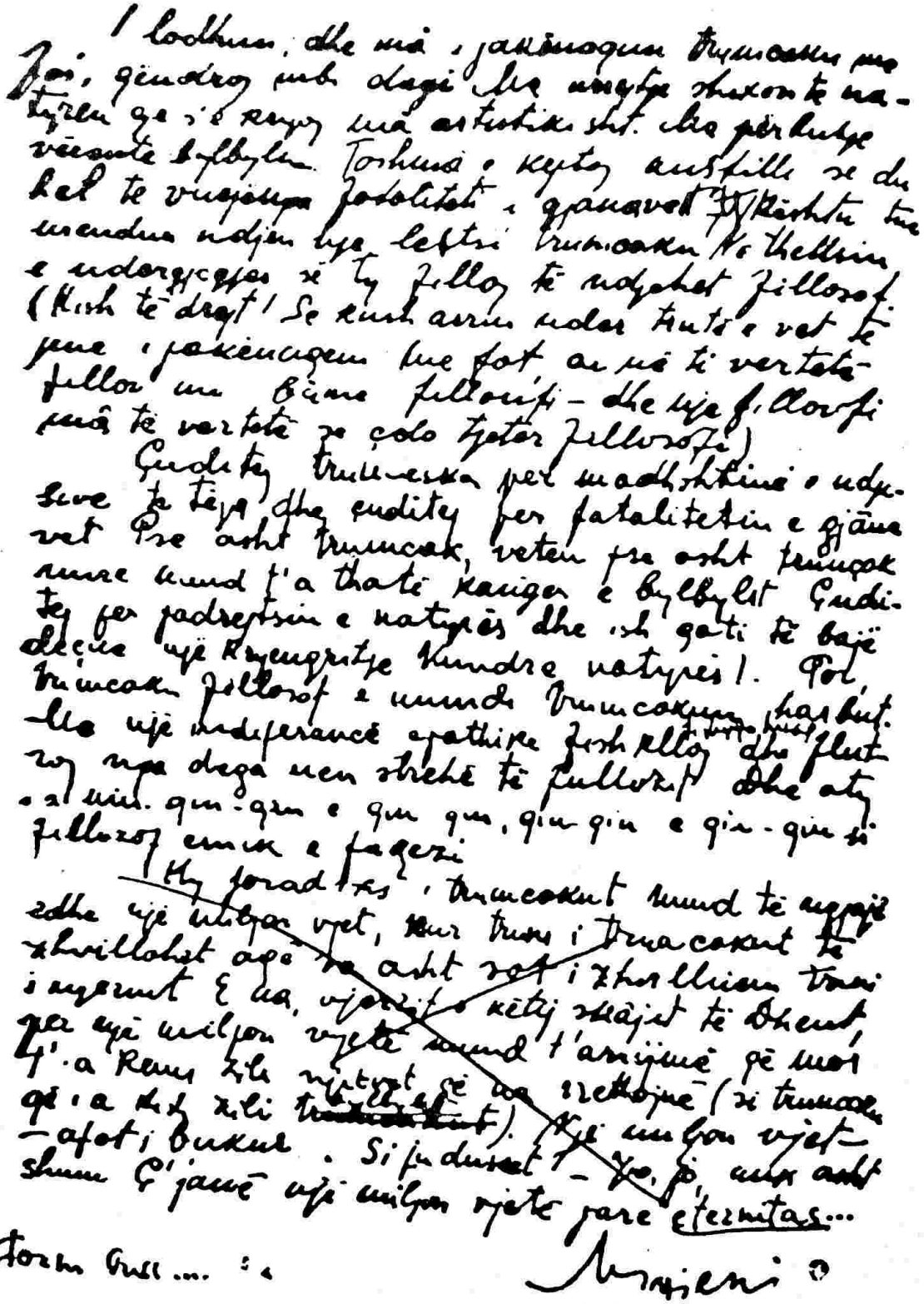

Dorëshkrimi "Kanga e Trumcakut".

KANGA E TRUMCAKUT*)

... (i) lodhun, dhe ma i pakënaqun trumcaku me fat, qëndron mbi degë. Me urrejtje shikonte natyrën që s'e krijoi ma artistikisht. Me përbuzje vërente bylbylin. Tashma e kuptoi mirfilli se duhet të vuejë nga fataliteti i gjanave! – Kështu tue mendue ndjen një lehtësi trumcaku. Në thellsin e ndërgjegjes së tij filloi të ndjehet filozof. (Kish të drejtë! se kush arrin ndër trutë e vet të jetë i pakënaqun me fat, ai me të vërtetë fillon me bamë filozofi – dhe një filozofi ma të vërtetë se çdo tjetër filozofi).

Çuditej trumcaku për madhështinë e ndjesive të tij dhe çuditej për fatalitetin e gjanave. Pse asht trumcak, vetëm pse asht trumcak nuk mund ta thotë kangën e bylbylit. Çuditej për padrejtësinë e natyrës dhe ish gati të bajë diçka: një kryengritje kundra natyrës!... Por, trumcaku filozof e mundi trumcakun harbut. Me një indiferencë apatike fishkllloi dhe fluturoi nga dera nën strehë të pullazit. Dhe aty ia nisi: Çiu-çiu e çiu-çiu, çiu-çiu si filozof cinik e faqezi.

Ky paradoks i trumcakut mund të ngjajë edhe një milion vjet, kur truni i trumcakut të zhvillohet aq sa asht sot i zhvilluem truni i njeriut. E na, njerzit e këtij skaji të Dheut, për një milion vjet mund t'arrijmë që mos t'ia kemi zili njerzve që na rrethojnë (si trumcaku që ia kish zili bylbylit). Një milion vjet – afat i bukur... Si ju duket? – Jo, jo nuk asht shum. Ç'janë një milion vjet para eternitas...

Sanatorium, prill 1938

*) Faqja e parë e dorëshkrimit ka humbur.

TORINO – SANATORIUM SAN – LUIGJI

Më 15 maj 1938 – ka kohë që më sillet ndër tru mendimi të marr shënime në shtëpinë e të dëshpruemve – në sanatorium. Sot, ma tepër se kurr, m'asht dukë kjo banesë shtëpi e të dëshpruemve, mbasi nuk ndihesha mirë fizikisht, e kur nuk ndihem mirë fizikisht, vuej dy herë ma tepër shpirtnisht.

Mbasi e diela – erdhën Olga, Arta T. dhe Anthim K.* Biseduam mbi temën e ditës: politikën; mandej mbi mizat e ngordhuna nëpër tokë nga formalina. Në korriz të politikës së ditës dhe në korriz të mizave të ngordhuna e bamë pak gaz (humor). Kur shkuen këta, ndihesha ma mirë dhe në darkë ngrana mjaft mirë.

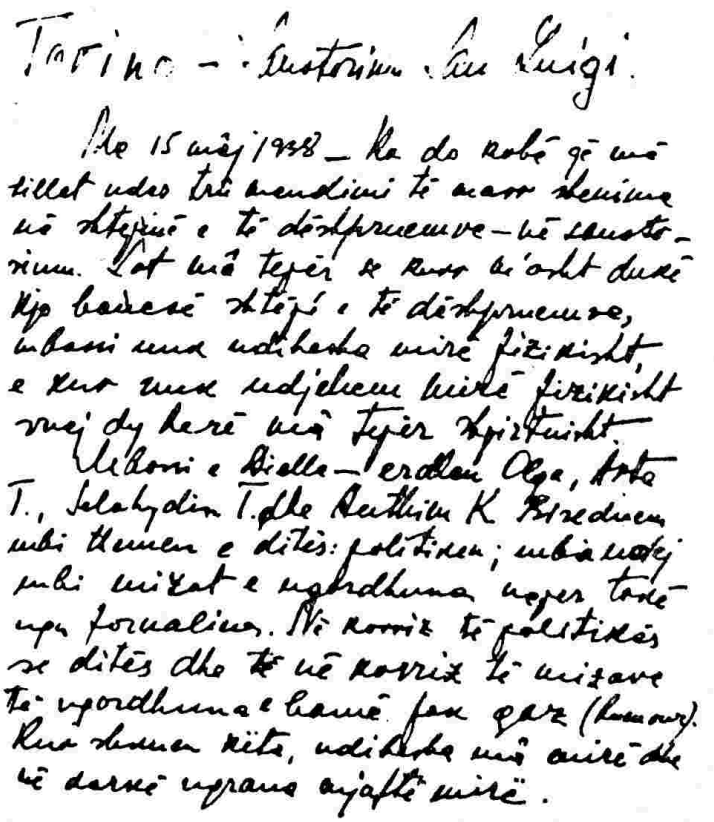
Torino – Sanatorium San Luigi.

Më 15 maj 1938 – ka do kohë që më sillet ndër tru mendimi të marr shënime në shtëpinë e të dëshpruemve – në sanatorium. Sot më tepër se kurr m'asht dukë kjo banesë shtëpi e të dëshpruemve, mbasi nuk ndihesha mirë fizikisht e kur nuk ndjehem mirë fizikisht vuej dy herë më tepër shpirtnisht.

Mbasi e diela – erdhën Olga, Arta T., Selahydin T. dhe Anthim K. Biseduam mbi temën e ditës: politikën; mbi mandej mbi mizat e ngordhuna nëpër tokë nga formalina. Në korriz të politikës së ditës dhe të në korriz të mizave të ngordhuna e bamë pak gaz (humor). Kur shkuen këta, ndihesha më mirë dhe në darkë ngrana mjaft mirë.

* Olga Nikolla, motra e Migjenit, Arta Taçi (Franja) dhe Anthim Konomi, studentë në Universitetin e Torinos në vitet 1934 – 1939.

IK, MOJ FLUTUR

Ik! Ik, moj flutur, se do të digjesh!

Se ke me ra në gyp të llambës dhe me flakët e saj ke me u djegë.

Por flutura s'dëgjon, sillet, sillet e sillet.

Dhe me atë të sjellun shkrepet për gyp, largohet, shkrepet, rrotullohet rreth llambës dhjetë herë për m'i shkrepë...

I FUNDMI SKANDËRBE

Ku janë orat dhe nuset? Shtojzovallet e zanat ku janë? S'po flitet ma për vallet e tyne? As për sytë e tyne që të shitojnë a të bajnë fatbardhë, s'po flitet ma...

27.VII.1938

Migjeni me motrën Olga.

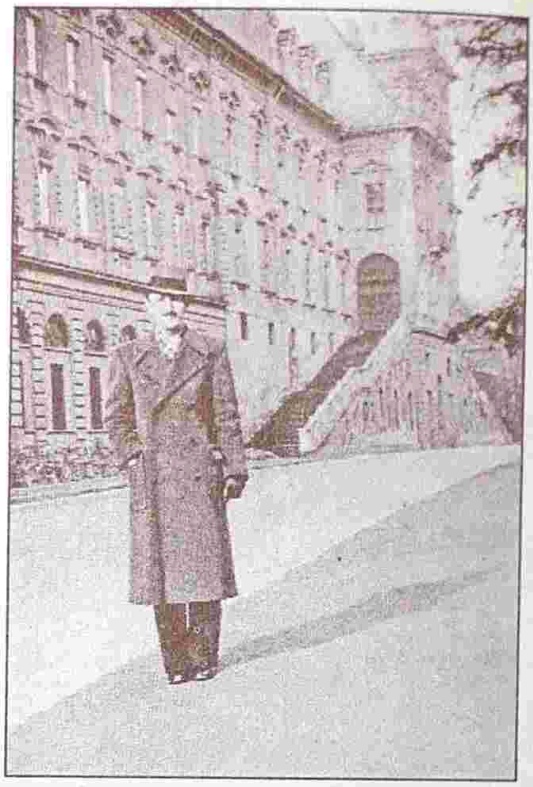

Torino, shkurt 1938

Kremtimi i 28 Nëntorit, Ditës së Pavarësisë, nga kolonia e studentëve shqiptarë në Torino, miq të Migjenit. Midis tyre motra e tij Olga.

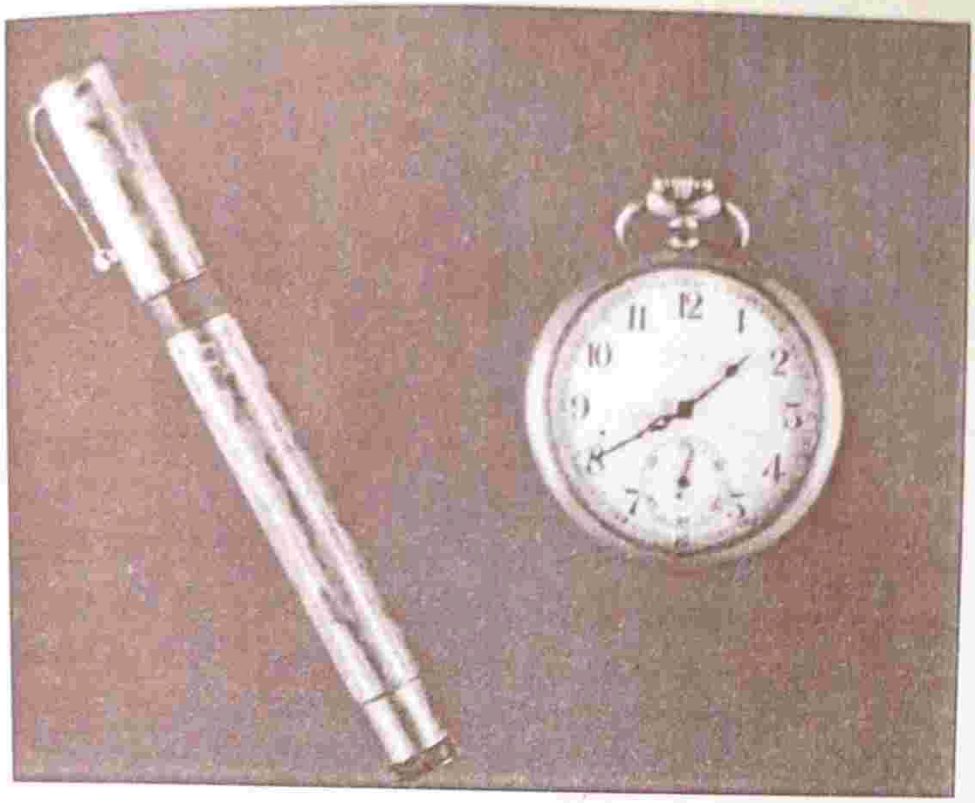

Stilografi dhe ora e Migjenit

Shkolla ku punoi Migjeni. Në 90-vjetorin e lindjes Bashkia e Pukës i jep poetit titullin "Qytetar nderi".

821.18-1(075.3) MIGJ
10253-10

VARGJET E LIRA

NOVELAT E QYTETIT TË VERIUT

...Kangë Përndimi, kangë njeriu të dehun nga besimi në vete…
Kanga e tij shpres' e bukur, me flatra të një tjetër jete;
në të cilën dielli do ndrrojë udhën: ka për t'u lindë nga Përndimi...

...e Luli i afrohet, ia merr dorën, e shikon me sy pllumbi dhe kishte dashtë t'i fali diçka mësuesit. Por vjollca nuk ka. E Luli i vocërr çka mund t'i fali mësuesit tjetër? Veç në ia faltë tollumbat e veta, që kanë hapun gojën si me dashtë me e hangër mësuesin. Po, po, tollumbat e Lulit të vocërr kanë me e hangër mësuesin.

ISBN 978-99956-718-4-6

Çmimi 600 lekë / 5 Euro